

www.kmkt.ff.ukf.sk
www.facebook.com/FE.KMKaT

KONTEXTY

KULTÚRY A TURIZMU

2/2020

UNIVERZITA KONŠTANTÍNA FILOZOFA V NITRE
FILOZOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA MANAŽMENTU KULTÚRY A TURIZMU

KONTEXTY kultúry a turizmu
ročník 13 – číslo 2

Obsah

Editoriál 5

Príspevky

JAROSLAV ČUKAN – MICHAL KURPAŠ – BORIS MICHALÍK – ROMAN ZIMA

Závery z mapovania a hodnotenia kultúrneho potenciálu Slovákov v Rumunsku 9

SILVIA LETAVAJOVÁ

Identita a tradičná kultúra Slovákov v Sarvašii 17

JAROSLAV ČUKAN

Kontexty etnickej a náboženskej identity 37

MICHAL KURPAŠ – MIROSLAV PAP

Najvýznamnejšie súčasti kultúrnej infraštruktúry Slovákov vo Vojvodine . . . 43

MARIÁN ŽABENSKÝ

Výskum kultúrnej krajiny a toponým na Dolnej zemi s akcentom na realizáciu projektu APVV Kultúrny potenciál dolnozemskej Slovákov 59

JÁN VÁLEK

Americké vplyvy v slovenskej kultúre . . . 69

ZUZANA SLUŠNÁ

Živá kultúra ako súčasť kultúrneho potenciálu 83

LUCIA ZÁHUMENSKÁ

Jazykové kompetencie študentov prvých ročníkov KMKF FF UKF v Nitre 91

KATARÍNA KOMPASOVÁ

Gastronómia v kontexte cestovného ruchu – kulinársky cestovný ruch 101

LUCIA KURPAŠOVÁ – MICHAL KURPAŠ

Význam animačných služieb v cestovnom ruchu počas krízy spojennej s pandémiou Covid 19 – na príklade vybraných subjektov 123

JEREMIÁŠ STRAKA

Subkultúry súvisiace so športom so zameraním na slovenské futbalové prostredie – Ultras MŠK Žilina 133

JÁN VÁLEK

Vývoj štruktúry a počtu prihlásených študentov na KMKF FF UKF v Nitre . . . 149

Recenzie

ZÁHUMENSKÁ, L.: English for slovak traditional culture. Nitra: UKF v Nitre. 2019, 195 s. 157

PŮTOVÁ, B.: Antropologie turismu. Praha: Kalolium, 2019, 241 s. 161

DIB, A.: Marketingový plán na jednu stránku. Nejrychlejší cesta k penězům. Praha: Grada, 224 s. 165

Správy

Prof. Jaroslav Čukan laureátom Ceny Ondreja Štefanka 167

Správa z výskumu: Stratégia rozvoja cestovného ruchu v Pliešovciach 169

Svetový deň cestovného ruchu si na UKF v Nitre pripomenuli aj v časoch pandémie koronavírusu 172

Redakčná rada:
prof. PhDr. Jaroslav Čukan, Csc. – predseda
doc. PhDr. Boris Michalík, PhD.
doc. Dr. Vladimír Senič
PhDr. Michal Kurpaš, PhD.
DrSc. Sandra Kralj Vukšić, PhD.
PaedDr. Lucia Záhumenská, PhD.
doc. PhDr. Marián Žabenský, PhD.
doc. Mgr. Silvia Letavajová, PhD.

Šéfredaktor:
doc. PhDr. Boris Michalík, PhD.
E-mail: bmichalik@ukf.sk

Zodpovedná redaktorka:
doc. Mgr. Silvia Letavajová, PhD.
E-mail: sletavajova@ukf.sk

Preklad do anglického jazyka:
autori, PaedDr. Lucia Záhumenská, PhD.
a Mgr. Jana Hučková, PhD.

Technický redaktor:
PhDr. Roman Zima, PhD.

Foto na obálke:
Tradičná architektúra Slovákov v Borumlaku, Rumunsko, Silvia Letavajová, 2019

Adresa redakcie:
Kontexty kultúry a turizmu
Katedra manažmentu kultúry a turizmu,
FF UKF v Nitre
Štefánikova 67, 949 74 Nitra
Tel.: 037/64 08 361
E-mail: jkollarova@ukf.sk

Všetky príspevky sú recenzované.
Neprešlo jazykovou úpravou.
Náklad: 200 ks

IČO vydavateľa: 00 157 716
Periodicita vydávania: 2x ročne
Poradové číslo periodickej tlače: 2/2020
Dátum vydania: 15. 12. 2020
Ročník vydávania periodickej tlače: 13. ročník
Registračné číslo Ministerstva kultúry SR:
EV3217/09
ISSN 1337-7760

Elektronická verzia: kmkt.sk/kontexty

Editoriál

Druhé tohtoročné číslo časopisu Kontexty kultúry a turizmu obsahuje dvanásť štúdií. Prvé štyri texty prinášajú záverečné zistenia projektu Agentúry na podporu výskumu a vývoja č. APVV-15-0104, ktorý rieši Katedra manažmentu kultúry a turizmu FF UKF v Nitre od roku 2016. Jeho hlavným cieľom je expertíza kultúrneho potenciálu dolnozemsých Slovákov využívajúca model hodnotenia kultúrneho potenciálu vypracovaného riešiteľským kolektívom pre Národné osvetové centrum. Model mapovania a hodnotenia kultúrneho potenciálu zohľadňuje kultúrne hodnoty a ich predpoklady v celej svojej komplexnosti a širokospektrálnosti. Expertíza bude využitá v rámci efektívnejšieho financovania minoritnej kultúry Úradom pre Slovákov žijúcich v zahraničí aj pre výučbu disciplín o kultúrnom dedičstve a o kultúrnom cestovnom ruchu zahraničných krajanov.

Prvá zo štúdií ponúka výsledky hodnotenia kultúrneho potenciálu Slovákov v Rumunsku. Autormi štúdie sú Jaroslav Čukan, Michal Kurpaš, Boris Michalík a Roman Zima. Príspevok sa venuje inštitucionalizovaným formám slovenskej kultúry v Rumunsku, ktoré súvisia s miestnymi organizáciami Demokratického zväzu Slovákov a Čechov v Rumunsku, cirkevnými komunitami a školami s vyučovacím jazykom slovenským. Kultúru Slovákov v Rumunsku podmieňujú a limitujú viaceré činitele, najmä legislatívne pravidlá domovskej krajiny, spolužitie s väčšinovým (etnicky a konfesiónálne odlišným) obyvateľstvom a ďalšími etnickými menšinami a skupinami. V porovnaní so slovenskými minoritnými komunitami v ostatných krajinách hodnotia autori tieto limity ako obmedzujúce a negatívne.

Silvia Letavajová sa vo svojom príspevku zameriava na kultúru Slovákov v maďarskom Sarvaši. Stredobodom jej záujmu sú prvky, ktoré určujú identitu sarvašských Slovákov, ich výročné a rodinné obyčajové tradície a napokon tradičná gastronómia. Pri hodnotení etnickej identity Slovákov v skúmanej lokalite autorka potvrdzuje existenciu bipolárnej, zmiešanej alebo tzv. dvojitej slovensko-maďarskej identity. V oblasti obyčajovej kultúry a kulinárstva zaznamenáva pretrvávajúce tradičné foriem, ale i redukciu, zánik, a formálne a obsahové zmeny, ku ktorým dochádza v dôsledku vzniku viacerých inštitúcií, oslabovaním religiozity obyvateľstva, nižším demografickým prírastkom, individualizáciou rodín, ako aj vplyvom médií a západnej kultúry.

Nad aktuálnymi špecifickými problémami etnickej a náboženskej identity Slovákov na Dolnej zemi sa vo svojom príspevku zamýšľa Jaroslav Čukan. Slovenské minoritné spoločenstvá v tomto priestore vníma ako neopakovateľné etnokultúrne systémy, formované v komplexe najrôznejších faktorov.

Analýzu kultúrnej infraštruktúry Slovákov v srbskej Vojvodine prináša štúdia dvojice autorov Michal Kurpaš a Miroslav Pap. Text je deskripciou najvýznamnejších objektov, miest a centier, vďaka ktorým dochádza k zintenzívneniu kultúrneho života vojvodinských Slovákov. Autori charakterizujú kultúrnu infraštruktúru založenú predovšetkým na zdrojoch a vhodnej materiálno-technologickej základni v Báčskom Petrovci, Kovačici, Starej Pazove, Kysáci, Vojlovici, Hložanoch, Pivnici, Selenči a Novom Sade.

Príspevok Mariána Žabenského sa venuje výskumu kultúrnej krajiny a toponým v kontexte pôsobenia slovenských enkláv na Dolnej zemi. Žabenský poukazuje na doteraz zaužívané metódy výskumu kultúrnej krajiny, bližšie opisuje metódu multitemporálnej analýzy transektov kultúrno-krajinných vrstiev. Bližšie opisuje príklad výskumu kultúrnej krajiny a toponým v Lipovľanoch v Chorvátsku, v Lúgu v Srbsku a v Borumlaku v Rumunsku. Štúdia konštatuje, že na vznik, formovanie alebo zánik kultúrnej krajiny vplyvajú viaceré faktory, z ktorých najvýznamnejšie sú čas, geografický priestor, socio-kultúrne systémy, ekonomická úroveň, technologický pokrok a ekologickeko-environmentálne podmienky.

Americké vplyvy v slovenskej kultúre sú hlavným predmetom záujmu štúdie doktoranda Jána Váleka. Text v úvode opisuje historické vplyvy cudzích národov a etnických skupín prítomných na území Slovenska – maďarských, osmanských, nemeckých, rómskych. Následne analyzuje vplyv americkej kultúry vo viacerých oblastiach života. Hodnotí, do akej miery je americká kultúra prítomná v modernej slovenskej kultúre, sleduje ju vo viacerých oblastiach – v kinematografii, televíznom a rozhlasovom vysielaní, v divadle, literatúre a knižnom trhu. Napokon sa venuje prítomnosti anglicizmov v slovenskom jazyku a prieniku amerických kultúrnych prvkov so slovenskými tradíciami.

Zuzana Slušná z Katedry kulturológie FF UK v Bratislave prichádza s príspevkom pod názvom *Živá kultúra* ako súčasť kultúrneho potenciálu. Vo svojom texte sa venuje téme živej kultúry v rozvojových politikách, sídelnej identite ako súčasti kultúrneho potenciálu a napokon, kultúrnymi a sociálnymi dimenziami interakcií medzi obyvateľmi a sídlom, ktoré je možné transformovať na kvantifikovateľné ukazovatele – kultúrny a sociálny potenciál sídiel a regiónov.

Jazykové kompetencie študentov Katedry manažmentu kultúry a turizmu FF UKF v Nitre skúma príspevok Lucie Záhumenskej. Autorka v ňom prináša výsledky prieskumu špecifických potrieb prvého ročníka študijného programu manažmentu kultúry a cestovného ruchu, týkajúceho sa ich znalostí a zručností v anglickom jazyku. Opisuje spoločné európske referenčné úrovne, používané pri hodnotení znalostí jazyka, venuje sa kompetenciám

študentov ako používateľov anglického jazyka. V závere konštatuje nevyhnutnosť dôrazu na osvojovanie si odbornej slovné zásoby a rozvoj komunikačných kompetencií pri výučbe anglického jazyka.

Gastronómia v kontexte cestovného ruchu – kulinársky cestovný ruch je názov ďalšej štúdie, ktorej autorkou je Katarína Kompasová. Text sa venuje gastronómii ako vednému odboru, sleduje jeho historický vývoj, skúma ju z pohľadu využitia v cestovnom ruchu. Opisuje gastroturizmus, jeho etymológiu, typológiu a klasifikáciu, tiež aktuálne trendy vývoja.

Významu animačných doplnkových služieb v cestovnom ruchu počas krízy spojenjej s vírusom Covid-19 sa venuje Michal Kurpaš a Lucia Kurpašová. Cieľom textu je poukázať na potrebu inovácie a implementácie doplnkových služieb, ktorá vychádza už z existujúcich a fungujúcich príkladov zo zahraničia ale i slovenského prostredia. Na základe analýzy súčasného stavu využívania doplnkových služieb vybraných subjektov cestovného ruchu a ich vzájomného porovnania sa praktická časť príspevku zameriava na návrhy využiteľné na marketingové účely destinácií.

Jeremiáš Straka sa vo svojom príspevku venuje subkultúram súvisiacim so športom. Podrobne analyzuje slovenské futbalové prostredie, konkrétne subkultúru Ultras MŠK Žilina. Autor predstavuje historický vývoj, štruktúru subkultúry, pravidlá, ako aj možné sankcie, medziskupinové vzťahy a symboly subkultúry. Zameriava sa tiež na správanie členov subkultúry, sleduje ich aktivity pred, počas a po športovom podujatí – futbalovom zápase. Na základe výskumu a štúdia odbornej literatúry hodnotí konkrétne prejavy subkultúry.

Vývoj štruktúry a počty prihlásených študentov na Katedru manažmentu kultúry a turizmu UKF v Nitre v kontexte celkových počtov študentov prihlásených na štúdium na FF UKF sleduje vo svojej ďalšej štúdii Ján Válek. Štatistické údaje dopĺňa o zistenia z prieskumu uskutočneného medzi samotnými študentmi katedry. Zaujíma sa o ich vnímanie štúdia, motivácie, plánované budúce uplatnenie, problémy pri nástupe na štúdium.

Aktuálne číslo už obligátne uzatvára blok recenzií a správ, dokumentujúcich činnosť katedry aj v čase ovplyvnenom tzv. korona krízou, ktorá spôsobila zmenu a presun vzdelávacieho procesu do online priestoru. Veríme, že texty zaujmú našich čitateľov a podnietia odbornú diskusiu v oblasti kultúry a turizmu.

Silvia Letavajová

Závery z mapovania a hodnotenia kultúrneho potenciálu Slovákov v Rumunsku¹

**Jaroslav Čukan – Michal Kurpaš –
Boris Michalík – Roman Zima**

Kľúčové slová: Slováci v Rumunsku, kultúrny potenciál, minoritná kultúra, inštitúcie na slovenskom etnickom princípe

Key words: Slovaks in Romania, cultural potential, minority culture, institutions based on Slovak ethnic principle

Abstract: The staff of the Department of Culture and Tourism Management, Faculty of Arts, Constantine the Philosopher University in Nitra, completed their research in 2019 and prepared a publication for mapping and evaluating of the cultural potential of Slovak enclaves and diasporas in Romania. As part of the APVV project, similarly focused works from the area of Croatian and Vojvodina Slovaks have already been published. The methodology of mapping and evaluation of cultural potential was developed for the needs of the project so as to include the widest possible complex of cultural values and their assumptions. Cultural heritage, association activities and organized events, human resources and infrastructure form a relationship circle of cultural potential in the current existence of specific Slovak communities. They intersect and complement each other

¹ Táto práca bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-15-0104.

in different contexts. Institutionalized forms of Slovak culture in Romania are related to local organizations of the Democratic Union of Slovaks and Czechs in Romania, church communities and schools with lessons in Slovak language. The culture of Slovaks in Romania is limited by legislative rules in their home country, coexistence with the majority population (in terms of ethnic and confessional view) as well as with other ethnic minorities and ethnic groups. In comparison with Slovak minority communities in other states, the mentioned limits are not unfavourable or negative. There are many similar as well as diametrically different elements in the formation of culture. The specifics definitely include internal colonization, which cannot be understood only in terms of mountain / Catholic north and lowland / Evangelical south, but it is still in progress in the north-western mountain area and it is heading towards cities and lowland areas.

Úvod. Problematika štúdia kultúrneho dedičstva dolnozemsých Slovákov má široký interdisciplinárny rozmer. Najmä po vnútornej kolonizácii bývalých uhorských stolíc situovaných južne od hraníc dnešnej Slovenskej republiky, vznikli tisíce strán rukopisných aj publikovaných prác, v ktorých najskôr evanjelickí kňazi zaznamenávali proces sťahovania, cirkevné a hospodárske pomery vo svojich cirkevných zboroch, reflektovali školskú výučbu, spolkový život, zamýšľali sa nad úlohou konfesionality a zaoberali sa medzikonfesionálnymi vzťahmi, v slovenských spoločenstvách sledovali vývoj lokálnej, regionálnej a etnickej identity, interetnické vzťahy. V rámci každodenného aj sviatočného života zanechali neoceniteľné údaje o sociálnej diferenciácii, medzigeneračných aj interpersonálnych vzťahoch v rodine a príbuzenstve, o obyčajových tradíciách v rodine, kalendárnom roku aj v pracovnom cykle. Zasahujú do predmetu záujmu histórie aj dejín cirkvi, školstva a vydavateľskej činnosti, etnológie, etnografie a folkloristiky, muzeológie, geografie, sociálnej psychológie, lingvistiky, politológie i do iných historických, spoločenských i exaktných vedných disciplín. Po Haanovi, Žilinskom, Tešedíkovi či neskôr Verešovi a mnohých iných, začali s mapovaním kultúrneho dedičstva dolnozemsých Slovákov miestni učitelia a kultúrni pracovníci – Kukučka, Husárik, Štefanko, Chlebnický, Krupa, Divičanová, Babiak, Sklabinská, Valentík; ich práca má už charakter cieľavedomého vedeckého štúdia. Záujem materského národa o históriu a kultúru dolnozemsých krajanov sledujeme od čias Kollára, Šafárika a štiurovskej generácie, systematickejši od polovice 20. storočia v súvislosti s Bednárikom, Kantárom, Podolákom, Botíkom, Benžom; možno sem zaradiť aj Siráckeho, pôvodom Petrovčana, no žijúceho vo vedeckom prostredí na Slovensku.

Cieľom nášho príspevku je zhodnotiť práve skončený výskum kolektívu pracovníkov Katedry manažmentu kultúry a turizmu Filozofickej fakulty UKF v Nitre, ktorý uskutočnil mapovanie a hodnotenie kultúrneho potenciálu slovenských enkláv a diaspór v Rumunsku. V niektorých prípadoch sa pokúsime o zovšeobecnenia a komparáciu s kultúrnym potenciálom slovenských spoločenstiev v okolitých štátoch.

Slováci v Rumunsku. Slovenské osídlenie na území dnešného Rumunska sa podľa archívnych dokumentov a publikovaných zdrojov začalo migráciou obyvateľstva z hornouhorských stolíc v priebehu 18. a 19. storočia. Charakter immanentných kultúrnych hodnôt ovplyvnili okrem špecifických geografických podmienok aj politické udalosti, obojsmerné migrácie i vzťahy majoritného obyvateľstva a slovenských minoritných spoločenstiev. V rámci riešenia projektu APVV už boli vydané podobne zamerané práce z prostredia rumunských, chorvátskych, maďarských aj vojvodinských Slovákov. Vo všetkých prípadoch sa predmetom záujmu autorov stali tie slovenské lokálne spoločenstvá, ktoré majú vzdelávaciu, spolkovú alebo cirkevnú inštitúciu, fungujúcu na slovenskom etnickom princípe bez ohľadu na veľkosť obce a počet obyvateľov s vedomím slovenskej etnickej príslušnosti. Miešanými manželstvami, migráciou za prácou do miest, priemyselných centier a vo všeobecnosti za lepšími životnými podmienkami Slováci osídlili aj desiatky dedín a miest, kde tvoria takú zanedbateľnú etnokultúrnu komunitu, že si nevytvorili vlastnú vzdelávaciu, kultúrnu ani cirkevnú inštitúciu a oficiálne neexistujú. V diasporálnych podmienkach aj napriek uvedomovaniu si svojho pôvodu mnohí nepociťujú praktický význam identifikácie so slovenskou národnostnou menšinou, potrebu stretávať sa a upozorňovať na svoju inakosť. Sami sa snažia splynúť s majoritným národom a postupne rezignujú na slovenskú identitu.

Mapovanie a hodnotenie kultúrneho potenciálu. Metodika mapovania a hodnotenia kultúrneho potenciálu bola vypracovaná pre potreby riešenia projektu tak, aby obsiahla čo najširší komplex kultúrnych hodnôt a ich predpokladov. Kultúrne dedičstvo, spolková činnosť a organizované podujatia, ľudské zdroje a infraštruktúra tvoria vzťahový kruh kultúrneho potenciálu v súčasnej existencii konkrétnych slovenských spoločenstiev. Navzájom sa prelínajú a dopĺňajú v rôznych kontextoch. Kapitoly nie sú rovnako rozsiahle a líšia sa aj kvalitou spracovania. Každá má iného autora, všade je iný kultúrny potenciál aj jeho súčasti. Spoločným menovateľom je snaha charakterizovať stav kultúrneho potenciálu v slovenských minoritných spoločenstvách v období výskumu. Okrem štandardizovaného rozhovoru s otvorenými otázkami boli pri výskume študované aj archívne materiály² a dostupné publikované zdroje, no nie s cieľom rekonštruovať predchádzajúce vývojové štádiá, ale naznačiť etnické procesy a kultúrne zmeny. Ich špecifický priebeh je zrejmý v každej zo skúmaných lokalít aj vo dvoch diferentných geografických a kultúrnohistorických celkoch – v hornatom na severozápade Rumunska a nížinnom v Aradskej a Temešskej župe na juhozápade.

Poradie predstavovania lokalít v pripravovanej publikácii *Kultúrny potenciál Slovákov v Rumunsku* vychádza z naznačených geografických daností

² Pri výbere a kontaktovaní vhodných respondentov nám vo všetkých prípadoch poskytli nezištnú pomoc rímskokatolícki aj evanjelickí farári. S ich ochotou sme sa stretli aj pri poskytovaní archívnych materiálov z cirkevných matrik.

a z ich príslušnosti k administratívnym celkom. Výsledok mapovania kultúrneho potenciálu nasleduje po úvodnej charakteristike každej skúmanej lokality s predstavením determinujúcich faktorov formovania minoritnej kultúry; hodnotením sú záverečné SWOT analýzy ako kolektívne dielo autorov jednotlivých kapitol, ktorí v skúmaných lokalitách dodatočne verifikovali, respektíve dopĺňali údaje a odstraňovali nedostatky.

Vedy o kultúre nepatria medzi exaktné, preto mapovanie a hodnotenie kultúrneho potenciálu v prostredí slovenských minoritných spoločenstiev v Rumunsku odráža jeho reálny stav, závisí aj od schopností a subjektívnych postojov vykonávateľov a od mnohých iných faktorov, ktoré spôsobujú jeho neustále zmeny. Aktuálne sú to predovšetkým vnútorné aj cezhraničné pracovné migrácie. Spôsobujú odliv obyvateľstva, no v mnohých prípadoch smerujú do starej vlasti a prinášajú aj rozširujú možnosti (napríklad popri aktivitách folklórnych telies) intenzívnych kontaktov so Slovenskom, kumulujú poznatky o domovine svojich predkov vrátane záujmu o sledovanie slovenských televíznych kanálov. Podobná situácia je aj v ekonomicky slabšom Srbsku. Vo všetkých troch vojvodinských regiónoch so slovenským obyvateľstvom sledujeme najmä výrazný odliv za prácou na Slovensko. Tento sociálno-ekonomický jav je z hľadiska slovenskej minoritnej kultúry v oboch štátoch alarmujúci, lebo má výrazný negatívny vplyv na absenciu tvorivých i výkonných ľudských zdrojov a realizáciu kultúrnych aktivít.

Kultúrny potenciál aj využívanie jednotlivých súčastí sa v čase spravidla výrazne mení. V porovnaní s obdobím opakovaných kolektívnych výskumov (2018 a 2019) budú postupne zákonite odlišné, čo však v žiadnom prípade neznižuje hodnotu výsledkov; stále budú reflektovať stav minoritnej kultúry na presne situovanom mieste a v konkrétnom časovom období.

Inštitucionalizované formy kultúry Slovákov v Rumunsku súvisia s miestnymi organizáciami Demokratického zväzu Slovákov a Čechov v Rumunsku, s cirkevnými zbormi a školstvom so slovenskou výučbou.³ Na rozdiel od okolitých štátov, predovšetkým od Maďarska a Chorvátska s pokročilejším stavom etnickej asimilácie, školská výučba vo všeobecnosti stále plní funkciu výrazného podporovateľa miestnych nárečí slovenského jazyka. V prevažnej väčšine slovenských komunít je materinský jazyk stále živý v rodinách, príbuzenstve i v rámci komunikácie na verejnosti aj u príslušníkov najmladšej a strednej generácie.⁴ Majoritné obyvateľstvo Rumunska je prevažne

³ Pri tejto príležitosti možno spomenúť dlhoročné pôsobenie slovenského lektora Juraja Cigána na Hute, aktuálne v Oradei, kde sa angažuje aj výrazne spoločensky a kultúrne. Podieľa sa na stredoškolskej aj univerzitnej výučbe a inovuje výučbu slovenského jazyka. Rádové sestry vo farnostiach (napríklad Borumlak, Gemelčíčka) sa podieľajú na výučbe i revitalizovaní slovenského jazyka.

⁴ Vo Vojvodine aj u rumunských Slovákov sa stretávame s analogickým javom – so snahou rozprávať spisovne. Je to buď dôsledok potreby dokázať jazykovou úrovňou svoj sociálny status, alebo vplyv sledovania televízneho vysielania zo Slovenska. Do nárečia prenikajú spisovné slová (napríklad príbuzenská terminológia, priestory obytného domu), ktoré sú v danom prostredí cudzie a v konečnom dôsledku pôsobia negatívne na nárečia aj na homogenitu minoritnej komunity. V týchto súvislostiach

pravoslávneho vierovyznania. Slováci v Bihore a Salaji sú rímskokatolíci⁵ a farské úrady možno považovať za slovenské inštitúcie – slovenčina je bohoslužobným jazykom a komunikačným médiom cirkevníkov, v kostole kňazi pripravujú program k jednotlivým sviatkom v rámci kalendárneho roka a aj sami zachovávajú miestne tradície⁶, matričné knihy sú vedené v slovenskom jazyku.⁷ Pre porovnanie: v plnej miere to možno konštatovať o evanjelikoch vo Vojvodine aj v Slavónii, slovenský bohoslužobný jazyk u evanjelikov v Maďarsku je na ústupe. Slovenskí rímskokatolícki veriaci v Maďarsku už jazyk svojich predkov stratili, farnosti v Chorvátsku nikdy nefungovali na slovenskom etnickom princípe ani v najpočetnejších slovenských enklávach. Rímskokatolícke maďarské farnosti v okolí Oradey používajú maďarčinu, tiež fungujú na etnickom princípe a nie sú totožné so slovenskými.

Potrebné je pripomenúť, že v Bihorskej a Salajskej oblasti sa zväzové, cirkevné aj školské aktivity neraz prelínajú⁸ (napríklad z prostriedkov DZ-SČR sú financované cesty na púte) a miestne organizácie vo viacerých prípadoch predstavujú formálne inštitúcie bez vlastnej personálnej, projektovej a ekonomickej agendy. Tá je kumulovaná v adekvátne vybavenej (z aspektu materiálneho i ľudských zdrojov) čerpotockej *centrále*. Pri organizovaní kultúrnych podujatí a pútí umožňuje stretávanie a zoznamovanie sa Slovákov zo širokého okolia, čo plní nezastupiteľnú funkciu v existencii cirkvi, kultúry aj slovenskej etnickej príslušnosti.

V Banáte a v Aradskej oblasti bolo do 60. rokov minulého storočia slovenské obyvateľstvo evanjelické a podobne ako vo Vojvodine sú cirkevné zbory dodnes slovenskými inštitúciami. Po vnútornej kolonizácii Slovákov z Bihoru a Salaja sú slovenské lokálne spoločenstvá nábožensky zmiešané a rímskokatolícki veriaci sú s výnimkou Nadlaku⁹ súčasťou farností existujúcich na maďarskom jazykovom princípe (napríklad Cipár, Vuková, Temešvár). Cirkevné zbory a farnosti fungujúce na slovenskom etnickom

je na zamyslenie, či na minoritnú jazykovú kultúru nepôsobí pozitívnejšie vlastné televízne vysielanie a tlač s využívaním všeobecne akceptovaných nárečových termínov.

⁵ Slovenské spoločenstvá v Rumunsku výrazne oslabujú (z aspektu viery, jazyka, kultúry a etnickej identity) sekty a rôzne menšie náboženské spoločenstvá. Polarizujú Slovákov – katolíkov (napríklad Bodonoš) aj evanjelikov (napríklad Butín), deštruujú náboženskú a etnokultúrnu spolupatričnosť. S podobným javom a v konečnom dôsledku s oslabovaním slovenskej identity sa stretávame aj vo všetkých regiónoch Vojvodiny.

⁶ V roku 2018 bol slovenským katolíckym farárom v Madarase aj v Oradei organizačne pripravený a ekonomicky zabezpečený príchod Mikuláša s balíčkami pre deti a s piesňou Mikulášku, dobrý strýčku..., v Šaranoch farár koleduje a posväcuje domácnosti.

⁷ Vo viacerých prípadoch tvorí cirkevný majetok základ kultúrnej infraštruktúry. Bližšie pozri Kurpaš – Letavajová, 2018: 42.

⁸ Vo dvore rímskokatolíckej fary sú budované priestory DZSČR a uskutočňujú sa tam slovenské kultúrne aktivity; v budove fary sú ubytovaní slovenskí študenti, ktorí z horských sídel nemajú v žiadnom prípade možnosť každodenného dochádzania. Tieto príklady nie sú výnimočné.

⁹ V nadlackskej rímskokatolíckej farnosti je bulharský farár, podobne ako u katolíkov v Selenči je farár z Chorvátska; v oboch prípadoch je zo strany kňazov aj veriacich snaha používať pri bohoslužbách slovenčinu.

princípe, bez rozdielu vierovyznania, posilňujú náboženskú aj národnostnú spolupatričnosť a zvyrazňujú vedomie skupinovej odlišnosti.¹⁰ Severozápadná vnútorná kolonizácia posilnila prestarnuté slovenské (pôvodne evanjelické) komunity s vysokou mortalitou a spôsobila paralelnú existenciu evanjelických a katolíckych, no aj vznik nových, synkretických foriem kultúry. Badateľné sú najmä v obyčajových tradíciách kalendárneho aj rodinného cyklu, v ktorých sa výrazne premietajú konfesijné vplyvy. Zanedbateľné však nie sú ani bihorské a salajské kultúrne vzory, ktoré sa formovali v odlišných geografických, ekonomických (baníctvo, sklárstvo, drevorubačstvo, členitý horský terén, rozptýlené a izolované sídla s archaickou kultúrou) a etnokultúrnych podmienkach bez ohľadu na pôsobenie náboženstva. Napriek náboženskej rozdielnosti sa slovenské obyvateľstvo kultúrne homogenizuje na úrovni rodinného aj spoločenského života.¹¹ Objavujú sa zmiešané manželstvá, pribudli ľudské zdroje, nie je ohrozená školská výučba.

Kultúru Slovákov v Rumunsku limitujú legislatívne pravidlá v ich domovskom štáte, spolužitie s majoritným obyvateľstvom (v zmysle etnickom aj konfesijnom) aj s inými národnostnými menšinami a etnickými skupinami. V porovnaní so slovenskými minoritnými spoločnosťami v iných štátoch nie sú spomenuté limity nepravdivé, respektíve negatívne. Vo formovaní kultúry je veľa podobného aj diametrálne odlišného. K špecifikám rozhodne patrí vnútorná kolonizácia, ktorú nemožno chápať len v zmysle horský/katolícky sever – nížinný/evanjelický juh – sťahovanie rodín z rozptýlených sídel Sedmohradského rudohoria so zlými komunikáciami pokračuje dodnes. Ubúdajú pracovné príležitosti, ekonomické zabezpečenie aj ľudské zdroje. Obyvatelia odchádzajú do nížinných dedín aj do miest. Negatívnym príkladom môže byť Derna – zatvorili fabriku, obnovenú infraštruktúru nemá kto využívať; v Madarase sa formuje nové rímskokatolícke/slovenské lokálne spoločenstvo z obyvateľov mnohých bihorských a salajských dedín. Prevažne v maďarskom etnickom obkľúčení vzniká synkretická bihorská kultúra z najrôznejších kultúrnych vzorov so špecifickým nárečím slovenského jazyka a s príbuzenskými väzbami na Arad a okolie, na Banát, no aj na Hutu, Bojovské, Gemelčičku a iné horské sídla.

¹⁰ Prítomnosť slovenských farárov je z hľadiska zachovávaného a rozvíjania náboženskej, kultúrnej a etnickej identity nezastupiteľná. Ako príklad spomeňme katolíckeho farára Jána Mlynarčíka (Borumlak-Varza, Oradea, Madarás), evanjelického seniora Ľudovíta Bobčoka (Vuková, Nadlak); v Maďarsku plní nezastupiteľnú funkciu sarvašská putujúca farárka Alžbeta Nobiková. (pozri napríklad aj Vanko: 2015). Významným je tiež zborník pod názvom Úloha cirkvi v živote dolnozemskej Slovákov (2018) Obsah zborníka tvoria príspevky objasňujúce najrôznejšie aspekty pôsobenia cirkvi v slovenských dolnozemskej enklávach (bližšie pozri aj Kmeť, 2012: 153-174, najmä kap. 2.5, resp. kap. 3.; Peťkovský, 200: 130-141).

¹¹ Vo Vukovej či v Butíne je zreteľnejšia dichotómia MY – Slováci/ONI – Rumuni ako MY – katolíci/ONI – evanjelici. Na vplyvy vnútornej kolonizácie z Bihorsko-salajskej oblasti do Banátu nás upozornil Ondrej Štefanko, čo bolo podstatným impulzom pre terénny výskum a kolektívne spracovanie monografie Butín. Kultúrne tradície Slovákov v rumunskom Banáte. Nitra 2008 (bližšie pozri aj Štefanko, 1998: 29-53).

V mnohých maďarských a rumunských spoločenstvách žijú Slováci disperzne a ako Slováci sa neidentifikujú; Je to analogická situácia s početnosťou príslušníkov slovenskej národnostnej menšiny v Chorvátsku, Srbsku a Maďarsku – je ich podstatne vyšší počet ako uvádzajú oficiálne štatistiky.

Záver. Autori podrobnejšie nepreskúmali župy Satu Mare a Suceava. Pri prieskume zistili, že obyvateľstvo so slovenským nárečím už podľahlo rumunskej, maďarskej a v Bukovine aj poľskej asimilácii, stratilo vedomie slovenskej príslušnosti a vo väčšine prípadov nemá vlastné funkčné inštitúcie na slovenskom etnickom princípe.¹² Je to, paradoxne, opäť zásluha farárov, ktorí svojich (slovenské nárečie používajúcich) farníkov presvedčili, že sú Poliaci. Za pozornosť stoja aj údaje o slovenskom evanjelickom mestskom obyvateľstve v Oradei v 19. a začiatkom 20. storočia, ktoré sme doteraz v odbornej literatúre nezaregistrovali.

Literatúra a pramene:

ČUKAN, J. – KURPAŠ, M. – MICHALÍK, B. – ZIMA, R. – ŽABENSKÝ, M.: *Mapovanie a hodnotenie kultúrneho potenciálu Slovákov v Rumunsku*. In: *Kontexty kultúry a turizmu* 2017, 2, s. 7-20.

KMEŤ, M.: *Krátke dejiny dolnozemskej Slovákov 1*. Vydavateľstvo KVS Ivan Krasko, Nadlak 2012.

KOLEKTÍV: Butín. *Kultúrne tradície Slovákov v rumunskom Banáte*. Nitra: FF KF v Nitre, 2008.

KURPAŠ, M. – LETAVAJOVÁ, S.: *Velký Pereg – príspevok k výskumu kultúrneho potenciálu*. In: *Kontexty kultúry a turizmu* 2, 2018, s. 35-42.

PEŤKOVSKÝ, O.: *Evanjelický cirkevný zbor v Nadlaku...* In: *200 rokov života Slovákov v Nadlaku*, s. 130-141.

ŠTEFANKO, O.: *Ľudová kultúra Slovákov v Rumunsku*. In: *Kolektív: Atlas ľudovej kultúry Slovákov v Rumunsku*. Nadlak: Vydavateľstvo KVS Ivana Krasko, 1998, s. 29-53.

Úloha cirkvi v živote dolnozemskej Slovákov. *Zborník prác z rovnomennej medzinárodnej konferencie, ktorá sa konala v Nadlaku 16. – 17. marca 2018*. Nadlak: Vydavateľstvo KVS Ivan Krasko, 2018.

VANKO, J. D.: *Slovenskí evanjelici v Rumunsku v 20. storočí*. Nadlak: Vydavateľstvo KVS Ivan Krasko, 2015. *200 rokov života Slovákov v Nadlaku*. *Zborník materiálov z rovnomennej medzinárodnej konferencie venovanej dvestému výročiu príchodu Slovákov do Nadlaku*. Nadlak: Vydavateľstvo KVS Ivan Krasko, 2003.

¹² Pozri príspevok kolektívu autorov Čukan – Kurpaš – Michalík – Zima – Žabenský, 2017: 7-20.

Kontakt:

prof. PhDr. Jaroslav Čukan, CSc.
KMKaT FF UKF v Nitre
Štefánikova 67
949 74 Nitra
E-mail: jcukan@ukf.sk

doc. PhDr. Boris Michalík, PhD.
KMKaT FF UKF v Nitre
Štefánikova 67
949 74 Nitra
E-mail: bmichalik@ukf.sk

PhDr. Marián Žabenský, PhD.
KMKaT FF UKF v Nitre
Štefánikova 67
949 74 Nitra
E-mail: mkurpas@ukf.sk

PhDr. Roman Zima, PhD.
KMKaT FF UKF v Nitre
Štefánikova 67
949 74 Nitra
E-mail: rzima@ukf.sk

Identita a tradičná kultúra Slovákov v Sarvaši¹

Silvia Letavajová

Kľúčové slová: identita, gastronómia, rodinné obyčaje, výročné obyčaje, Sarvaš, Slováci

Key words: identity, gastronomy, family customs, annual customs, Sarvaš, Slovaks

Abstract: The subject of the study is the description and analysis of selected elements of the traditional culture of Slovaks in the Hungarian town Sarvaš. We focus mainly on the elements that determine the identity of Sarvaš Slovaks, their annual and family customary traditions and, finally, traditional gastronomy. Our findings, which relate to the original forms as well as the current form of these components of culture, are based on field research conducted in the summer of 2019. In assessing the ethnic identity of Slovaks in Hungary, we noted the existence of the so-called bipolar, mixed or double Slovak-Hungarian identity. Respondents most often perceived themselves as Slovaks, Hungarian Slovaks or Hungarians of Slovak origin. In the field of religiosity, it is reducing as well as blurring differences and taking over some elements from the Catholic faith. Most respondents use the Hungarian language in both domestic and public life, even those who speak Slovak at a relatively good or intermediate level. Several traditions of Slovaks are still alive today. In many annual and family customary traditions, we record changes in terms of form as well as content. Their reduction, simplification or extinction occurs due to several factors – building

¹ Táto práca bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-15-0104.

institutions such as a house of mourning, a culture house, a maternity hospital, but also due to lower religious sentiment, lower demographic growth, individualization of families, or the influence of media and Western culture. It is also important to take over cultural elements and adapt to the majority Hungarian culture. Several annual customary traditions and some culinary cultural elements gradually disappeared from the natural family and social environment and survived thanks to their institutionalization – they became part of school activities and activities of local associations and organizations.

Úvod. „Vnímanie kultúry sa prejavuje aj dôrazom na kultúrne hodnoty, ktoré sú špecifické a jedinečné pre miestne a regionálne spoločenstvá, ako je kultúrne dedičstvo a kultúrna tradícia.“ (Slušná, 2015) Z tohto pohľadu je významný tiež výskum etnických minoritných spoločenstiev Slovákov, ktoré existujú vo forme enkláv a diaspór v zahraničí. Predmetom predkladanej štúdie je opis a analýza vybraných prvkov tradičnej kultúry Slovákov v maďarskom meste Sarvaš.² Sústreďme sa najmä na zložky, ktoré determinujú identitu sarvašských Slovákov, ich výročné a rodinné obyčajové tradície a tradičnú gastronómiu. Naše zistenia, ktoré sa týkajú pôvodných foriem, ale i súčasnej podoby týchto zložiek kultúry, opierame o terénny výskum uskutočnený v lete v roku 2019. Hlavnou výskumnou technikou bolo pozorovanie a rozhovory so staršími obyvateľmi mesta, riaditeľkou miestnej základnej školy, členmi Kultúrneho spolku sarvašských Slovákov – Vernosť, evanjelickou farárkou a deťmi v základnej škole. Priame výpovede respondentov uvádzame v texte kurzívou a prepisujeme v jednoduchšej fonetickej transkripcii.

Výskumná lokalita. Mesto Sarvaš (maď. Szarvas) sa rozprestiera v juho-východnej časti Maďarska. Leží vo Veľkej dunajskej kotline na ľavom brehu mŕtveho ramena Trojitého Kereša. Administratívne patrí do župy Békés a Szarvaského okresu. Podľa posledného sčítania obyvateľov v roku 2011 mal Sarvaš 17 117 obyvateľov. K slovenskej národnosti sa oficiálne hlásilo 10,7 % obyvateľov. Z hľadiska religiozity patrilo 26,7 % obyvateľstva k luteránskej viere, 15,3 % k rímskokatolíkom a 4,2 % ku kalvínom. (Szarvas, 2020) V roku 2018 tu žilo 15 565 obyvateľov, z nich asi 89 % Maďarov, 8 % Slovákov, 2 % Rómov a 1 % iných národností (Nemcov, Rumunov a Slovincov). Podľa miestnych organizácií je počet Slovákov približne 7 000. Slovenské obyvateľstvo je evanjelického vierovyznania.

Prvé zmienky o Slovákoch v tejto oblasti pochádzajú z roku 1722, kedy sem na pozvanie baróna Jána Harruckerna prichádza asi 34 rodín slovenských osídlencov. Slováci prišli z viacerých oblastí severného Uhorska, najmä zo Zvolenskej, Novohradskej, Hontianskej a Peštianskej stolice. (Franková, 2016)

² Táto práca bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-15-0104.

S mestom sa spája viacero významných osobností. Jednou z nich je evanjelický kňaz Samuel Tešedík, ktorý tu v roku 1780 založil prvú poľnohospodársku školu v Európe a praktický hospodársky inštitút. V starej budove školy sa dodnes nachádza Tešedíkovo múzeum. Tešedík zveladil mesto, do poľnohospodárstva zaviedol viacero nových technologických postupov, napríklad spôsob úpravy alkalickej pôdy, dal vybudovať školskú budovu (stojí doteraz) a starý evanjelický kostol. Nahradením pôvodných nepravidelných ulíc priemyselnou pravidelnou sieťou ulíc v tvare šachovnice výrazne zmenil obraz vtedajšieho mesta. Ďalšou osobnosťou je Milan Rastislav Štefánik, ktorý v Sarvaši v roku 1898 maturoval. (História mesta Sarvaš, 2019)

V roku 1834 bolo do Sarvaša presťahované gymnázium, v ktorom pôsobili viacero významných pedagógov. O rozvoj mesta sa zaslúžila aj rodina grófa Bolzu, ktorá tu nechala vybudovať suchý mlyn, Ananajský háj a záhradu Pepi, dnes známu ako arborétum v Sarvaši. Mesto je považované za intelektuálne centrum Békésskej župy, pretože sa v ňom nachádza viacero významných vzdelávacích a vedeckých inštitúcií, napríklad Vysoká škola Samuela Tešedíka, Výskumný ústav zavrňovania a Výskumný ústav šľachtenia rýb. (História mesta Sarvaš, 2019) V roku 1949 vznikla v Sarvaši Slovenská základná škola a žiacky domov. Zo začiatku fungovala ako štvortriedna, neskôr ako osemtriedna. Dnes pôsobí v rámci tejto inštitúcie aj trojtriedna materská škola. (Ozveny času, 2010) V meste sa nachádza katolícky kostol postavený v roku 1802, starý evanjelický kostol z roku 1786 – 88 a nový evanjelický kostol z roku 1897.

Povedomie pôvodu a identita obyvateľstva. Etnickú identitu Slovákov v Sarvaši spoluvytvára povedomie o pôvode, skupinová spolupatričnosť, etnické pomenovanie, religiozita a jazyk.

Časť obyvateľstva sa identifikuje so slovenskou národnosťou a označuje sa za Slovákov. Na druhej strane, viacerí sa považujú za Maďarov so slovenským pôvodom. Túto tendenciu dávajú do súvisu so silnými a dlhodobými tlakmi a zaznávaním Slovákov maďarským majoritným obyvateľstvom. *Sa cítim biť Maďarom, nám je to za zlé, že naši rodičia boli Slováci. Sa báli, kebi povedali, že sú Slováci.; Ja mam v úradných listinách napísano, že som Maďar. Teras tu tak vravia, že Maďar som, ale rodičia boli Slováci, za to sa ňehambím, že od Slovákov sa odvodzujem.; Keť sme sa slovenski zhovárali, tak sa nám vismievali.*

K najstarším slovenským rodinám a zároveň najčastejším priezviskám v Sarvaši patria: Zima, Kohút, Líška, Uhliar, Bakuja, Hrnčiar, Čičej, Kondáč, Litavský, Medveď, Nemčok, Havran, Mesiarik, Srnka, Múťan, Mravík, Bohák alebo Polievka. Tieto mená objavujeme aj na náhrobných kameňoch, viaceré z nich sú však pomaďarčené.

Ďalším významným prvkom, prostredníctvom ktorého sa Slováci v Sarvaši vymedzujú voči ostatným obyvateľom, je **religiozita**. Slovenské obyvateľstvo je prevažne evanjelického vierovyznania. Maďari sú najmä katolíckeho náboženstva. Rozdiel medzi evanjelickou a katolíckou religiozitou registrujú

Obrázok č. 1: Náhrobné kamene Slovákov v Sarvaši

Zdroj: Silvia Letavajová, 2019

Slováci prostredníctvom odlišnej liturgie. Zatiaľ, čo katolíci na nej spievajú, evanjelici nespievajú. Ďalším odlišovacím znakom sú náhrobné kamene a pálenie sviec. Katolíci majú náhrobné kríže, evanjelici nie, katolíci zapalujú sviečky, evanjelici nie. Dnes sa však tento rozdiel stiera a kríže si buduje aj evanjelické obyvateľstvo, slovenskí evanjelici navštevujú aj katolícke omše. Na Dušičky alebo Všetkých svätých zapalujú sviečky na hroboch aj sarvašskí evanjelici. *To sa prevzalo od katolíkou.; Mi, čo sme evangelikuš, ideme sa pomodliť aj do katolíkušu, aj do reformatikuš.*

Miera používania slovenského **jazyka** v Sarvaši je v súčasnosti veľmi nízka. Slovenský jazyk ovláda najmä najstaršia generácia, stredná v menšej miere a najmladšia generácia len čiastočne. Používanie slovenčiny je však limitované. V domácom prostredí sa po slovensky a rovnako tak aj po maďarsky rozprávajú najmä v rodinách, kde sú obaja partneri Slováci. Po slovensky sa s deťmi zhovára najmä starí rodičia. V zmiešaných slovensko-maďarských rodinách sa používa predovšetkým maďarský jazyk. Maďarčinu používajú tunajší Slováci aj na verejnosti, a to aj na stretnutiach s ostatnými Slováckmi – v kostole, obchode, rodinnej návšteve.

Deti, ktoré prichádzajú do slovenskej materskej školy, poznajú zo svojho

rodinného prostredia najmä maďarčinu, menej slovenský jazyk. Učiteľky sa s nimi zhovárajú po maďarsky, neskôr slovensky. Deti na základnej škole sa medzi sebou rozprávajú po maďarsky. Pri komunikácii s nimi používajú učiteľky maďarčinu aj slovenčinu. V rámci týždňa deti absolvujú 6 vyučovacích hodín v slovenskom a čiastočne aj maďarskom jazyku. Ide o predmety ako napríklad slovenský jazyk, literatúra, rozhovor alebo slovenská vzdelanosť. Škola vedie žiakov k slovenskému jazyku, tradíciám a povedomiu aj v rámci mimoškolských aktivít. Usporadúva slovenské letné tábory, zapája sa do celoštátnych súťaží o kultúrach národnostných menšín v Maďarsku a ďalších.

Podľa slov riaditeľky školy je z hľadiska počtov žiakov zapísaných do prvého ročníka škola druhou najpočetnejšou v Sarvaši. Pedagogický zbor sa snaží, aby aspoň 20 % končiacich žiakov pokračovalo na slovenskej strednej škole a slovenčinu si tak prehĺbilo. Tento stav sa však nenaplnia. Rodičia sa pre vzdialenosť boja zapísať svoje deti na slovenské gymnázium v Békésskej Csabe. Časť ôsmakov (v roku 2019 to bola jedna tretina) sa však zapisuje do škôl v Sarvaši, kde si slovenčinu volia aspoň ako druhý jazyk, z ktorého následne aj maturujú.

Slovenská etnicita sa upevňuje aj prostredníctvom kultúrnych aktivít, ktoré sa viažu so slovenskou kultúrou. V meste pôsobí viacero záujmových združení a organizácií založených na slovenskom etnickom princípe. Patrí medzi ne Kultúrny spolok sarvašských Slovákov – Vernosť, ktorý vznikol z bývalého slovenského klubu v roku 1990. Ďalšou organizáciou je Slovenská národnostná samospráva mesta Sarvaš, založená v roku 1995 ako jedna z prvých v Maďarsku. Samospráva vydáva každý mesiac slovenskú prílohu mestského týždenníka pod názvom Novinkár pod Kerešom. (Franková, 216)

Príbuzenská terminológia. V nasledovnom texte sa budeme venovať vybraným prvkom tradičnej kultúry Slovákov v Sarvaši. V jej úvode opíšeme príbuzenskú terminológiu a ďalšie jazykové prejavy.

Rodiny Slovákov v Sarvaši boli tradične rozšírené a viacdetné. Pod jednou strechou žilo spolu viacero generácií a členov rodiny. Na ich označovanie používali Sarvašania nasledovné pomenovania:

Rodina – *rodina, čelad, blížna, blíža rodina* – blízka rodina
 Matka – *mama, mamička, mila, aňuka, idešaná, mamuška*
 Otec – *apa, apu, apuška, ocko, oťecko*
 Manžel – *menom, muš, muoj muš, apa, manžel, apa*
 Manželka – *mama, aňa, žena, moja, aňouci*
 Stará matka – *naď mama, mama, stará mama*
 Starý otec – *naď papa, tať, apuka, starí oťec*
 Brat, bratia – *brat, bratník, teštvír, menom, bratovci*
 Sestra – *sestra, teštvírem, menom*
 Syn – *sin, sinčok, chlapec, chlapčok*
 Dcéra – *céra, dñouka, dñouča*

Deti – *čelad', deťuške*
 Vnuk, vnučka, vnúčatá, vnuci – *vnuk, vnučka, náčence, núčence, vnuke*
 Otcov brat – *naď báči, ujo, jeho žena – andíka*
 Otcova sestra – *ňaňa, naď néni, néni, nénika, jej muž – šógor, švagor, báči, šógor báči*
 Matkin brat – *báči, naď báči, jeho žena – andíka*
 Matkina sestra – *naň néni, andíka, jej muž – sógor, šógor báči, švagor*
 Brat muža – *menom, šógor, švagor*
 Sestra muža – *menom, andíka, šogorné, švagríná*
 Matka muža – *mama, svokra, aňuka, aňouša*
 Otec muža – *apa, apouš, apuka, aňouš, otec, oťecko*
 Svat, svatka, svatovci – *svat, svatka, svatofci*
 Zať – *menom, zať, zaťko, sin moj, kišfiom*
 Nevesta – *ňevesta, dīouka, menom*
 Bratov, sestrin syn – *menom, bratník, ot sestri sin*
 Bratova, sestrina dcéra – *menom, onuka hugom*
 Sesternica, bratranec – *menom, bratraňec, bratník, sesternica, onuka tešvie*
 Vdova, vdovec – *dova, dovica, dovec*
 Krstná mama – *krsná mama, krsná mať, krasna mama, keres mama*
 Krstný otec – *krsní otec, keres papa*
 Krstné dieťa – *krsnô dieťa, krsné deťi, krsnie deťi, krsné deťi ot sestri*
 Kmotor, kmotra, kmotrovci – *kmotor, kmotra, kmotrofci*
 Nevlastná matka – *mama, momáčka, macocha, ňevlasná, moštoha, moštoha aňa*
 Nevlastný otec – *ňevlasní otec, apa, naď apa, moštoha apa*
 Predkovia – *prepretkovia*
 Mená pre zvieratá: kravy – *Cifra, Roza, Ruža, Riška, Mariška, Segfi*;
 psy – *Bodri, Bendi, Čuli, Bogár, Filer, Dejzi, Žebi*; kone – *Maxi, Dereš*

Nárečové prejavy. Domáci život a bývanie: *chiža* – dom, *izba, zadná izba, čistá izba* – predná izba, *pitvor* – pitvor, *gang* – vonkajšia chodba, *špajz, komora* – špajza, *strova* – jedlo, *rásoske na kiskané cesto* – rásoska, *šochtár* – nádoba na dojenie, *šporhelt* – sporák, *črepňa* – nádoba na lekvár alebo na varenie, *vareca* – varecha, *brau, birke* – ošipaná, *sliuke* – slivky, *hruške* – hrušky, *cícor* – cícer, *boršo* – hrach, *lanča* – šošovica, *krumple* – zemiaky, *hábi* – oblečenie, *šata, húňe, góňe* – šaty, *bakanče, cipele* – topánky, *čizmy, gecela* – blúza.

Iné: *taktouka* – takto, *načim* – treba, *driou* – skôr, *skede* – odkiaľ, *kerie* – ktoré, *jesdo* – je, *todi* – vtedy, *von, vom* – on, *enom* – len, *ništ* – nič, *ňi* – nie, *ňi len* – nie len, *friško* – rýchlo, *tálkoto* – tolko, *všakovak* – všelia-ko, *nak* – nech, *tem* – ten, *velme, velmej* – veľmi, *edon* – jeden, *ena* – jedna, *mau* – mal, *paňe* – padne, *slovenskie* – slovenské, *bolast'* – bolesť, *ňenačim* – ne-
treba, *poviedať* – povedať, *chojťe* – chodte, *skončiu* – skončil, *ňeposlúchou* – ne-

poslúchol, *drahie* – drahé, *strašnô* – strašné, *poviedať, povídať* – povedať, *spitovať sa* – pýtať sa, *tískali* nútili, *unúvať* – obťažovať, *ukiadzau* – ukázal, *ťaškou* – ťažké, *ňi slobodno* – nemožno, *móz* – môže, *merkuvať* – dávať pozor, *položenia* – možnosť, *probléma* – problém, *miseli* – museli, *vipoviedať* – potvrdiť, *morduvau* – trápil, *ukiaže* – ukáže, *védeu* – vedel, *klas* – trieda, *arendáši* – nájomníci.

Výročné obyčajové tradície. K chodu prírody a k jednotlivým ročným obdobiam sa viažu kalendárne alebo výročné obyčajové tradície.

Na **Mikuláša** chodil v Sarvaši po domoch muž v maske Mikuláša. Deti od neho dostali sladkosti do vyčistených *cipeľi* – čižiem. Mikuláš sa presúval na voze a ak bolo dostatok snehu, na saniach. Dnes sa tento sviatok stal inštitucionálnou záležitosťou a jeho realizáciu zabezpečuje miestna základná škola a škôlka.

K najvýznamnejším výročným sviatkom patria **Vianoce**. Štedrý večer nazývajú sarvašskí Slováci *Kračún*. V tento deň chodili Sarvašania do kostola a po príchode z kostola zasadli k slávnostnej večeri. Ak bývali na vzdialených sálašoch, do kostola išli až na druhý deň. Dnes chodia do kostola pri tejto príležitosti hlavne starší obyvatelia a nábožensky viac citiace rodiny.

Na Vianoce pripravujú viaceré slávnostné jedlá, najmä mäsovú polievku so zavarenými *brdovcami* – cestovinou, *šonku, sármu, studenia* – huspeninu, paprikáš z morky, *krumpľové* – zemiakové pyré, zabíjačkové špeciality, napríklad *klbási* a *jaťerňice*, tiež pečenú kačicu. Kačice sa prikrmovali kukuričnými šúlkami, ktoré im vkladali do krku. K tradičným jedlám, ktoré sa v niektorých rodinách pripravujú dodnes, patrí *lanča* – šošovica s klobásou, *plžike* (*cesto makovuo*) – makové šúľance, kyslá kapusta zo suda, *sarma* a makové halušky s medom. Z kysnutých koláčov pripravujú najmä orechovníky a makovníky. V rodinách mladších obyvateľov si koláče kupujú už v obchode. Na vianočnom stole sa objavujú aj jablká, banány, orechy, *mandarini* – mandarínky a *naranče* – pomaranče. Všetky jedlá sa položia na stôl na znak prosperity, *abi hojnosť prekvitala*. Rozkrajovanie jablák medzi všetkých členov rodiny, alebo rozlusknutie orecha, ktoré predznamenávalo zdravie a malo zabezpečiť súdržnosť, si respondenti pamätajú zo svojho detstva, dnes sa v rodinách vykonáva len sporadicky. Omrvinky z jedla sa odložili pod stôl a neskôr zanesli statku. *Aj teraz zviknem dať pot stuol*. Obyčajovou tradíciou, ktorá sa do tohto prostredia preniesla zo Slovenska, je pečenie vianočných oblátok. Do Sarvaša ju priniesli lektorky slovenského jazyka.

Na stole horí počas celých Vianoc svieca. Príbytok sa zdobí halúzkami, na stole alebo na zemi je umiestnený vianočný stromček – *karačonfa*. Pôvodne sa ozdoboval veľmi jednoducho – *orechami*, jabĺčkami, *salón cukre* – salónkami, dnes už kupovanými ozdobami.

V Sarvaši nebolo na Vianoce zvykom koledovať, len vinšovať. Približne pred 50. rokmi *ritmovali* – deti pri vstupe do domov príbuzných nasledovne

verše:

*Ja som mala veverička,
pítam si ja do košíčka.
Kus koláča, kus mrváňa,
vipustím vám z chiži vtáča.
Pambodaj dobrí deň.*

Deti boli za verše odmenené peniazmi, čokoládou, jablkami a orechmi. Druhý deň vianočný je vyhradený rodinným návštevám.

Na **Silvestra** sa ťahalo *rěsete* – pripravovala štrúdľa, maková, lekvárová, tvarohová alebo kapustová. V Sarvaši je dodnes živá tradícia, podľa ktorej na sa **Nový rok** nemôže pripravovať jedlo zo sliepky alebo inej hydiny, pretože *sliepka hrabaním odniesie šťastie*. Naopak, odporúčané bolo jedlo zo svinského mäsa alebo baranina, čo obyvatelia vysvetľovali tak, že sviňa donesie šťastie, pretože ryje nosom. Ženy nemali v tento deň vychádzať z domu, aby neroznosili šťastie.

Trojkráľové a fašiangové obecné obchôdzky sa už v Sarvaši nekonajú. Rovnako zaniklo aj slávenie posviacky kostola. Konalo sa v druhú adventnú nedeľu a pôvodne bola spojená s konaním hodov. Tradícia pretrvala už len ako spomienka a chvála Hospodina počas liturgie v kostole. Fašiangové karnevaly sa presunuli do školského prostredia. Deti aj učitelia si pre túto príležitosť zhotovujú masky, ktoré predstavujú počas sprievodu mestom. Každý rok si jedna z tried nacvičí tanec alebo vystúpenie, ktoré predstavia v športovej hale. Podujatia sa obyčajne zúčastňuje 800 až 1 000 divákov.

Velkonočnému obdobiu predchádzalo vynášanie Moreny, ktoré sa konalo na Kvetnú nedeľu. Morena sa tu nazývala tiež *Kisehoj* alebo *Kisebáb* a ničila sa pálením a vhadením do rieky. O obnovenie tejto obyčaje sa v posledných dvoch desaťročiach pokúsili v školskom prostredí. Dialo sa tak v rámci predmetu slovenská vzdelanosť, na ktorom sa deti učia o slovenských tradíciách. Kvetná nedeľa bola tiež významným agrotechnickým dňom, kedy sa odporúčalo siatie maku.

Druhá nedeľa pred Veľkou nocou sa v Sarvaši nazývala čierna ňedeľa. Pred 60. rokmi chodili v tento deň po dedine cigánske dievčatá. Ozdobené stužkami vo vlasoch tancovali a spievali:

*Navaríme, navaríme čierneho piva,
opojíme, opojíme richtárovho sina.
Kujom, kujom káli, za vlasi mikáti.
Ak ňebude píti, budeme ho bíti.*

Na zelený štvrtok jedli sarvašskí Slováci zelené jedlá, najčastejšie šalátovú polievku. Veľký piatok bol takisto dňom pôstu. Pôst dnes dodržiava len

najstaršia generácia.

K Veľkej noci pripravujú Sarvašania *klbásu* – klobásu, šonku – šunku, vajčka na tvrdo (uvarené vo vode, v ktorej sa varila šunka), mäsovú polievku, baraní perkelt, *studeňa* – huspeninu, tiež orechovníky, makovníky a pagáče.

Na veľkonočný pondelok chodia k príbuzným *oblievvari* – chlapci aj dospelí muži. *Keť som bola malá* (pred 60 rokmi), *mala som 45 oblievvarov, teras som mala 15*. Za oblievacku a verše, ktoré *ritmujú* po maďarsky, sú odmenení peniazmi, vajčkami alebo medovníkmi. Šibanie korbáčmi Sarvašania nepoznajú. Veľkonočné vajčka sa tu zdobia viacerými technikami. Pôvodné varenie v cibulových šupkách dnes nahradilo zdobenie kúpenými farbami, obháčkovanie alebo oblepovanie.

Pred 50. – 60. rokmi, sporadicky aj neskôr stavali v domoch dievok mládenici *máje*. Nie však v každom dvore, len v tom, kde boli dievky *vzácné*, ktoré mali svojich mládenčov a plánovali spolu sobáš. Máje sa stavali v noci. Postupne tradícia zanikla, jedným z dôvodov bolo aj nešťastné úmrtie muža pri stavaní mája.

20. augusta sa v kostole žehná nový chlieb. Ďakovanie za úrodu a svätenie chleba sa pôvodne vykonávalo 15. nedeľu, hneď po Svätej trojici.

Jesenné obdobie je zasvätené žatve. Dnes na slávnostnú žatvu, ktorá sa koná v blízkej obci Strieborné vinice, prichádzajú na recipročnú návštevu hostia zo Slovenska, Ukrajiny, Rumunska a ďalších krajín. Slávnosti začal pred 24 rokmi organizovať Slovenský spolok, neskôr sa zmenili na stretnutie národností karpatskej kotliny.

Rodinné obyčajové tradície. *Tehotnú ženu* v Sarvaši nazvali *hrubou*, ťaškou alebo ťehreš. Ženy v druhom stave sa nevyhýbali práci, viaceré z nich pracovali

Obrázok č. 2: Slávnostná žatva v Strieborných viniciach

Zdroj: Silvia Letavajová, 2019

až do pôrodu. *To vŕdi vraveli, že to nie je choroba. Ja som na bicikli chodila, zavárala, kopala, všetko robila. Ešte aj ostatní deň som robila.* Niektoré z nich porodili priamo pri práci na poli. Pohlavie dieťaťa vedeli ženy predpovedať podľa viacerých znakov. Pekná tvár a pribratie do bokov, alebo konkrétne pribratie do pravého boku veštilo narodenie dievčaťa, nepekná tvár, *končituo* – špicaté brucho alebo pribratie na ľavý bok, naopak, chlapca. Tehotnej žene sa nemalo nič odoprieť. Ak mala na nejaké jedlo chuť, museli jej ho dopriať, *abi jej* ňeodišlo. Nesmela sa pozeráť na nepekné veci, pretože tvar alebo znak danej veci sa mohol prejaviť na tele novonarodeného dieťaťa. *Že bi sa nepozerala na voľačo, čo je hnusnuo, lebo aj dieťa bude hnusnuo. Vraveli, edna žena mala flak, že bola u nich zabíjačka a že jej pečienku hodili do tváre.*

Približne do 50. rokov 20. storočia prichádzali deti na svet v domácom prostredí. **Pôrod** obriadili skúsené ženy – pôrodné babice – *babi*. Sarvašské ženy si pamätajú na pôsobenie slovenskej babice Srnkovej, Kohútovej alebo Brhlíkovej. Babica dozerala na ženu aj počas tehotenstva a postarala sa o ňu aj v období po pôrode – pomáhala s kúpaním dieťaťa, čistotou ženy či pri kŕmení. V Sarvaši fungovala niekoľko rokov pôrodnica. Dnes chodia ženy rodiť do Békešskej Čaby, Orosházy, Szentesa a Mezötúru.

Po pôrode chodili matku a dieťa navštevovať – *opáciť* najbližší príbuzní, blízka rodina skôr, vzdialenejšia po 6 týždňoch. Matke prinášali jedlá, ktoré jej mali dopomôcť k rýchlemu zotaveniu, najčastejšie mäsový vývar, holubáciu polievku. Krstná matka priniesla v košíku *herouke*, koláče, ovocie, zeleninu, kedysi aj pivo, ktoré jej malo privodiť mlieko. Ak žena mlieko stratila, dieťa pridávali prevareným kravským mliekom. Návštevy matky a dieťaťa sú živé aj dnes. Neprinášajú sa jej však potravinové dary, len vecné dary pre dieťa a financie.

Niekoľko dní po narodení dieťaťa, najneskôr do dvoch týždňov sa konal **krst**. Krstu mohlo predchádzať aj jednoduché prežehnanie. *Keť išla moja mama so mnou z nemocnice, pri kostole ma pokrstila. Prekrížila. A dohodla sa s farárom, kedi bude krst.* Na krst odnášali dieťa s nasledovnými slovami v maďarčine: *Uš aj ti si bohu dieťatko maš. Banboch aj tebe nadělil.* Dnes krstia deti aj niekoľko mesiacov, rok alebo viacero rokov po narodení. *Teras krsti jesto aj čo uteká, čo vie behať.* Za krstných rodičov si Sarvašania vyberajú najmä súrodencov a kamarátov. Po krste nasledovali krstiny, ktoré sa dodnes konajú najmä v domácom prostredí. Prítomní sú najčastejšie pohostení mäsovou polievkou, paprikášom alebo vyprážaným mäsom z polievky. Hlavný dar dostalo dieťa práve od krstnej matky. Najčastejšie ním bola torta, *zlatô* – zlato, *záušnice* – náušnice, čepček, *hábi*, *rúcho*, *ruhád* – oblečenie. Krstná matka zhotovila aj vyšívany *povojník*, ktorým sa zväzovala perinka. Ostatní prinášali vecné alebo finančné dary. Peniaze kládli do taniera, pripraveného krstnou matkou. Deťom sa vyberali tradičné slovenské mená, napríklad Palko, Ďurko, Janko, Miško, Matúš, Betka, Marka, Anka, Ľudka, Erža, Juca, Katka, Ilona alebo Zuzka, neskôr už maďarské.

Po pôrode sa mala matka s dieťaťom zdržiavať doma. Zvyk vychádzal

z predstavy, že dieťa aj matku môžu v tieto dni ohroziť negatívne sily. Ženy, nazývané v tomto období *posťelkiňe*, nevychádzali z domu aspoň dva týždne. Dnes vychádzajú na verejnosť už niekoľko dní po pôrode. Ako ochranu pred nepriaznivými silami pripevňujú Sarvašania dodnes na kočík alebo na zápästie dieťaťa červenú mašličku. Červená stužka ho má chrániť pred *zočínou* – *zočma*. *To dievča zomrelo, z očma ho pobili. Terasu už neveria na to moc.*

V 12 rokoch sa deti zúčastňujú **konfirmácie**. Kofirmačná slávnosť – *artikule* sa koná na Turíce. Pred niekoľkými desaťročiami sa konfirmácií každoročne zúčastňovalo aj viac ako 130 detí, dnes približne 40 – 50. Po tomto obrade sú deti považované za právoplatných cirkevníkov a môžu byť vybraté za krstných rodičov.

Sarvašskí Slováci uprednostňovali spočiatku pri výbere partnera sociálnu, etnickú aj konfesijnú endogamiu. *Bolo, že bráňili, račej evangelika si zobrať.* Tento model však veľmi rýchlo zanikol a dnes žijú Slováci rovnako aj v zmiešaných manželstvách. V prípade odlišnej konfesionality páru sa častejšie sobášili v kostole partnerky, v katolíckom kostole, prípadne podľa dohody. Rovnako to bolo aj v súvislosti s výchovou a krstom detí, kde sa uplatňuje viacero individuálnych stratégií, najčastejšie však *dieuki podľa materi a chlapci podľa oca*.

Ak sa mladí dohodli na svadbe, mládenec spolu s otcom prišli dievčinu popýtať o ruku. Na **pytačkách** sa rodiny dohodli na priebehu svadby. Ako pohostenie sa tu podávalo *pražeňie kurence* a *cesto* – koláče. Svadby sa odohrávali predovšetkým v jesennom období, *keť statke dorásli* alebo počas fašiangov, *ňedržali sa v pôste a advente*. Dnes sa konajú počas celého roka.

Na svadbu pozývali svadobčanov **zváci** – družba a družica z oboch strán mladého páru. Na vzdialenejšie sálaše chodili pozývať na koňoch. Tento

Obrázok č. 3: Sarvašský sálaš

Foto: Silvia Letavajová, 2019

spôsob v súčasnosti nahradilo osobné pozývanie mladými alebo posielanie listových pozvánok – *bilietov, kariet*.

Súčasťou predsvadobného obdobia sú **ohlášky**. Tri nedele pred sobášom chodili mladí k farárovi na ponaučenie. Na omši farár pred všetkými oznámil nadchádzajúci sobáš. Cieľom ohlášok bolo zistiť prípadné prekážky vstupu do manželstva, ktorými mohlo byť napríklad príbuzenstvo. Mladí sa samotných ohlášok v kostole mohli aj nemuseli zúčastniť. Ohlášky sa v Sarvaši konajú dnes len výnimočne.

Výrazom lokálnej a príbuzenskej spolupatričnosti a recipacity bolo prinášanie jedál a surovín do svadobného domu. Rodiny prinášali najmä sliepky, ktoré sa piatok pred svadbou hromadne čistili. Každá rodina priniesla tiež tortu. Tieto potraviny sa odovzdávajú dodnes, svadobná rodina však dopredu každému povie, čo majú priniesť, pripraviť alebo či preferujú financie. Gazdiné si o daroch robia zápisy a snažia sa pomoc pri najbližšej príležitosti oplatiť.

Tradičným **svadobným jedlom** bola hustá mäsová polievka, ktorá sa k večeri podávala s *brdovcami*, kuracia polievka so smotanou, baraní alebo morčací perkelt a paprikáš, pečené kuracie mäso s paradajkovou omáčkou, fašírky, zabijačkové špeciality – klobásy a hurky, šutemeňa – koláče (*makovníka* – makovník, *jablkovníka* – jablkovník) a *sladkáne* – drobné sladké pečivo. *Sladkáne* sa svadobčanom prinášali na tanieri so slovami: *Mama držaľi, opa vŕtaľi, tieto kúski frkaľi*. Neskôr pribudli torty a zákusky. Obyvatelia si spomínajú na viaceré kuchárky, ktoré v rodinách svadobné jedlá pripravovali. Jednou z nich bola Slovenka Judith Kováč.

Svadobný **odev** bol jednoduchý. Nevesty sa sobášili v čiernych brokátových šatách a venci. Neskôr sa na veniec pripevňoval krátky biely šlajer – závoj. Veniec si po svadbe zarámovali a zavesili na stenu. Po druhej svetovej

Obrázok č. 4: Svadobný veniec v ráme, Sarvaš

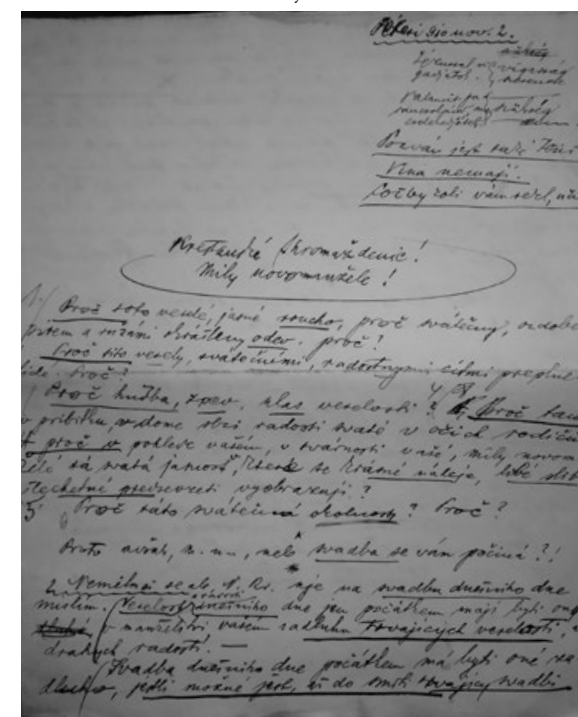
Foto: Silvia Letavajová, 2019

vojne sa objavujú biele svadobné šaty, ku ktorým sa v bohatších rodinách nosili čierne *bakanče* – čizmy.

Svadby sa konali doma, v interiéroch alebo na záhrade, kde sa pre túto príležitosť postavili šiatre. Posledná svadba v šiatri sa konala asi pred 20 rokmi. V súčasnosti sa organizujú v jedálni slovenskej školy, v *kulturhazi* – kultúrnom dome, tiež v miestnych hostincoch, ale i v domácnostiach.

Významným svadobným funkcionárom, ktorý sa staral o priebeh celej svadby, bol **starejší**, nazývaný aj *věfiň*. Obyvatelia mesta si spomínajú na viaceré mená starejších, napríklad učiteľa Ceriaka a Jánoša Litavského. V súkromných archívoch respondentov sa zachovali aj texty svadobných veršov od starejšieho György Rákša, narodeného pravdepodobne v roku 1870. (Svadobné verše) On sám rozprával tieto verše na slovenských svadbách približne do začiatku 20. storočia. Po ňom ich používali ďalší starejší ešte asi 50 rokov.

Obrázok č. 5: Prihovor starejšieho na svadbe, 1910

Zdroj: Svadobné príhovory, 1893-1969

Druhý zachovaný súbor svadobných veršov pochádza od učiteľa Danka Jánoša z rokov 1893-1969. (Svadobné príhovory, 1893-1969)

Sobášny deň začal príchodom ženicha a jeho sprievodu do domu nevesty. Na tomto mieste sa konali odobierky, ktoré vykonáva starejší. Pôvodne sa odobierky robili zvlášť v dome ženicha aj nevesty, neskôr už boli *dovenna* – spolu v dome nevesty. Nevesta sa od rodičov odpytovala nasledovnými slovami:

„Milí moji rodičové,
Proslište na kráce moje slová vinši, kdiž si muj paneskí stav mám
proměniťi, a do manželského svatého vstúpití.

Ak velká láska ročičovská prokázaná
Od maličkosti mojej zde sem vichovaná,
A niňi odjítí mám, a lúčiti se svámi
Rodičové milí, rodičové drahí.
Hospodín doplať vám šecker ustáváňi.
Pán Bůh vám požehnej
Šecker, všeho dobrého dej.
Zdraví, pokoj, radost,
A štěstí vám prospej.
Růce vám boskávám, tak lásku děkujem.
Tak se smutním srdcem svámi rozlučujem. Amen.

Apóka moj mili, aj mamička sladká!
Ak velká bila ke mne vaša láska
Jak vás mám osloviťi, jako děkovaťi
Za tú velkú lásku, ah co mám dáti.“ (Svadobné príhovory, 1893-1969)

K oltáru privádzal nevestu jej otec alebo matka. Po sobáší sa konalo svadobné pohostenie. Jedlá uvádzali vinše starejšieho. Šikovnejší starejší mal pripravený vinš ku každému jedlu, napríklad:

„Vinš skapustov
Toto je jedlo kapusta zapražena dobre zhustla jectě tedi paňi hastja naksa-
vám nehnuší vedsom ja chlap pekni mam bjele bojási volakto nepopalťe usta
račež zvínom zajlevajte zhusta.“

„Vinš s celím mesom
Vsiekni zhromaždenýi hostýi donjesov som vam s krave co najhrupje kostýi
kerí mrcha zuby matye len si pana starejsimu pozuvať dajte.“ (Svadobné verše)

Pred polnocou nevestu *zavili* – snali jej veniec, na hlavu sa jej uviazala šatka a obliekla zástera. Tento úkon vykonávala spočiatku krstná matka, neskôr starejší. Mladý pár si potom pripil a nevesta pohostila všetkých svadobčanov koláčmi, zákuskami a tortou. Dnes sa nevesta chodí o polnoci prezliecť do druhých šiat. Ženích sa neprezlieka.

Peniaze od svadobčanov sa na sarvašských svadbách **vyberajú** len ojedinele. Deje sa tak okolo polnoci pri tanci s nevestou. Krstná matka pri tejto príležitosti drží v rukách sito a kričí: *Na predaj je nevesta, na pedaj!* Kto chcel s nevestou tancovať, musel do sita vložiť peniaze.

Na svadbách sa objavovali aj viaceré dramatické výstupy. Ich motívom bolo napríklad vyberanie peňazí pre kuchárku alebo výstup s Cigánkou, od ktorej sa musel ženích vykúpiť, či privezenie falošnej nevesty na *tragáči*. Dnes ich nahrádzajú nové prvky, prebraté z mestského prostredia a západnej kultúry, akým je napríklad rozbíjanie tanierov a prenášanie nevesty cez prah. Slovenské piesne už nie sú súčasťou svadobnej zábavy, len maďarské. *Hudci boli, jedna banda bola, ihraľi len maďarski, ňi slovenské nóti*.

Nevesta odchádzala po svadbe bývať do domu ženicha. **Prenášanie výbavy** sa konalo týždeň pred svadbou. Výbavu tvoril nábytok, *pierove duchni* – páperové periny, domáci riad a iné potreby do domácnosti. Súčasťou výbavy mohol byť aj dobytok alebo pôda. Výbavu prenášali mládenci a dievky za sprievodu piesní, hudby a zábavy. V dome ženicha pripravili posteľ a výbavu poukladali do šifónov – skriň. Nevesta sa tejto aktivity nezúčastňovala. Tradícia bola živá približne do 70. rokov 20. storočia, dnes sa už nerealizuje, pretože mladí žijú v samostatných, od rodičov nezávislých domácnostiach.

K obyčajam životného cyklu zaraďujeme aj **tradície spojené s úmrtím**. Na blížiacu sa nešťastie prípadne smrť mohli upozorniť viaceré predzvesti. Starší ľudia verili, že ju predpovedá zavýjanie psa, alebo prítomnosť či kuvikanie kuvika. Ďalšou predzvestou boli sny. *Ak vipadol zup a bolelo, tak že volakto zomrie*.

Bezprostredne po úmrtí obriadili nebožtíka príbuzní alebo osoby, ktoré tieto úkony vykonávali v rámci celej obce. Dnes tieto úkony vykonáva jedna z dvoch pohrebných služieb v Sarvaši. Znakom smútku bolo aj prekrytie zrkadiel čiernou hodvábnou šatkou. Pôvodnou predstavou, ktorá vysvetľuje túto tradíciu, je strach z toho, že v zrkadle by sa mohla zhladiť duša mŕtveho. Pás čiernej látky alebo tkaniny s čiernou výšivkou sa preložil aj cez obrus na stole, tiež cez lavór s vodou, v ktorom si pred vstupom do miestnosti oplachovali ruky smútiaci.

Starí ľudia sa na smrť pripravovali. Ešte za života si odložili šatstvo, v ktorom chceli byť pochovaní, kúpili si **truhlu**. Do truhly sa nebožtík ukladal spolu so spevníkom. V prípade ženy sa do truhly vložil aj sobášny veniec, ktorý bol počas života zavesený na stene v ráme. *To mi stará mama vraveli, že mali v truhle veňiec, čo sa sobášil, aj to s rámom položili do truhle, to bolo v skle. To nám naveki vraveli, abi sa na to nezabudlo*. Mužom sa zvyklo vložiť tiež náčinie na holenie a *pípa* – fajka. V cigánskych sarvašských rodinách aj peniaz. Katolíci vkladajú do truhly aj pátričky. Truhly pôvodne zhotovovali samotní hrobári – *fírašo*, dnes si ich Sarvašania môžu kúpiť priamo v meste. Pre mladých obyčajne vyberajú truhly bledých farieb, pre starých tmavé alebo čierne.

S nebožtíkom sa do domu prišli **rozlúčiť** aj ostatní. Dva večery pred pohrebom pri ňom spievali. Na spievanie sa chodilo približne do polovice 70. rokov, a to aj v prípade, že nebožtík bol už vystretý v dome smútku. Dnes sa už nechodí.

V Sarvaši sa nachádzajú dva *temetovi* – **cintoríny**. Starší bol vybudovaný v roku 1750. Na jeho jednej strane sú pochovaní evanjelici, ktorých hroby sú najpočetnejšie, druhú časť tvorí priestor pre katolícke hroby a napokon tretia, najmenšia časť, bola vyhradená Židom. Nový cintorín je o sto rokov mladší. Cintorín je takisto rozdelený na katolícku, evanjelickú a židovskú časť, ktorá počíta s približne 215 hrobmi. Pôvodne bolo v jednom cintoríne pochovávané obyvateľstvo z *jedného boka veľkej ulice*, na druhom osoby z druhej strany ulice. Sarvašania dnes uprednostňujú pri pochovávaní cintorín, ktorý je im bližší. Obyvatelia zo sálašov sú pochovávaní najmä na starom cintoríne. Nápis na náhrobných kameňoch sú prevažne v maďarskom jazyku, staršie náhrobníky na starom cintoríne v slovenskom jazyku. Na cintorínoch sa nenachádza osobitné miesto vyhradené pre hroby detí. Tie sa pochovávali na cintoríne po poradi ako dospelí, niekedy aj do hrobu starých rodičov alebo mimo cintorína. *Volákudi, som mala prvú sestru, čo mi zomrela, len dva mesiace, čo bola ťašká. Tak jej odišlo. Pochovali to do ládičky. Ta niesli tomu, čo ftedi pochovávali, on to niekde pochoval.*

Hroby kopali pôvodne príbuzní mŕtveho, neskôr hrobári. Obyvatelia si spomínajú napríklad na hrobára *báfa* Hudáka, ktorý pochovával na novom cintoríne a *báta* Kašubu na starom cintoríne. Dnes zaobstaráva výkop jamy aj ostatné činnosti ohľadne úmrtia pohrebná služba.

Domy smútku na oboch cintorínoch boli postavené v 60. rokoch 20. storočia. Obyvatelia ich nazývajú *chižka* alebo *holotašmaz* – čo v maďarčine znamená dom mŕtvych. Do domu smútku, ktorý disponuje chladiacim zariadením, je nebožtík prepravený hneď po úmrtí. *Aj keď niekto zomrel v korhaze (nemocnici), tak ho tatam niesli.* Tu sa koná aj odobierka a rozlúčka s mŕtvym. Mŕtveho odoberá miestna evanjelická farárka od každého člena rodiny menovite.

O tom, či umrela žena alebo muž, sa Sarvašania dozvedali prostredníctvom **zvonenia**. Ak bol nebožtíkom muž, na kostolných zvonoch sa zvonilo s jedným prerušením, ak žena, s dvoma prerušeniami. *Bol zvon, kerí dal chírom, že volakto zomrel. Ak na tri verše zvoňil a potom šetki verše zvoňil, to zomrel chlap. Ak na dva verše a potom šetkima, tak to žena. Ak dieťa, tak to len najmenším duchovným zvonom zvoňil stále.* Dnes je cirkevných pohrebov málo, zvonenie je elektronické a rozlišovanie medzi zvončením pre mužov a ženy postupne zaniklo.

Kary sa konajú len sporadicky, a to v domácnostiach zosnulého alebo v miestnych reštauráciách. Smútiacim sa pri tejto príležitosti varí najčastejšie baraní guláš. **Smútok** za najbližšiu rodinu dodržiavali Sarvašania rok, za vzdialenejších pol roka alebo 2 – 3 mesiace. V súčasnosti ho dodržiavajú najmä starší obyvatelia. *Mladí ňi veľmi. Už aj v bielom sú na ulici. Človek ňi ruchom aľe srcom ukazuje smútok.*

Pohrab (pohreb) mladých ľudí sa líšil od pohrebu dospelých. Ak umrelo mladé slobodné dievča, do hrobu ju obliekli v svadobných šatách. Na hlavu jej nasadili šlajer – závoj matky alebo starej matky, prípadne vložili do

truhly svadobný veniec matky v ráme. Jej sprievod tvorili mladí oblečení za družbov a družice. Aj v prípade slobodného mládenca niesol pohreb znaky sobášneho sprievodu.

Tradičná gastronómia. Ďalšou z oblastí tradičnej kultúry je gastronómia. Jedlá v Sarvaši sa pôvodne pripravovali z plodín, ktoré si obyvatelia doposťovali sami. *U nás takí zvik bol, s čím robili, to si jedli.* Podľa výpovedí tvoril jedálničiek Sarvašanov **počas bežných dní** nasledovné jedlá: Pondelok konzumovali zvyšky z nedele. Utorok sa uvarila strukovina, napríklad cícer, *lanča* – šošovca, *buob* – fazuľa alebo *boršo* – hrach, ktoré sa podávali s udeným *svinským* mäsom alebo klobásou. Streda sa pripravovali napríklad *opekance makovie* – ňe *také dlhuo*, len *krátkuo*, halušky alebo tvarohové či brinzové *glgance*. Štvrtok zeleninová polievka z kalerábu, kapusty, zemiakov alebo hustá polievka *kislovka*, *rastuka* so zatrepaným vajcom. Na raňajky sa podával chlieb alebo v peci pečené *krumple*. *Strovu* na piatok tvorili jedlá z *cícoru*, *bôbu* alebo iných strukovín. Na sobotu sa pripravili koláče, *pirohe*, *haluške*. Oblúbenou zeleninou bola aj tekvica, z ktorej sa varila polievka. V zime sa tekvica s tvrdou kôrou – *črepovka* piekla. Ďalším jedlom mohla byť polievka, najčastejšie *krumplová* – zemiaková. Sobotu *sa naveki voláke cesto* varilo. K nedeľnému obedu sa zarezal kohút alebo sliepka, ktoré sa podávali s *krumplami v koškach* – zemiakmi v šupkách. Základnou potravinou bol chlieb. V rodine sa pieklo vždy viacero chlebov, ktoré vydržali na 2 – 3 týždne. Chlieb sa v peciach piekol do 50. rokov 20. storočia. *Potom už ňivelmi, im zaľi a ňebola múka, chodili čarovať muku do mlina.* Z chlebového cesta sa robili aj *lepňíke*, *lepňíka* – na tenko vyvalkané cesto, ktoré sa pieklo na kraji pece. Konzumovali sa natreté masťou a smotanou.

Chov hovädzieho dobytku umožňoval prípravu **mliečnych produktov**. Z mlieka sa zhotovovalo maslo, *tvaroha* – tvaroh, bryndza, *kislo* – kyslé mlieko. Do založenia družstva chodili ženy mliečne produkty predávať na trhy – *pláce*. Trhy sa konali utorok, piatok a nedeľu. Okrem nich sa v meste konali 3 – 4 jarmoky v roku, napríklad na Jána a Michala.

Jednou zo sarvašských gastronomických špecialít sú tvarohové halušky, *makovie pirohi* alebo *kislá polievka*, ktorá sa pripravuje nasledovne: *Položíme masť. Záprašku urobíme, papriku položíme, rozne zeleňini – mrkva, petržlen, zemiaki, čibula, cesnak a klobása. Vodu naliať, bobkoví list, soľ. Vari sa to. Potom papriku položíme, kaleráb. Sa to uvarilo. Do polievky smotanu, dve ližice octu.* Na Máriu sa v Sarvaši piekli *herouke* alebo *pampúške* – na oleji vyprážané koláčové cesto, posypané cukrom alebo poliate čokoládou.

Z ovocia sa v Sarvaši darilo najmä jablkám a slivkám. Tomuto ovociu je zasvätený slivkový deň, ktorý sa v Sarvaši koná prvý septembrový týždeň. V oblúbe je najmä príprava slivkového lekváru. Niektorí z obyvateľov dnes pripravujú slivkový bio lekvár a predávajú ho na jarmokoch v Budapešti.

Ďalšou z gastronomických udalostí je **zabíjačka**. K najvýznamnejším zabíjačkovým špecialitám patri *klbasi*, šunka, *jaťerňica*, *kravka*, *biela slaňina*

bez mäsa a mäsová slanina, škvarki, masť, plnená kapusta, krv vyprážaná na masť s cibuľou. Zvyšky zo zabíjačiek chodili do rodín pýtať Cigáni.

K poznaniu slovenských tradícií a v rámci toho aj miestnych kulinárskych špecialít sú vedené aj deti na *základnej škole*. Na jej dvore je vybudovaná pec, v ktorej sa príležitostne pečie chlieb, *tvarožníka*, *kapusníka* – tvarohový a kapustový koláč alebo langoše. Počas slivkového dňa lúpu deti v škole slivky a spoločne varia lekvár. Lekvárom plnia *kiflíky* – kysnuté rožky. Do školy sú často prizývané aj staršie ženy, ktoré deťom rozprávajú o tradíciách slovenských predkov, ukazujú im, ako sa pečie chlieb alebo varia *brdovce*.

Záver. Problematike identity dolnozemskej Slovákov sa venujú viaceré práce. Za všetkých spomeniem napríklad B. Michalíka a J. Čukana (2015, 2019). Pri posudzovaní etnickej identity Slovákov v Maďarsku sa v odbornej spisbe často hovorí o bipolárnej, zmiešanej alebo dvojitej slovensko-maďarskej identite. (Homišínová, 2009) Rovnaký stav potvrdil aj náš výskum.

Obrázok č. 6: Znak základnej a materskej školy

Foto: Silvia Letavajová, 2019

Respondenti vo svojich výpovediach deklarovali rovnako slovenskú, ako aj maďarskú alebo slovensko-maďarskú etnickú príslušnosť. Najčastejšie sa vnímali ako Slováci, maďarskí Slováci alebo ako Maďari so slovenským pôvodom.

Miera religiozity slovenského obyvateľstva v Sarvaši sa znižuje. Prejavuje sa to najmä zníženou návštevnosťou slovenských evanjelických bohoslužieb, na ktorých sa zúčastňujú najmä starší občania. Dochádza tiež k stieraniu a preberaniu niektorých prvkov katolíckej viery slovenskými evanjelikmi.

Rovnakú situáciu zaznamenávame aj pri používaní jazyka. Väčšina respondentov používa maďarský jazyk v domácom, ako aj verejnom živote, a to aj tí, ktorí slovenčinu ovládajú na pomerne dobrej alebo strednej úrovni.

Obrázok č. 7: Evanjelická Bohoslužba v Sarvaši

Foto: Silvia Letavajová, 2019

Maďarský jazyk používajú aj v komunikácii s ostatnými Slovákami. Ich jazykové kompetencie je možné označiť ako sporadický alebo situačný bilingvizmus. Slovenčinu v domácom prostredí ako výlučný jazyk dnes používajú len najstarší občania alebo čisto slovenské rodiny. Staršia a stredná generácia sa slovenskému jazyku naučila od svojich rodičov a najmä starých rodičov, najmladší sú v tomto ohľade odkázaní na edukáciu v slovenskom jazyku v škole. V jazyku Slovákov nachádzame množstvo archaizmov a maďarizmov. Sú viditeľné v bežnej reči, ale i pojmach spojených s príbuzenskou terminológiou, výročnými a rodinnými obyčajovými tradíciami alebo gastronómiou.

Ďalším z prvkov, ktoré formujú identitu miestneho obyvateľstva, je pozitívny vzťah k lokalite, kde obyvatelia žijú (lokálna identita) – k mestu a regiónu, deklarovaný skrz pomenovanie *Sarvašan*.

Viaceré tradície Slovákov sú živé dodnes, nepochybne k nim patria Vianoce, ale i Veľkonočné obyčaje. U mnohých výročných aj rodinných obyčajových tradícií zaznamenávame zmeny po formálnej, ale i obsahovej stránke. K ich redukcii, zjednodušovaniu alebo zániku dochádza vplyvom viacerých faktorov – vybudovaním inštitúcií ako je dom smútku, kultúrny dom, pôrodnice, ale i v dôsledku nižšieho náboženského cítenia, nižšieho demografického prírastku, individualizácie rodín či vplyvom médií a západnej kultúry. Podstatným je tiež preberanie kultúrnych prvkov a prispôbovanie sa majoritnej maďarskej kultúre. Viaceré výročné obyčajové tradície (napríklad fašiangy, vynášanie Moreny, Mikuláš) i niektoré kulinárske kultúrne prvky postupne vymizli z prirodzeného rodinného a spoločenského prostredia a prežili vďaka ich inštitucionalizácii – stali sa súčasťou školských aktivít a činnosti miestnych spolkov a organizácií.

Zánik tradičného života pripisujú obyvatelia tiež evanjelickému farárovi-Samuelovi Tešedíkovi. *U nas je jednoduchí kroj, lebo prišiel na Sarvaš Samuel Tešedík. Hlásil puritánske názori. Nemal rád kroj.; Nútil národ zaháňať (upustiť od zbierania) kroje a zviki, že to je chír, že to sa len ukazuje, kto čo má a akí je bohatí. Zviki sú len poveri, že to ňenačim kresťanom robiť. Vela vitrhau z duše.*

Identita postavená na deklarácii slovenskej etnickej príslušnosti a používaní slovenského jazyka sa tu uchováva, reprodukuje a revitalizuje najmä vďaka najstaršej generácii, inteligencii a členom miestnych organizácií založených na slovenskom etnickom princípe a ich aktivitách. K najvýznamnejším patrí miestna základná škola, evanjelickí farári a farárky, ktorí vedú bohoslužby okrem maďarského aj v slovenskom jazyku, spolok Vernosť a Slovenská samospráva mesta Sarvaš.

Literatúra:

- ČUKAN, J. – MICHALÍK, B.: *Contexts of Challenges in Culture and Identity of Lower Land Slovaks. In: Central European Connections in National Minorities. Development at the Beginning of 21. Century: The proceedings of the International Scientific Conference of the scientific project APVV-15-0745 Trends in the Development of Ethnic Relations in Slovakia (Comparative Research of Ethnic Issue between 2004 and 2020), Prešov 14.-15. november 2018.* Barbora Káčerová – Šutaj, Štefan (eds.), Prešov: Universum, 2019, s. 165-175.
- FRANKOVÁ, A.: *Klenoty sarvašských Slovákov. Sarvaš: Slovenská národnostná samospráva mesta Sarvaš, 2016.*
- HISTÓRIA MESTA SARVAŠ. *Sarvas. Západná brána okresu Bekes. 2019. [online] (cit. 13-10-2020) Dostupné na: <http://www.szarvas.hu/historiamesta?l=sk>*
- HOMIŠINOVÁ, M.: *Slováci v Maďarsku a Maďari na Slovensku (empirická analýza konštrukcie etnickej identity). Človek a spoločnosť, roč. 12, č. 1, 2009, s. 14.-158.*
- MICHALÍK, B.: *Akulturačné procesy v prostredí dolnozemskej Slovákov. Nadlak: Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2015.*
- OZVENY ČASU II. *Slovenská základná škola, materská škola a žiacky domov v Sarvaši. 2000-2010. Békéscaba: Sirályka Nyomda, 2010.*
- SLUŠNÁ, Z.: *Súčasná kultúrna situácia z pohľadu teórie a praxe. Bratislava: Univerzita Komenského, 2015.*
- SVADOBNÉ VERŠE. *Zbierka textov svadobných veršov.*
- SVADOBNÉ PRÍHOVORY. *Náoszny Beszédek. Danko János. 1893-1969.*
- SZARVAS. 2020. *Szarvas. Basic data. Hungarian Central Statistical office, 1873 – 2020. [online] (cit. 13-10-2020) Dostupné na: http://www.ksh.hu/apps/hntr.telepules?p_lang=EN&p_id=23870.*

Kontexty etnickej a náboženskej identity¹

Jaroslav Čukan

Kľúčové slová: slovenské dolnozemske spoločenstvo, kontexty náboženskej a etnickej identity

Key words: Slovak lowland community, contexts of religious and ethnic identity

Summary: Every Slovak lowland local community represents a unique ethno-cultural system, formed in a complex of various factors. These include several contexts of religion and belief. In this article, we draw attention to some current, specific issues of ethnic and religious identity.

Od kolonizácie Dolnej zeme z hornouhorských regiónov máme množstvo publikovaných informácií o teologických a cirkevno-organizačných, ekonomických, osvetových, kultúrnych, pedagogických, umeleckých a rôznych iných aktivitách evanjelických Božieho slova kazateľov. Nie sme teológovia ani historiografi, ale s farármi prichádzame do kontaktu pravidelne pri riešení našich projektov, ktoré sú zamerané na etnokultúrne tradície zo všetkých oblastí spôsobu života v prostredí slovenských spoločenstiev na Dolnej zemi. V ostatných rokoch mapujeme a hodnotíme všetky zložky kultúrneho potenciálu postupne v slovenských spoločenstvách v Chorvátsku (2016), vo Vojvodine (2017 – 2018), v Rumunsku 2016 – 2018) a v Maďarsku (2018 – 2019). Takýmto spôsobom sa postupne osobne zoznamujeme s väčšinou súčasných evanjelických aj rímskokatolíckych duchovných v štyroch štátoch

¹ Táto práca bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-15-0104.

Kontakt:

doc. Mgr. Silvia Letavajová, PhD.
KMKaT FF UKF v Nitre
Štefánikova 67
949 74 Nitra
E-mail: sletavajova@ukf.sk

a nadobúdame základný obraz o ich pôsobení – o podobnom, rovnakom aj o rozdielnom. Pri práci a priateľských návštevách na farách trávime dlhé hodiny, niekde sme dokonca aj bývali. Dokážeme teda hodnotiť a aj porovnávať. V rámci výskumných pobytov sa snažíme zúčastniť sa Bohoslužieb bez ohľadu na našu vlastnú náboženskú príslušnosť a na cirkevné spoločenstvo, do ktorého sme prišli. Máme skúsenosť, že farári väčšinou sú ochotní pomôcť nám s výberom a zabezpečovaním vhodných informátorov, vysvetľujú cieľ a význam našej práce svojim cirkevníkom a vyzývajú ich k ústretovosti, spolupracujú pri štúdiu cirkevných matrík aj iných archívnych dokumentov, prípadne sami spracovali kapitoly o dejinách svojich cirkevných zborov.

Každé slovenské dolnozemske lokálne spoločenstvo predstavuje neopakovateľný etnokultúrny systém, formovaný v komplexe najrôznejších faktorov. Patria k nim aj viaceré kontexty náboženstva a viery. V príspevku upozorňujeme na niektoré aktuálne, špecifické otázky etnickej a náboženskej identity Slovákov na Dolnej zemi.

V situácii, kedy časť národa prerušila priamy kontakt s materským národom a jeho územím a ako národnostná menšina sa ocitla v obklúčení iného národa, alebo viacerých etník, je vierovyznanie jej príslušníkov významným faktorom uchovávaní alebo strácania pôvodnej identity. V našom krátkom príspevku sa zameriavame na vzťahy a prepojenia vierovyznania a národnostného bytia, porovnávame a ponúkame konkrétne príklady spoločného aj rozdielneho, podstatného aj menej dôležitého.

Je všeobecne známe, že proces kolonizácie Dolnej zeme Slovákami z hornouhorských stolíc sa začal v súvislosti s koncom osmanského panstva v Uhorsku. Obyvateľstvu z preľudnených, horských a podhorských oblastí, ktoré už dolnozemske roviny poznalo zo sezónnych poľnohospodárskych prác, ponúkali úrodnú zem a nekatolíkom v období protireformácie navyše aj náboženskú slobodu. To je jedno z najpodstatnejších vysvetlení, prečo má prevažná väčšina potomkov slovenských kolonistov zo 17. a 18. storočia evanjelické vierovyznanie a prečo neraz odchádzali za novým chlebom na čele so slova Božieho kazateľom. Vedomie o pôvode, respektíve o vlasti rodičov a prarodičov odovzdávali rodičia svojim deťom. Inakosť od Maďarov, Nemcov, Rumunov, Srbov, Chorvátov a príslušníkov iných národov a národností zviditeľňovalo vierovyznanie aj používanie vlastného jazyka, ktoré si so sebou priniesli a v nových podmienkach ho modelovali na svoj obraz. Od obdobia národného obrodnenia na čele s evanjelikmi Kollárom, Šafárikom, Štúrom a ďalšími si Slováci pomaly začali budovať aj vedomie o vlastnej etnickej príslušnosti. Niečo sa oslabovalo a viedlo k zániku, niečo sa rodilo a vyvíjalo. Nie však priamočiari, všade paralelne, identicky. Všetko záviselo od konkrétnych podmienok, neopakovateľnej situácie. Ani stovky strán by nestačili na zodpovedanie otázok, vysvetlenie a zdôvodnenie podobného, rovnakého a zvláštneho: Koľko je tu osadníkov z Horníakov, ktorí hovoria po slovensky? Prišli priamo z Novohradu, Nitrianskej,

Trenčianskej..., alebo od Pešti, kde sa pred časom usadili ich rodičia? Žijú zo zeme v dedine, na sálašoch, alebo zarábajú aj v meste? Prišli medzi Maďarov, Rumunov, Nemcov, Čechov, Bulharov, Srbov, Chorvátov? Aké je vierovyznanie majority a vzťah väčšinového obyvateľstva ku konfesijným a národnostným menšinám? Aká je legislatíva a menšinová politika v jednotlivých štátoch? Všetko so všetkým súvisí, podmieňuje sa. Rovnaké nemusí znamenať rovnaké alebo dokonca to isté, výhodu, ani nevýhodu. Slovenskí evanjelici a.v., rímskokatolíci, gréckokatolíci žijú v tom istom štáte v rovnakých, alebo v celkom odlišných podmienkach a ich náboženská a národnostná identita tomu nezodpovedá. Nejde len o vonkajšie existenčné podmienky, správanie a konanie lokálneho spoločenstva ako skupiny ľudí, ale aj o kvalitu, schopnosti, vieru a hodnoty jednotlivcov. V evanjelických spoločenstvách to boli od začiatku a dodnes sú kňazi. Ako im záležalo na službe Bohu a národu.

Slovenské spoločenstvá vo Vojvodine sú s výnimkou Selenče (evanjelici a.v. aj rímskokatolíci) výlučne evanjelické. Slovenská evanjelická a.v. cirkev je dodnes základným pilierom zachovávaní slovenského jazyka a vedomia etnickej príslušnosti. Slovenčina je jediným bohoslužobným jazykom, prebieha v ňom výučba náboženstva aj konfirmačná príprava. Veriaci navštevujú bohoslužby v slovenskom kostole, lebo prídavné mená „evanjelický“ a „slovenský“ znamenajú to isté. Termín „slovenský kostol“ používajú Slováci aj Srbi, vierovyznanie je hranicou náboženskou, etnickou, spoločenskou aj kultúrnou, ktorú farári neustále pripomínajú a zdôrazňujú. Napriek množstvu srbizmov používajú svoje nárečie slovenského jazyka vo väčšine prípadov všetky generácie potomkov slovenských prisťahovalcov, dokonca aj v prímestských dedinách. Je nemysliteľné, aby na slovenskom – evanjelickom kostole kdekoľvek vo Vojvodine, alebo na slovenskom – rímskokatolíckom kostole v Selenči, viala srbská zástava. Samotnú myšlienku by považovali za absurdnú nielen Slováci, ale dokonca aj Srbi. Iným problémom je, že zhoršená ekonomická situácia vyvoláva reemigráciu vojvodinských Slovákov späť na Slovensko, čo je jedným z viacerých dôvodov úbytku evanjelikov na Bohoslužbách, znižujúceho sa počtu sobášov, krstov, konfirmovaných.

Slováci v Chorvátsku sú prevažne rímskokatolíckeho vierovyznania. Výnimkou sú Ilok a Soľany. Je nemysliteľné, aby na evanjelickom kostole v Iloku či na evanjelickej modlitebni v Soľanoch viala chorvátska zástava a služby božie by boli v inom ako slovenskom jazyku. Kolonizácia rímskokatolíckych Slovákov do Slavónie prebiehala v 19. storočí, nesúvisela so skončením tureckej expanzie ani s náboženskou neslobodou na Kysuciach či na Hornej Nitre. Po príchode do Slavónie sa Slováci včlenili do rímskokatolíckej cirkvi v Chorvátsku, bohoslužobným jazykom sa stala chorvátčina a je pochopiteľné, prečo Slováci – rímskokatolíci podliehajú asimilácii väčšinou oveľa intenzívnejšie ako evanjelici. Napriek etnicky zmiešaným bohoslužbám výlučne

v chorvátskom jazyku je nemysliteľné, aby viala na rímskokatolíckom kostole v Punitovciach, Markovci, Jelisavci či kdekoľvek inde chorvátska štátna zástava.

V Rumunsku žijú vo väčšinovom pravoslávnom prostredí Slováci rímskokatolíckeho aj evanjelického a.v. vyznania. Bohoslužobným jazykom je v obidvoch prípadoch slovenčina, evanjelickí aj rímskokatolícki farári pripomínajú svojim veriacim ich slovenský pôvod, prípravou textov betlehemských hier a vianočných programov v kostoloch prispievajú k zachovávaniu jazyka aj obyčajových tradícií. Rímskokatolícki kňazi v oblasti Bihoru iniciujú kontakty svojich cirkevníkov s lokalitami na Kysuciach, kde majú svoj pôvod. Vie si niekto predstaviť rumunskú zástavu na evanjelickom kostole v Nadlaku alebo v Butíne či na katolíckom kostole v Bodonoši alebo vo Varzale? Mohlo by sa stať, že by prišiel za rímskokatolíckeho farára do Bodonoša alebo za evanjelického do Nadlaku taký, ktorý nevie po slovensky? Vo všetkých troch spomenutých krajinách je odlišný vzťah cirkvi a štátu, všade je iná menšinová legislatíva, rozdiely sú vo vzťahoch majoritného a menšinového obyvateľstva, vo vnímaní Slovákov zo strany štátotvorného národa, v organizovaných formách spoločenského a kultúrneho života na slovenskom etnickom princípe, v kultúrnej infraštruktúre a možnostiach sebarealizácie príslušníkov slovenskej národnosti. Možno však nájsť aj spoločnú, všeobecne platnú charakteristiku, ktorá sa týka aj situácie v materskom národe: úbytok členov evanjelických cirkevných zborov. Okrem viacerých objektívnych príčin (napríklad rozrušenie tradičného spôsobu života, oslabenie príbuzenských, susedských a vo všeobecnosti medziľudských vzťahov, slabšia úroveň medzigeneračného odovzdávania kultúrnych tradícií a sociálnej kontroly, reemigrácia do Československa, migrácie za prácou) (Kmeť, 2017: 45, 94, pozri najmä 2.1, 2.2, 2.3) pravdepodobne zohrávajú rolu aj niektoré subjektívne faktory (napríklad nezdravé vzťahy v rámci cirkevných štruktúr, angažovanosť farárov v politike, nadmerné aktivity smerujúce k reštitúciám a majetkovému prospechu, existencia siekt a menších cirkevných spoločenstiev vo všetkých dolnozemských štátoch so slovenskou minoritou, ktoré nefungujú na slovenskom etnickom princípe). (Bližšie pozri Michalík, 2015: 126; Bobčok, 2018: 24-27; Michalík – Pap, 2018; Vanko, 2015) Cirkevné zbory ich registrujú a vnímajú veľmi citlivo. Ak existujú čo len malé rozpory medzi slovami a skutkami, prejavuje sa to v chrámových laviciach. Najhoršie je, že v menšinovom prostredí sa netračia len evanjelici a katolíci, ale aj Slováci.

Literatúra a pramene:

BOBČOK, L.: Úloha evanjelickej cirkvi v živote Slovákov žijúcich v Rumunsku. In: *Úloha cirkvi v živote dolnozemských Slovákov. Zborník prác z rovnomennej medzinárodnej konferencie, ktorá sa konala v Nadlaku* 16. – 17. Marca 2018. Nadlak: Vydavateľstvo Editura, Ivan Krasko, 2018, s. 24-27.

KMEŤ, M.: *Krátke dejiny dolnozemských Slovákov 2.* Nadlak: Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2017.

MICHALÍK, B.: *Akulturačné procesy v prostredí dolnozemských Slovákov.* Nadlak: Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2015.

MICHALÍK, B. – PAP, M.: *Kontakty evanjelických cirkevných zborov vo Vojvodine. In: Úloha cirkvi v živote dolnozemských Slovákov. Zborník prác z rovnomennej medzinárodnej konferencie, ktorá sa konala v Nadlaku* 16. – 17. Marca 2018. Nadlak: Vydavateľstvo Editura, Ivan Krasko, 2018, s. 67-73.

VANKO, D.: *Slovenskí evanjelici v Rumunsku.* Nadlak: Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2015.

Kontakt:

Prof. PhDr. Jaroslav Čukan, CSc.
KMKaT FF UKF v Nitre
Štefánikova 67
949 74 Nitra
E-mail: jcukan@ukf.sk

Najvýznamnejšie súčasti kultúrnej infraštruktúry Slovákov vo Vojvodine¹

Michal Kurpaš – Miroslav Pap

Kľúčové slová: kultúrna infraštruktúra, tradičná kultúra, Vojvodina, kultúrny potenciál

Key words: culture infrastructure, traditional culture, Vojvodina, culture potential

Abstract: The aim of this thesis is to identify the major parts of cultural infrastructure in Serbian region Vojvodina. It is known as an important area of Slovak national minority. The text deals with information and knowledge gained during the field research connected with the project APVV Kultúrny potenciál dolnozemske Slovákov. Cultural infrastructure is significant part of cultural potential for preserving, presenting and developing Slovak culture. This is the main condition that gives chance to communities to activate themselves and to bring the culture abroad. The text analyses the most important subjects of Slovak cultural infrastructure.

Úvod. Cieľom príspevku je identifikovať a priblížiť najdôležitejšie súčasti kultúrnej infraštruktúry Slovákov vo Vojvodine. Kľúčové miesta a objekty, ktoré štúdiá analyzuje, boli identifikované na základe výpovedí samotných dolnozemske Slovákov. Tí označili za takéto miesta centrá, v ktorých sa

¹ Táto práca bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-15-0104.

najintenzívnejšie stretávajú, organizujú kultúrne podujatia a kultúrny život. Poznatky tvoriace obsah príspevku sú získané prostredníctvom kulturologického terénneho výskumu, ktorý bol doplnený o sociologické techniky voľného rozhovoru a pozorovania.

Kultúrna infraštruktúra. Existencia kultúrnej infraštruktúry je jednou z nevyhnutných podmienok pre rozvoj miestnej kultúry a zachovanie kultúrnych hodnôt. Kultúrne priestory a zariadenia chápeme ako prevádzky a priestory umožňujúce prípravu, realizáciu a prezentáciu kultúrnych aktivít. Može ísť o priestory s primárnym účelom ochrany a prezentovania kultúrnych hodnôt alebo prevádzky s polyfunkčným charakterom (napríklad sakrálny objekt, vestibul obecného úradu alebo školská chodba). Kvalita, rozsah, úroveň, vybavenie, vlastníctvo a stav týchto zariadení môže výrazne stimulovať i obmedzovať kultúrne dianie a ovplyvňovať tak pasívnu i aktívnu participáciu obyvateľov na produkcii a „konzumácii“ kultúry.

Obrázok č. 1: Galéria insitného umenia v Kovačici

Zdroj: Michal Kurpaš, 2019

Pri posudzovaní kvality kultúrnej infraštruktúry je potrebné realizovať prvostupňovú aj druhostupňovú klasifikáciu, teda kvantitatívne a kvalitatívne hodnotenie. V prvom stupni môžu byť pri mapovaní kultúrneho potenciálu dve odlišné sály kultúrneho domu zaznamenané ako rovnaké jednotky. Pri posudzovaní ich kvality v ďalšom stupni je potrebné analyzovať napríklad súčasný stavebno-technický stav, technické zázemie, bezpečnosť, reprezentatívnosť, dostupnosť, kapacitu či vlastnícke a prevádzkové vzťahy. Každý priestor môže byť svojim charakterom jedinečný a vhodný pre odlišné typy aktivít, preto je potrebné podľa možností zachovávať jeho čo najväčšiu variabilitu.

Báčsky Petrovec. Báčsky petrovec je hlavným centrom kultúrneho diania vo Vojvodine. Je to jediná obec v Srbsku s väčšinovým slovenským obyvateľstvom, keďže Slováci tvoria 66% z celkového počtu obyvateľov. Významné kultúrne podujatia a sprievodný program Slovenských národných slávností sa organizuje prevažne v dome kultúry.

Obrázok č. 2: Pamätný dom Martina Jonáša

Zdroj: Michal Kurpaš, 2019

Prvým subjektom využívajúcim priestory *domu kultúry* je Slovenské vojvodinské divadlo (SVD), ktoré je najmladším profesionálnym divadlom vo Vojvodine. Založené bolo v Báčskom Petrovci dňa 14. apríla 2003 ako inštitúcia patriaca pod lokálnu samosprávu. Na základe svojho štatútu sa snaží podporovať rozvoj divadelnej kultúry vo Vojvodine na profesionálnej úrovni. Okrem premiér a repríz divadelných predstavení sa manažment divadla podieľa aj na organizovaní medzinárodného festivalu Petrovské divadelné dni a s nimi spojených sprievodných akcií. Divadlo sídli v dome kultúry, ktorý bol vybudovaný v 70. rokoch minulého storočia. Spolu s ním tu sídli aj ochotnícke Divadlo VHV, ktoré je samostatnou inštitúciou. Na čele divadla stojí predseda Vladimír Černák (1970).

SVD personálne zabezpečuje trojica zamestnancov. Vedenie divadla je v kompetencii Viery Krstovskej (1984). Riaditeľka je volená radou lokálnej samosprávy. Miroslava Blažić je koordinátorka aktivít divadla a Ondrej Mištec má združenú funkciu správcu, ekonóma a technika. Divadlo nemá stálu hereckú základňu. Divadelné hry sú performované profesionálnymi najatými hercami. Pomocné technické práce sa uskutočňujú s využitím zamestnancov lokálnych pracovných agentúr.

Fungovanie SVD finančne zabezpečuje samospráva Báčskeho Petrovca. Doplnkový zdroj príjmov je generovaný prostredníctvom projektového

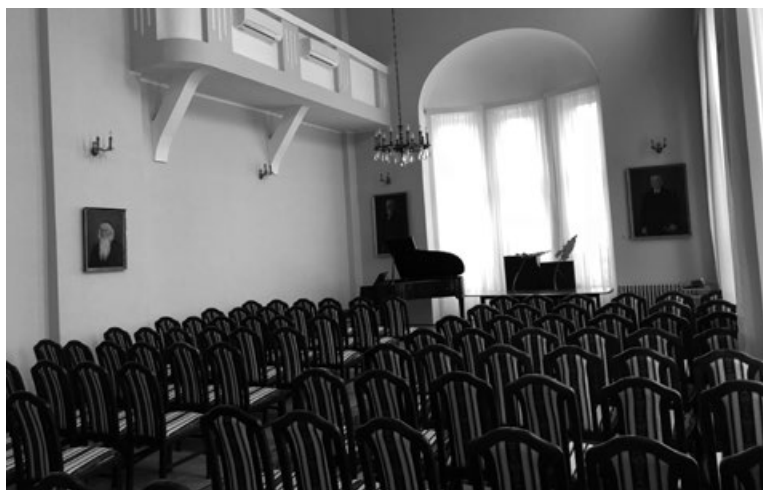
manažmentu. Projekty sa opierajú najmä na výzvy ministerstva kultúry, Úradu pre Slovákov žijúcich v zahraničí či Národnostnej rady slovenskej národnostnej menšiny.

Rozloha priestorov SVD je viac ako 1 500 m². Od svojho založenia prešla budova viacerými rekonštrukciami, ktoré prebiehali od roku 2008 do roku 2016. Rekonštrukčné práce sa zameriavali na interiér divadla. Renovovaný bol foyer divadla, schody, javisko či elektrické rozvody. Posledné renovačné práce sa sústredili na výmenu okien, dverí, zateplenie a fasádu divadla. V roku 2017 sa zriadili nové šatne, maľovali sa interiéry a zakúpil sa moderný nábytok.

V jednej časti budovy SVD je sídlo ochotníckeho divadla VHV. Divadlo VHV disponuje vlastnou kanceláriou, divadelným klubom s barovým zariadením a malou scénou. Materiálno-technické zariadenie tvorí audiotechnika a niekoľko osvetľovacích modulov. Vzhľadom na to, že Divadlo VHV funguje na báze dobrovoľníctva, je oslobodené od platenia nájomného.

Budova SVD alebo bývalý dom kultúry je vo vyhovujúcom revitalizovanom stave s potrebou ďalších čiastkových rekonštrukčných prác. Objekt je verejne dostupný s možnosťou parkovania pred budovou.

Obrázok č. 3: Spoločenská sála v gymnáziu Jána Kollára v Báčskom Petrovci

Zdroj: Michal Kurpaš, 2019

Ďalšou dôležitou súčasťou kultúrnej infraštruktúry v Báčskom Petrovci je **Galéria Zuzky Medvedovej**, ktorá je súčasťou Múzea vojvodinských Slovákov. Jej základy boli položené v roku 1989. Dodnes zaznamenáva bohatú výstavnú činnosť. Organizovalo sa tu mnoho samostatných, kolektívnych, spomienkových a retrospektívnych výstav, na ktorých vystavovali profesionálni, akademickí a insitní umelci.

Akademická maliarka Zuzka Medvedová (1897 – 1985) sa stala po absolvovaní Akadémie výtvarného umenia v Prahe v roku 1929 pravdepodobne

prvou slovenskou akademickou maliarkou vo Vojvodine. Pomenovaním galérie podľa nej vyjadrili obyvatelia Báčskeho Petrovca úctu jej osobnosti a umeniu. Ako symbolické gesto možno chápať aj fakt, že galéria bola zriadená v budove, v ktorej Medvedová v roku 1922 prvý raz samostatne vystavovala. Jej bohaté dielo tvorí základ tejto galérie a bolo priamou pohnútkou pre jej zriadenie v 80. rokoch.

Galéria vlastní vo fonde 828 výtvarných prác petrovskej maliarky Zuzky Medvedovej a 174 výtvarných diel ďalších 31 autorov. Z toho okolo 12 diel insitnej maliarky Márie Málachovej z Báčskeho Petrovca, vyše 30 obrazov Olgy Garayovej – Babylonovej, viac ako 10 obrazov Karola Miloslava Lehotského, prvého akademického maliara z radov vojvodinských Slovákov, 1 veľkoplošný obraz významného insitného umelca Martina Jonáša, ale aj veľa výtvarných diel iných slovenských vojvodinských autorov. Priestory galérie sú súčasťou domu kultúry. Sú verejne prístupné, vo vyhovujúcom stave s nutnosťou čiastočných rekonštrukčných prác. Miestnosti sú vybavené vykurovacími telesami napojenými na centrálnu vykurovanie, niekoľkými vitrínami a posuvným koľajničkovým závesným systémom na obrazy. Estetickému stvárneniu priestorov galérie uberajú na kvalite viditeľné potrubia inžinierskych sietí.

Obrázok č. 4: Galéria Zuzky Medvedovej

Zdroj: Michal Kurpaš, 2019

Kovačica. Ďalším dôležitým kultúrnym centrom Slovákov vo Vojvodine je Kovačica, ktorá sa preslávila najmä insitným umením. Za dôležitý subjekt kultúrnej infraštruktúry považujeme **Pamätný dom maliara Martina Jonáša**, ktorý bol sprístupnený v máji 2014 pri príležitosti 90. výročia narodenia menovaného insitného maliara. Komplexnú rekonštrukciu objektu financovala vláda Slovenskej republiky, vláda autonómnej pokrajiny Vojvodina, Národnostná rada slovenskej národnostnej menšiny a lokálna samospráva.

Martin Jonáš bol jedným zo zakladateľov insitného umenia v Srbsku a jeho diela boli vystavené na stovkách svetových výstav.

Spomienkový dom je vo vlastníctve a starostlivosti Galérie insitného umenia v Kovačici. Napriek komplexnej rekonštrukcii si súčasný stav nehnuteľnosti vyžaduje ďalšie investície. Predná časť domu je pôvodná, zadná časť prestavaná z originálnych materiálov. Reštaurované boli okná a dvere. Dom bol odizolovaný, no napriek tomu je v dome problém s vlhkosťou. Vzhľadom na šírku a hodnotu uchovávaných exponátov ide o zásadný problém vyžadujúci si ďalšiu rekonštrukciu.

V priestoroch pamätného domu je vystavených vyše 150 obrazov Martina Jonáša a mnoho ďalších diel iných insitných umelcov. Pri vstupe do domu sa na stenách nachádza niekoľko desiatok maľovaných tanierov (celkovo je uchovaných až 3 200 tanierov).

Štylizované obytné časti domu sú dekorované spomenutými obrazmi. Historický nábytok dopĺňajú predmety, dokumentujúce tradičnú kultúru, napríklad bytový textil a odev. Nájdeme tu improvizovanú pracovňu majstra Jonáša, v ktorej sa nachádza stojan na plátno, majstrová stolička, farby a štetce, písací stroj, darovaný historický nábytok z exotických krajín, fotografie, medaily, diplomy a iné pamätné dokumenty. V knižnici sa nachádza množstvo odbornej literatúry, historických periodík, novín a časopisov z viacerých krajín.

Priestory knižnice vyúsťujú do podkrovných priestorov, ktoré sú v súčasnosti využívané ako sklady. Nachádzal sa tu aj priestor s vychýreným oknom, pri ktorom majster Jonáš tvoril. V troch miestnostiach nájdeme uschované stovky maliarskych diel, výrobky z kukuričného šúpolia, kresby a pod. Tento uschovaný fond si vyžaduje detailnú kategorizáciu.

S insitným umením úzko súvisí činnosť *Galérie insitného umenia*, ktorej vznik sa datuje do roku 1955. Pri jej založení sa vtedajší aktívni umelci dohodli, že do fondu galérie každoročne prispievajú jedným obrazom. Dnes galéria disponuje viac ako 500 obrazmi. Od roku 1957 do roku 2008 sídlila galéria v priestoroch domu kultúry 3. októbra. Až 15. decembra 2008 bola založená verejná inštitúcia národného významu, ktorá je pod záštitou samosprávy.

V priestoroch galérie nájdeme najmä obrazy známych insitných majstrov. Ide o olejomalby, ale aj pastely, grafiky, akvarely, maľované tekvičky a stolčeky. Obrazy sú priestorovo rozdelené podľa autorov. Pri vstupe do galérie sú umiestnené regály so šúpolienkami, maľovanými taniermi, fľašami a mnohými inými umeleckými výrobkami. Expozícia je sprevádzaná výkladom erudovaného zamestnanca.

Priestory sú klimatizované, s internetovým pripojením a sociálnym zariadením. Nájdeme tu tiež kuchyňu, skladové priestory, recepciu a administratívne kancelárie. Materiálno-technologickú základňu dopĺňajú LCD televízory a audio technika využívaná pri organizovaných prehliadkach či prezentáciách.

Dôležitú zložku kultúrnej infraštruktúry predstavuje *Galéria Babka*. Je to súkromná galéria insitného umenia otvorená v roku 1991. Jej majiteľom je Pavel Babka. Prostredníctvom tejto inštitúcie sa väčšina insitných umelcov z Kovačice dostala na viaceré významné svetové výstavy (EXPO Sevilla 1992, Lisabon 1996, Hannover 2000, OSCE vo Viedni, UNICEF v ŽENEVE, UNESCO v Paríži a pod.). V roku 2001 bola galéria zo strany UNESCO vyhlásená za svetové stredisko vydavateľskej činnosti insitného maliarstva.

Obrázok č. 5: Etnovýstava v kultúrnom dome v Starej Pazove

Zdroj: Michal Kurpaš, 2019

V súčasných priestoroch galérie, ktorej expozícia je rozmiestnená na dvoch poschodiach, nájdeme tvorbu niekoľkých desiatok insitných umelcov. Okrem vystavených obrazov sa tu nachádzajú maľované tekvice, stolčeky, katalógy, publikácie venované kovačickej insite, komerčné spomienkové predmety (malé obrázky, pohľadnice, fotografie), ktoré sú určené na predaj. Na poschodí galérie sú kancelárske priestory a sociálne zariadenie. Objekt je klimatizovaný s parkovacími miestami pred galériou. K dispozícii je internetové WiFi pripojenie. Galéria Babka je jednou s najdôležitejších súčastí kultúrnej infraštruktúry v Kovačici. Priestory galérie sú priamo a nepriamo spájané s organizáciou akýchkoľvek kultúrno spoločenských podujatí v Kovačici. Periodicky sa tu opakuje napríklad Deň materinského jazyka. Na webovom portáli galérie nájdeme aj projektovú dokumentáciu o plánovanom rozšírení priestorov a vybudovaní Etno strediska a rozšírení expozície.

Nemenej dôležitým je *Dom kultúry 3. októbra*, postavený v roku 1958. Jeho riaditeľom je Ján Tomáš. Objekt je centrom kovačického kultúrneho života a strediskom kovačických ochotníkov. Od začiatku tu sídli aj kino, ktoré v roku 1959 zakúpilo inovované premietacie zariadenie – cinemaskop. V 70. – 80. rokoch kino premietalo každý deň. V nedeľu premietalo aj viac krát. V 90. rokoch, pod vplyvom rozvoja technológií a kvôli komplikovanému

obstarávaníu filmov kino prestáva premietat' na báze pravidelnosti. O jeho revitalizáciu sa pokúsili v roku 2001, avšak len krátkodobo. Pre nedostatok financií a slabý záujem návštevníkov kino v súčasnosti premieta len podľa dohody a na základe dostupnosti filmov.

Sídlí tu tiež divadlo VHV, FS V širom poli hruška, Komorný mužský zbor Skala, Rovina, spevácka skupina Bohémi, ženská skupina Sláviky, tanečná skupina Rozmarín, Ľudový orchester Rosička, Literárna družina Mateja Ambrózyho a vysunuté oddelenie zreňaninskej Základnej hudobnej školy Josif Marinković. V škole vyučujú zreňaninskí pedagógovia najmä kovačické deti, ale i deti dochádzajúce z iných dedín okresu. Vyučuje sa hra na husliach, harmonike, gitare, flaute či klavíri. Pavel Tomáš (1983), brat súčasného riaditeľa, vyučuje hru na cimbal.

Dom kultúry je majetkom samosprávy. Inštitúcia je financovaná okresom, podporovaná tiež Úradom pre Slovákov žijúcich v zahraničí, projektovou činnosťou, príležitostným darcovstvom a sponzorom. Dom kultúry bol

Obrázok č. 6: Slovenský kultúrno-osvetový spolok Detvan pri skúške

Zdroj: Michal Kurpaš, 2019

od polovice 20. storočia hlavným centrom kultúry v Kovačici. Od jeho otvorenia až do roku 2008 tu sídlila aj Galéria insitného umenia.

V priestoroch kultúrneho domu sa hrá aj bábkové divadlo a organizovali sa koncerty miestnych populárnych kapiel, ktoré však postupne strácali na návštevnosti. Prenájom priestorov využívajú aktívne spolky na kultúrne podujatia (hudobné, folklórne predstavenia, náboženské koncerty a pod.).

Stará Pazova. Stará Pazova je mestom s najväčším počtom Slovákov v Srbsku. Podľa sčítania obyvateľstva v roku 2002 žilo v Starej Pazove 18 645 obyvateľov, z toho 5 848 Slovákov. V Starej Pazove bol ako najdôležitejšia súčasť kultúrnej infraštruktúry identifikovaný *Slovenský národný dom*.

Areál Slovenského národného domu bol verejnosti sprístupnený 26. novembra 1928. Vzniklo ako prvé centrum takéhoto charakteru Srbsku. Už vtedy disponovalo priestranou divadelnou sálou, ktorá bola postavená podľa projektu martinského divadla. Slovenský národný dom bol do roku 1933 aj inštitúciou zastrešujúcou kultúrny život v Starej Pazove. Od tohto roku prebral organizačné kompetencie Miestny odbor Matice slovenskej, ktorý však naďalej využíva priestory domu. Z pohľadu kultúrnej infraštruktúry ide o najdôležitejšiu zložku. Pred výstavbou objektu sa kultúrne aktivity realizovali v súkromných domoch, krčmách, škole či v priestoroch evanjelickej cirkvi a.v. Dnes priestory Slovenského národného domu využíva SKUS hrdinu Janka Čmelíka, sídlí tu klub VHV, nacvičuje folklórny súbor Klasy so svojimi odbočkami a stretáva sa tu aj Združenie pazovských žien pri Spolku hrdinu Janka Čmelíka.

Objekt prešiel najprv viacerými čiastkovými rekonštrukciami a následne komplexnou rekonštrukciou, ktorá bola ukončená 21. februára 2012. Táto rekonštrukcia sa týkala najmä podkrovia a povaly. Trvala 6 rokov a po jej ukončení sa priestory rozšírili o približne 290 m². V súčasnosti majú priestory rozlohu viac ako 600 m². Práce finančne zabezpečovali Pokrajinský sekretariát pre kultúru, okres Stará Pazova a čiastočne rezervy pokrajinskej vlády. Národnostná rada slovenskej národnostnej menšiny prispela najmä na jeho interiérovú výbavu. Celkovo sa preinvestovalo vyše 13 miliónov srbských dinárov. Revitalizáciou sa výrazne prispelo k vytvoreniu vhodných podmienok na organizovanie kultúry, šírenie a zachovávanie kultúrneho dedičstva a identity Slovákov v Starej Pazove.

Adaptované priestory slúžia najmä ochotníkom SKUS hrdinu Janka Čmelíka. Nachádzajú sa tu miestnosti pre nacvičovanie divadelníkov, hudobníkov, recitátorov či členov folklórneho súboru. Je tu tiež upravená šatňa so šatníkmi pre ľudové kroje a divadelné kostýmy či skladové priestory pre techniku. V priestoroch na poschodí nájdeme etnoizbu, knižnicu a bohatý spolkový archív.

Ďalším intenzívne využívaným subjektom je *kultúrny dom*. Divadelná sála s kapacitou 420 osôb je vo vyhovujúcom stave, plne funkčná a verejne dostupná. V spolkových priestoroch Slovenského národného domu, ktoré sa nachádzajú v prednej časti areálu, nájdeme miestnosti slúžiace najmä na stretávanie sa členov SKUS hrdinu Janka Čmelíka. Priestory sú čiastočne rekonštruované, adaptované a plne funkčné. Priestraný vestibul sa využíva na nacvičky folklórneho súboru. Na medziposchodí je situovaný etnokútik s figurínami ženy a dvoch detí odetých do tradičného kroja. Podobne pred vstupom do etnoizby na 1. poschodí nájdeme vitrínu s bábikou v kroji či zrkadlo s uterákmi, ktoré sú akýmsi introm do izby dokumentujúcej tradičnú kultúru Pazovčanov. V etnoizbe sa nachádza dobový nábytok, kuchynský riad, náradie, súčasti tradičného odevu (demonštrované na figurínach, uložené v skrinách), tradične ustlané posteľe, upravený stôl, kasne, detská

postieľka, kolovrátk a sekretár. Ďalším priestorom je miestnosť prevažne využívaná Združením pazovských žien pri Spolku hrdinu Janka Čmelíka.

Archív na starej fare – Hurbanovská fara poskytuje v súčasnosti priestory pre cirkevný archív, v ktorom sa uchováajú archívne dokumenty z cirkevných a národných dejín Slovákov v Starej Pazove. V celocirkevnom archíve slovenskej evanjelickej a. v. cirkvi v Srbsku sa archivuje korešpondencia, doklady, fotografie a knihy veľkého významu. Najstaršia z nich je zo 16. storočia. Vzácné sú tituly s vlastnoručným podpisom Jozefa Miloslava Hurbana, listy Svetozára Hurbana Vajanského, Vladimíra Roya, Ľudmily Podjavorinskej a iných. Nájdeme tu aj bohatý archív o činnosti Hurbanovcov a dejinách kultúry staropazovských Slovákov.

Archív je uložený v bývalých bytových a administratívnych priestoroch starej fary. Pravé krídlo tvorí improvizovaná expozícia písomnosti Hurbanovcov uložená v pultových vitrínach. Atmosféru výstavy dotvára originálny historický nábytok. V budove je nutné vykonať komplexnú rekonštrukciu. Priestory sú nedostatočne vykurované, čo zapríčiňuje nežiaducu vlhkosť, ktorá ohrozuje cenné artefakty uložené v archíve.

Kysáč. Kysáč je miestom pôvodu významných osobností a intelektuálov. Je tiež centrom detského folklóru. Každoročne koncom júna sa tu koná Detský folklórny festival Zlatá bána, ktorý na svojom rozprávkovom zámku predstavuje početné detské hry, spevy a tance z rôznych vojvodinských prostredí a zo zahraničia.

Z pohľadu dolnozemskej Slovákov je veľmi dôležitý **Slovenský národný dom**. Budova Slovenského národného domu zastrešuje od roku 2010 priestory Miestnej odbočky Matice slovenskej v Kysáči, Kultúrno umeleckého spolku Vladimíra Mičátka a Galérie Slovenského národného domu. Oficiálne bol otvorený 18. novembra 2010, kedy tu bola inštalovaná výstava insitného maliara Jána Bačúra z Padiny.

Slovenský národný dom je verejne dostupný, adaptovaný stavebný objekt vo vyhovujúcom stave. Materiálno-technickú základňu tvorí spoločenská sála s kapacitou približne 40 osôb. Na stene nájdeme pamätnú tabuľu venovanú prvému zriadeniu Slovenského národného domu a oslobodeniu Kysáča od fašistickej okupácie. Ďalším priestorom je menšia zasadacia sieň s kapacitou približne 20 osôb, v ktorej nájdeme počítač s tlačiarňou, kancelársky nábytok, stoly a sedenie. Miestnosť je vykurovaná pecou na tuhé palivo. Na stenách sú zavesené spomienkové listiny, pamätne listy a diplomy KUS Vladimír Mičátek. Hneď za vstupom do Slovenského národného domu sa nachádza spoločenská sála s kapacitou do 30 osôb, vybavená barovým pultom, sedením a stolmi. Steny zdobia fotografie členov MOMS Kysáč a významných lokálnych dejateľov. Dvere od barového pultu vedú do štandardne zariadenej kuchyne.

Kultúrne centrum Kysáč sídli v priestoroch revitalizovanej *Bičiarovej* sály. Tá sa v povojnovom období stala centrom spoločensko-politickej a kultúrno-umeleckej činnosti. Od roku 1947 sa do nej nakupoval nábytok,

stoličky a realizovali sa dôkladné rekonštrukcie. V roku 1956 sa postavila nová sála a Kysáčania si zriadili dom kultúry. Dnes v týchto priestoroch sídli Kultúrne centrum Kysáč, skôr vystupovalo pod názvom Kultúrno-informačné stredisko (KIS), ktoré bolo založené v roku 1974 a obnovené v roku 1987. Posledná rekonštrukcia veľkej sály prebiehala v roku 2001. V areáli kultúrneho centra sídli od roku 1974 knižnica Michala Babinku, ktorú presťahovali z Národného domu.

Materiálno technickú základňu tvorí okrem plne vybavenej revitalizovanej veľkej divadelnej sály s kapacitou 350 osôb aj malá divadelná sieň, folklórna sieň s javiskom s kapacitou 200 osôb. V areáli sa nachádza momentálne nefunkčné kino. V pláne je jeho revitalizácia a znovuoobnovenie činnosti. Stav objektu je vyhovujúci s potrebou čiastočnej rekonštrukcie. Areál kultúrneho centra je strediskom organizovaného kultúrneho života v Kysáči. Niekoľko rokov dozadu sa jeho priestory využívali aj na komerčné či rodinné akcie. Uskutočňovali sa tu svadby, krstý, kary či oslavy narodenín.

Vojlovica. Základné špecifikum Vojlovice od jej založenia podnes je etnická rôznorodosť obyvateľstva. Pestrá národnostná štruktúra osady v značnej miere ovplyvňovala rozvoj kultúry a jazyka Vojlovičanov, s čím sa vo Vojlovici stretáme aj dnes. V súčasnosti je najviac využívaným kultúrnym stánkom vo Vojlovici budova **SKOS Detvan**. Objekt, v ktorom momentálne Detvan sídli, bol vybudovaný v roku 1912. V roku 1949 bol pridelený Slovákom zo strany NOO Pančevo. Od roku 1955 ho spoločne využívali Srbi, Slováci a Maďari. Po založení spolku v roku 1975 sa realizovala rozsiahla renovácia budovy, a to prevažne svojpomocne formou pracovných brigád. Vymenená bola elektroinštalácia, okná a dvere. Došlo k odstráneniu stĺpov z veľkej sály, zdvihnutiu a rozšíreniu javiska.

V súčasnosti sa v budove nachádza malá sieň (kapacita asi 30 miest, vhodná na posedenia a nácviky), veľká sieň s kapacitou približne 250 miest, miestnosť etnodomu a byt domácich, ktorí strážia areál.

Veľká sieň sa v roku 2017 podrobila opätovnej rekonštrukcii, pri ktorej sa zrušilo javisko a tým sa rozšírila kapacita miestnosti. Revitalizovala sa kuchyňa, chladiarenské a skladové priestory, bar, výdajňa jedál či toalety. Sálu má od roku 2007 v prenájme súkromný majiteľ – Miroslav Jovanović, ktorý tu prevádzkuje reštauráciu. Organizujú sa tu najmä krstý, kary, svadby, oslavy narodenín, plesy, súkromné akcie, prezentácie firiem a kultúrne podujatia SKOS Detvan, ktorý môže tieto priestory bez obmedzenia využívať po dohode podľa potreby. Súčasne tak získava doplnkové zdroje financií z prenájmu.

V malej sieni sa okrem stolov a sedenia približne pre 30 osôb nachádza knižnica so slovenskými a srbskými knihami, police a vitríny so spomienkovými predmetmi, trofejami a pamätnými listami. Na stenách nájdeme obrazy insitných maliarov, historické, ale aj aktuálne fotografie dokumentujúce činnosti spolku. Historické kusy nábytku v modrej farbe dotvárajú estetický výraz spoločenskej miestnosti. Priestor nie je klimatizovaný a je vykurovaný pecou

na tuhé palivo. Vedľa malej siene nájdeme izbu s etnografickými predmetmi. Sú tu umiestnené krosná, historický kuchynský riad, poľnohospodárske náradie a iné. Priestory vedľa malej siene uzatvára sklad a malá kuchynka. Areál uzatvárajú dve miestnosti etnodomu – expozície tradičného bývania a byt správcov.

Interiér aj exteriér je upravený, čistý, renovovaný, moderne zariadený a spôsobilý na viacnásobné plnohodnotné využívanie (všetky odbočky Detvanu tu nachádzajú svoj priestor). Objekt je síce umiestnený ďalej od centra, parkovacie kapacity sú limitované, ale je dobre viditeľný a dopravné dostupný z hlavnej cesty. Dvor, do ktorého sa umiestňuje pohyblivé sedenie, je príležitostne využívaný ako amfiteáter.

Spomienkový dom predstavoval od roku 1988, kedy bol vybudovaný, dôležitú základňu lokálnych vojvodických spolkov. Budova je vo vlastníctve lokálnej samosprávy, ktorá však v súčasnosti neprisudzuje týmto priestorom zásadnejší spoločenský význam a neplánuje sa zameriavať na jej revitalizáciu.

V súčasnosti ide o objekt v pôvodnom stave – čiastočne zrekonštruovaný. Využíva ho najmä divadelná odbočka SKOS Detvan (nácviky a vystúpenia) a maďarský umelecký spolok Tamásy Aron. Príležitostne aj Základná škola bratstva a jednoty počas podujatí, na ktorých škola participuje. Divadelná sála s pódium má kapacitu približne 250 miest. Disponuje vlastnou audio technikou a osvetlením. V zákulisných priestoroch sa nachádzajú šatne so sociálnym zariadením. Vo vstupnej hale spomienkového domu je aj zasadacia miestnosť s kapacitou okolo 30 miest. Stretáva sa tu napríklad výšivkárska odbočka.

Hložany. Hložany sú dnes v kultúrnom kontexte známe najmä vďaka najväčšiemu festivalu tunajších Slovákov – Folklórneho festivalu Tancuj, tancuj... Za účelom jeho kvalitnej realizácie tu bol postavený amfiteáter s hľadiskom pre 2 600 divákov.

Amfiteáter bol postavený v roku 1989 a jeho architektom bol Pavel Báďonský. V roku 1998 konštrukcia amfiteátru zhorela a objekt si vyžadoval rekonštrukciu. Architektom zrekonštruovanej stavby sa stal Ján Pažitnaj. Hlavným podujatím, ktoré sa v amfiteátri organizuje, je vyššie uvedený folklórny festival, ktorý je neodmysliteľnou zložkou kultúrneho života dolnozemských Slovákov.

Budova **domu kultúry** je v rukách miestnej samosprávy. Kultúrny dom bol vybudovaný v roku 1959 a dodnes prešiel viacerými rekonštrukciami. Posledná kompletná rekonštrukcia prebehla v rokoch 2006 – 2007. Budovu tvorí vestibul, spoločenská/divadelná sála s javiskom, prezliekarne, na poschodí etnoizba a prízemné priestory, ktoré využíva KOS Jednota na zasadnutia a oslavy. Miestne spoločenstvo využíva dve kancelárie a dve zasadacie miestnosti. Priestory sa využívajú na kultúrne podujatia, žiacke programy a civilné sobáše. Vo vestibule sú počas kultúrnych podujatí inštalované výstavy rôzneho zamerania. Pred domom kultúry bol v roku 1959 odhalený pomník bojovníkom padlým počas druhej svetovej vojny.

Pivnica. Pivnica sa každoročne stáva aj strediskom divadelného ochotníctva vojvodinských Slovákov. Na pozadí silnej divadelnej tradície tu vzniklo celomenšinové podujatie DIDA, ktoré podnecuje divadelnú tvorbu dolnozemských autorov.

Z hľadiska kultúrnej infraštruktúry je v Pivnici dôležitý **dom kultúry**. Vybudovaný bol v roku 1952 a obyvateľom Pivnice je známy aj pod názvom *zádruga* alebo *kinosála*. Priestory domu kultúry môžu využívať všetky miestne kultúrne organizácie. V komplexe sídlia viaceré z nich – Ochotnícke divadlo Janka Čemana, Klub poľnohospodárov, Moto klub Musers riders a Komorný zbor Nádeje. Plnofunkčnú kinosálu, resp. koncertnú sálu využívajú Pivničania na koncerty, folklórne a divadelné prehliadky, festivaly, kultúrno-zábavné programy a žiacke vystúpenia. Kinosála má kapacitu 400 osôb. Jej rekonštrukcia, ktorú podporil Úrad pre Slovákov žijúcich v zahraničí a Národnostná rada slovenskej národnostnej menšiny, prebiehala od roku 2017.

Slovenský kultúrno-umelecký spolok Pivnica je plnofunkčný spolok situovaný na Vojvodinskej ulici. Priestory SKUS-u sa využívajú prevažne na tanečné tréningy, skúšky spevákov, tanečné zábavy, kultúrno-umelecké programy, semináre, zasadnutia a svadobné hostiny. V roku 2010 bola budova zrekonštruovaná za finančnej pomoci Národnostnej rady slovenskej národnostnej menšiny. Tanečné tréningy a spevácke skúšky sa realizujú v renovovanej sále, ktorá je jednou z najvybavenejších tréningových sál vojvodinských Slovákov. Súčasťou priestorov SKUS-u je aj nádvorie s javiskom, kancelárske miestnosti, archív, miestnosť pre hudobné inštrumenty, krojová miestnosť a dve kuchyne. Priestory si zapožičiavajú aj iné organizácie, napríklad Spolok pivnických žien, ktorý organizuje v tanečnej sále Literárne stretnutia.

Selenča. Špecifikum Selenče sa viaže na náboženskú štruktúru obyvateľstva. Je to jediná osada v Srbsku, v ktorej žijú Slováci evanjelického a. v. a rímskokatolíckeho vierovyznania. Takéto náboženské zloženie vo veľkej miere vplývalo na zachovávanie odlišného nárečia slovenského obyvateľstva v Selenči, ako aj na iné charakteristiky tradičnej slovenskej kultúry. Z hľadiska kultúrnej infraštruktúry je najdôležitejší dom kultúry.

Dom kultúry je situovaný na Masarykovej ulici. Je najväčším priestorom využívaným na organizovanie kultúry v Selenči. Dom kultúry je sídlom Kultúrno-umeleckého spolku Jána Kollára, rádia Bážka a etnosekcie. Obsahuje divadelnú (spoločenskú) sálu s kapacitou do 400 miest na sedenie, priestranné javisko, priestory pre KUS Jána Kollára, rozhlas, knižnicu, zasadacie miestnosti, kanceláriu a sociálne zariadenia. Miestnosti domu kultúry sú čiastočne rekonštruované. V časti za obecnosťou sa nachádza priestranná galerijná miestnosť a na poschodí je umiestnené etnomúzeum. Súčasťou domu kultúry je príručná knižnica, ktorej fond tvorí 1 560 kníh. Založili ju členovia Spolku Jána Kollára v roku 1960. V súčasnosti sa knihy vypožičiavajú len zriedkavo. Členovia KUS plánujú v budúcnosti činnosť knižnice obnoviť.

Nový Sad. Nový Sad možno ocharakterizovať ako mesto, z ktorého sa koordinuje a prezentuje kultúra Slovákov žijúcich v Srbsku. Sídli tu značný počet profesionálnych ustanovizní a inštitúcií, ktoré sa starajú o to, aby bola slovenská kultúra viditeľná v čo najširších súvislostiach a aby sa jej špecifiká čo najlepšie rozvíjali.

Slovenské kultúrne centrum Pavla Jozefa Šafárika a Miestny odbor Matice Slovenskej v Novom Sade sídli v spoločných priestoroch, ktoré sú vlastníctvom slovenského evanjelického a. v. cirkevného zboru. SKC P. J. Šafárika disponuje s veľkou spoločenskou sálou s kapacitou 120 ľudí. V rámci spoločenskej sály je aj javisko. Tieto priestory využívajú členovia MOMS a SKC na tanečné tréningy a na organizovanie početných folklórnych, divadelných a literárnych podujatí a tanečné zábavy. V blízkosti javiska je umiestnená prezliakareň. Takzvaná hudobná miestnosť predstavuje priestor na nácvik hudobných vystúpení. Súčasťou tejto miestnosti je aj hudobné vybavenie.

Malú sieň s kapacitou do 80 ľudí využívajú raz mesačne matičiari na stretnutia, potom spevácke skupiny na nácvik a detská folklórna a divadelná sekcia tu majú tiež skúšky. V tejto miestnosti sa realizujú aj početné výročné oslavy, konferencie, promócie kníh a pod.

Dôležitou súčasťou SKC P. J. Šafárika je rozsiahla šatňa, ktorú tvoria tri miestnosti. Nachádzame tu množstvo kusov tradičného odevu nielen Slovákov z Vojvodiny, ale aj zo Slovenska, najmä z Myjavy, Horehronia, Podpoľania a pod.

Knižný fond v zrekonštruovanej knižnici tvorí okolo 800 kníh, ktorý členovia vytvorili zo súkromných zbierok. Nájdeme tu beletriu, prózu, náboženskú literatúru, odbornú literatúru, zviazané časopisy z Vojvodiny a publikačné jednotky vojvodinských Slovákov. Aktuálne sa knihy katalogizujú a pripravujú na sprístupnenie čitateľom.

V rámci SKC sa nachádza aj nádvorie, ktoré sa využíva najmä v letných mesiacoch na posedenie. SKC P. J. Šafárika sídli v samotnom centre Nového Sadu, čo je výhodou pre organizovanie kultúrnych podujatí. V súčasnosti plánuje Národnostná rada slovenskej národnostnej menšiny s pomocou Slovenskej republiky na mieste dnešného SKC vybudovať slovenské centrum, v ktorom budú sídliť kľúčové slovenské menšinové inštitúcie (NRSNM, Ústav pre kultúru vojvodinských Slovákov, NVU Hlas ľudu, SKC P. J. Šafárika).

NVU Hlas ľudu sídli v centre Nového Sadu na adrese Bulvár oslobodenia 81/V. Na piatom poschodí je umiestnená celá slovenská redakcia, ktorú tvorí spolu 8 miestností. Najväčšiu kanceláriu v štýle open office využívajú novinári a redaktori. Riaditeľka, právnička, úradujúca zodpovedná šéfredaktorka, sekretárka, účtovník a grafická dizajnérka, jazyková lektorka a pracovníčka zodpovedná pre inzerciu majú osobitné miestnosti. NVU Hlas ľudu disponuje bohatým archívom, ktorý tvoria všetky publikované čísla týždenníku od roku 1944, kedy vyšlo prvé číslo, ako aj mládežníckeho časopisu Vzlet, ktorý NVU Hlas ľudu vydáva. Týždenník Hlas ľudu sa každý týždeň distribuuje do

všetkých lokalít vo Vojvodine, kde žijú Slováci, ako aj do zahraničia. Mládežnícky časopis Vzlet odoberajú žiaci základných a stredných škôl, ako aj slovenskí študenti.

Záver. Predložený príspevok priblížil najdôležitejšie lokality a objekty spojené s organizáciou kultúry vo Vojvodine. Riadenie kultúry je bezpodmienečne závislé na existencii zdrojov a vhodnej materiálno-technickej základne, ktorá má rôzne kvantitatívne a kvalitatívne parametre. Práve tieto ukazovatele podmieňujú intenzitu využívania, návštevnosti, ale aj obľúbenosti jednotlivých kultúrnych centier, ktoré sa výrazne podpisujú pod zachovávanie, prezentáciu a trvaloudržateľný rozvoj slovenskej kultúry vo Vojvodine. Je preto veľmi dôležité považovať úroveň kultúrnej infraštruktúry za jeden z rozhodujúcich faktorov ovplyvňujúci budúcnosť slovenskej kultúry v zahraničí.

Literatúra a pramene:

ČUKAN, J a kol. Pivnica. Kultúrne tradície Slovákov v Báčke. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2010.

FEKETE, S. a kol. Hložany 1756 – 2006. Hložany: Miestny odbor Matice slovenskej, 2006.

LENOVSKÝ, L. a kol. Hodnotiaci model kultúrneho potenciálu. Nitra: UKF v Nitre, 2014.

VALENTIK, V. a kol. Selenča 1756 – 2008. Báčsky Petrovec: Slovenské vydavateľské centrum, 2008.

Kontakt:

PhDr. Michal Kurpaš, PhD.
KMKaT FF UKF v Nitre
Štefánikova 67
949 74 Nitra
E-mail: mkurpas@ukf.sk

Mgr. Miroslav Pap, PhD.
NVU Hlas ľudu
Bulvár oslobodenia 81/V
21000 Nový Sad, Srbsko
E-mail: pap@hl.rs

Výskum kultúrnej krajiny a toponým na Dolnej zemi s akcentom na realizáciu projektu APVV Kultúrny potenciál dolnozemských Slovákov¹

Marián Žabenský

Kľúčové slová: kultúrna krajina, toponymá, Dolná zem, Lipovľany, Lug, Borumlak

Key words: cultural landscape, toponyms, Low land, Lipovľany, Lug, Borumlak

Abstract: The paper deals with the issue of cultural landscape research in the area of Low land with an emphasis on the implementation of the APVV project. It consists of three parts. The first part focuses on the genesis of cultural landscape research by various authors. The second part points to different methodological approaches. It also includes 3 examples of cultural landscapes and popons research from Croatia, Serbia and Romania.

Úvod. Príspevok sa zameriava na objasnenie aktivít spojených s výskumom kultúrnej krajiny na Dolnej zemi. Jeho súčasťou bol výskum kultúrneho

¹ Táto práca bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy č. APVV-15-0104.

potenciálu dolnozemskej Slovákov, ktorý sme uskutočnili v Chorvátsku, Srbsku, Rumunsku a Maďarsku. Kultúrny potenciál sme analyzovali a hodnotili prostredníctvom piatich základných kategórií. Problematika kultúrnej krajiny a toponým prináležala do kategórie Kultúrne dedičstvo. (Lenovský a kol., 2014: 43)

Cieľom predkladaného príspevku je zhodnotiť súčasný stav výskumu kultúrnej krajiny na Dolnej zemi, poukázať na využívané metódy výskumu a prezentovať 3 príklady z krajín – Chorvátsko, Srbsko a Rumunsko.

Doposiaľ realizované výskumy. Výskumu kultúrnej krajiny a toponým v kontexte pôsobenia slovenských enkláv v priestore Dolnej zeme sa doposiaľ venovalo len málo autorov. Snahu o riešenie tejto problematiky má riešiteľský kolektív pôsobiaci na Katedre manažmentu kultúry a turizmu FF UKF v Nitre.

Jedným z prvých iniciátorov výskumov zameraných na predmetnú problematiku bol Chrastina, ktorý sa zamerával na obec Borumlak a Varzal v Rumunsku (Kolektív, 2006), ďalej Chrastina – Boltižiar v rumunskom Butíne (Kolektív, 2008) a vo vojvodinskej dedine Pivnica (Kolektív, 2010).

V súčasnosti sa tejto problematike venujú najmä Pap, Žabenský (Kolektív, 2015) a Čukan (Čukan a kol., 2017). V rámci projektu APVV doposiaľ vyšlo 5 publikácií, v ktorých bol prezentovaný výskum kultúrnej krajiny a toponým. V knižnom diele s názvom Kultúrny potenciál Slovákov v Chorvátsku (Čukan a kol., 2017) bol analyzovaný a zhodnotený intravilán a extravilán obcí s prihladením na pôsobenie slovenskej enklávy v lokalitách: Josipovec, Jurjevac, Jelisavec, Markovac Našicky, Ilok, Radoš, Soľany, Míľovce, Zokov Gaj, Jakšič, Lipovľany a Medžurič (spolu 14 lokalít). V roku 2018 boli v monografii s názvom Kultúrny potenciál Slovákov v Srijeme (Čukan a kol., 2018) publikované výskumy v lokalitách: Boľovce, Dobanovce, Stará Pazova, Slankamenské Vinohrady, Šíd, Erdevík, Bingula, Ľuba a Lúg (spolu 9 lokalít). V publikácii Kultúrny potenciál Slovákov v Banáte (Čukan a kol., 2018) je možné nájsť spracovanie lokalít Aradáč, Biele Blato, Zrenjanin, Kovačica, Padina, Hajdušica a Vojlovica (spolu 7 lokalít).

Výskum vojvodinských slovenských minoritných spoločenstiev skompletizovalo dielo Kultúrny potenciál Slovákov v Báčke (Čukan a kol., 2018). Autori sa v ňom venujú Báčskemu Petrovcu, Kysáču, Hložanom, Kulpínu, Begeču, Čelarevu, Silbašu, Báčskej Palanke, Novému Sadu, Selenči, Laliti, Pivnici a Bajši (spolu 13 lokalít).

V roku 2019 autorský kolektív (Čukan a kol.) skompletizoval publikáciu Kultúrny potenciál Slovákov v Rumunsku. Preskúmaných a zhodnotených bolo 19 obcí a miest so slovenským obyvateľstvom v Bihorskej, Salajskej, Aradskej a Temešskej župe (Oradea, Madarás, Alešd, Lugoš, Nová Huta, Fogaš, Čerpotok, Borumlak, Varzal, Bodonoš, Derna, Bajaš, Šarany, Gemelčička, Cipár, Nadlak, Vuková, Butín a Temešvár).

Metodika a metódy výskumu. Faktologicky a interpretačne hodnotná metodika využiteľná pri výskume kultúrnej krajiny a toponým je

Multitemporálna analýza transektov kultúrno-krajinných vrstiev. Umožňuje skúmať jednotlivé prvky v priestore a čase (vznik, formovanie, pretrvávajúce a zánik). Avšak vzhľadom na jej realizačnú a časovú náročnosť ju nebolo možné aplikovať v rámci projektu APVV v priestore Dolnej zeme. Z tohto dôvodu bola využitá metóda analýzy tried využitia krajiny (najmä súčasný stav) a toponým s akcentom na pôsobenie slovenskej menšiny vo vopred vymedzenom inoetnickom prostredí.

Metodicky, ale aj aplikačne sa tejto problematike venujú napr. Petrovič (2001), Oťaheľ a Feranec (2006), Gosiariková, Nováková a Šoková (2009), Chrastina (2010), Bičík a kol. (2010), Gajdoš a Forgáčová (2013) a iní.

Analýza tried využitia krajiny (lesy, oráčiny, trvalé trávne porasty, zastavané plochy a pod.) bola zameraná na výskum súčasného stavu tejto problematiky a jej porovnania s využitím v minulosti. Miera komparácie je priamo úmerná množstvu a kvalite informačných zdrojov identifikovaných pri terénnom výskume.

Napríklad vodná plocha vo Vojlovici s názvom *Malá Slatina* sa v minulosti využívala na ťažbu hliny určenej na výrobu tehál – ílovača, neskôr na získavanie ľadu v zimnou období, prípadne na rybolov. V súčasnosti slúži ako skládka na navážanie prebytočného odpadu. (Kolektív, 2015: 44-69)

Samotný výskum tried využitia krajiny je realizovaný na základe analýzy dostupných mapových podkladov, štúdia dostupnej literatúry a prostredníctvom terénneho výskumu, najmä rozhovorov s informátormi (pološtandardizovaný rozhovor) a pozorovania.

Predmetom nášho záujmu sa stali lesy, ich druhová skladba a využitie, vodné plochy a ich účel, orná pôda – v súčasnosti pestované plodiny a ich komparácia so stavom v minulosti, trvalé trávne porasty a ich hospodárske a iné využitie, trvalé kultúry v krajine (ovocné sady, vinohrady, chmeľnice a gaštanice) a ich vplyv na ekonomické aktivity obyvateľstva (vinárstvo, pestovatelia ovocia a pod.). Súčasťou výskumu sú aj zastavané plochy, a to sídelné plochy, priemyselné areály, prípadne rekreačné zóny, ktoré často vznikli na základe dlhodobého kultúrno-historického pôsobenia človeka v krajine.

Problematika toponým bola skúmaná na základe analýzy dostupných knižných zdrojov, rozhovorom s informátormi a analýzou mapových podkladov. Pri výskume v prostredí dolnozemskej Slovákov sme sa zamerali na slovenské toponymá, prípadne miestne názvy súvisiace so slovenským etnikom a jeho pôsobením v krajine. Táto problematika je úzko previazaná aj s triedami využitia krajiny. Jednotlivé toponymá často poukazujú na využitie krajiny v minulosti (Slovákmi) s akcentom na identifikáciu tried využitia krajiny a hlavných a doplnkových zamestnaní. Pre jednotlivé metodické prístupy uvádzame nasledovné príklady.

Príklad 1: Kultúrna krajina a toponymá v Lipovľanoch (Chorvátsko). Lipovľany sa nachádzajú v Sisacko-Moslavinskej župe medzi mestami Kutina a Novska. Z 2 600 obyvateľov tu žije približne 500 Slovákov. Okrem

majoritných Chorvátov žijú v obci aj príslušníci českej a ukrajinskej národnostnej menšiny. (Čukan a kol., 2017: 225)

Kultúrna krajina. V intraviláne sa nachádzajú prevažne rodinné domy v rámci nepravidelnej cestnej radovej zástavby. V centrálnej časti obce sa rozprestiera námestie s parkom a gaštanovou alejou, vysadenou v roku 1909 pri príležitosti rakúsko-uhorského koncertu, ktorý sa uskutočnil na tomto mieste. Okolo parku sú situované všetky dôležité inštitúcie – obecný dom s knižnicou, katolícky kostol a fara. Nájdeme tu aj historickú zástavbu. Prevažne dvojposchodové budovy nesú stopy barokového stavebného štýlu. Typické sú aj drevenice, postavené z dubového dreva, ktoré obývali najčastejšie bohatšie vrstvy obyvateľstva, aj Slovákov, napr. dom rodiny Žemlovej. Drevenice bohatších majiteľov mali 3 izby, stavby slabšie situovaných obyvateľov sú jednoizbové. V centre obce sa nachádza asfaltové hádzanárske ihrisko s tribúnami. V záhradách a menších sadoch sa pestujú hlavne jablone a slivky, ale aj orechy, moruše, menej marhule, broskyne a figy. Ovocie sa suší podobne ako v minulosti na hornej Nitre, odkiaľ pochádza časť tunajších slovenských kolonistov. Pestuje sa tu mrkva, cibuľa, cesnak, zemiaky a iné plodiny. Nájdeme tu aj menšie vinice.

Chotár obce tvoria lány polí rôznej výmery, ktoré sa často striedajú s remízami, prípadne s menšími lesnými plochami. V lesoch rastú dub, jaseň, hrab, topol a vŕba, menej buk. Súčasťou je aj rybničné hospodárstvo.

Trvalé trávne kultúry sú od poslednej štvrtiny 20. storočia premenené na lesy, prípadne oráčiny. Upadá chov ošípaných, sliepok, kôz a oviec. Okolo obce sa nachádzajú oráčiny, kde sa pestuje pšenica, kukurica, repka olejná, sója a iné. Slováci majú majetky s rozlohou 20 až 80 hektárov, pričom poľnohospodárstvo už nie je prevažujúcim zdrojom ich obživy.

Miestne názvy. S katastrom obce hraničí na juhu chránené územie *Park prirode Lonjsko Polje*. Ide o lesný porast lužného charakteru so zamokrenými plochami. Touto časťou katastra v smere juhovýchod – severozápad prechádza diaľničné spojenie A3 Beograd – Zágreb. Leží tu závod na spracovanie dreva. Na severnej hranici katastrálneho územia tečie rieka *Pakra*, ktorá zásobuje sústavu rybníkov *Ribnjaci Lipovljani*. Chovajú v nich najmä kapre, menej amura a tolstolobika. Na východnej strane obce sa nachádza menší vodný tok *Subotka* a *Jarek*. (Čukan a kol., 2017: 228)

Príklad 2: Kultúrna krajina a toponymá v Lúgu (Srbsko). Skúmaná lokalita sa nachádza v severozápadnom Srijeme v bezprostrednej blízkosti srbsko-chorvátskej štátnej hranice. Dedina bola dosídľovaná Slovákmi z Báčky od roku 1847 v súvislosti s kupovaním lacnejšej pôdy ako v skôr kolonizovanej Báčke. (Čukan a kol., 2018: 201)

Kultúrna krajina. V obci sa nachádza prevažne zástavba rodinných domov. V centre nájdeme kostol s farou, budovu Miestneho spoločenstva, knižnicu, poštu a ambulanciu všeobecného lekára. Súčasťou je aj lipová aleja, ktorá mohla byť vysadená počas výstavby kostola približne pred 100 rokmi. V miestnom parku rastú smrek, gaštany a iné okrasné dreviny. Za najstaršiu časť obce považujeme južnú časť hlavnej ulice Maršala Tita, ktorá tvorí jej

os. Táto ulica sa v centre rozvetvuje na dve ďalšie ulice. Na východe obce sa nachádza cintorín.

V záhradách sa pestujú zemiaky, cibuľa, cesnak, paprika, mrkva, petržlen, fazuľa a iná zelenina. V južnej časti extravilánu sa nachádza lesný porast *Fruška Gora*. Rastie tu predovšetkým lipa a hrab, menej agát, buk a topol. Agátový porast nájdeme v blízkosti cintorína.

V lesoch a v chotári žijú bažanty, srny, diviaky, zajace a občas sa tu vyskytnú aj jelene. Z vtákov tu nájdeme prepelice a jarabice, prípadne havrany, straky, divé holuby, sovy, kuviky, rôzne druhy datľov a pod. Cez obec pretekajú dva potoky. Potok *Močár* a *Svilošský* (aj Šalgovský) potok ústia do Dunaja.

Z trvalých kultúr sa tu nachádzajú vinohrady, ktoré sú zastúpené v intraviláne aj v extraviláne obce. Z hrozna sa vyrába víno a pálenka. Rozsah vinohradníctva je menší v porovnaní s okolitými obcami. Vzhľadom na georeliéf pahorkatinového charakteru má táto oblasť veľký potenciál pre rozvoj tohto odvetvia. V sadoch menšieho územného rozsahu sa pestujú najmä jablká. Nájdeme tu aj porasty slivky, hrušky, višne a dule. Z ovocia sa páli pálenka. Do 80. rokov 20. storočia sa v extraviláne nachádzali rozsiahlejšie chmeľnice. Chmeľ pestovali jednotlivé rodiny a následne sa vykupoval. V súčasnosti sa už chmeľ nepestuje. V priestore medzi dedinou a lesným porastom sa v časti *Strmenac* nachádza veľké množstvo úľov. Chov včiel je typický pre túto obec.

Na oráčinách sa pestuje prevažne kukurica, slnečnica a pšenica. V minulosti sa pestovali aj zemiaky, v súčasnosti už iba v záhradách. Vzhľadom na malú rozlohu polí a sklon terénu je poľnohospodárstvo nákladnejšie a menej konkurenčné v porovnaní s rovinatými oblasťami. Tým pádom netvorí základ príjmov miestneho obyvateľstva.

Miestne názvy. Celkovo sa v miestnych názvoch používa množstvo srbských výrazov, ktoré uvádzame vzhľadom na skutočnosť, že ich vo väčšine prípadov používajú aj Slováci. V Lúgu prevažuje slovenské obyvateľstvo. Názov je odvodený so srbského slova *Lug*, čo v preklade znamená lesný háj. Nájdeme tu ulice so slovenským pomenovaním, ako napr. ulica Ľudovíta Štúra. Ulica Jozefa Marčoka je pomenovaná po partizánovi, ktorý používal aj meno *Dragušin* a je rodákom z Hložian. Ján Čmelík, po ktorom je taktiež pomenovaná ulica, bol partizán, Slovák a rodák zo Starej Pazovy. Miesto, kde sa dnes nachádza cintorín, sa nazývalo aj *Jaráš*.

V intraviláne sa zachovalo toponymum pre dolný koniec obce *Dolnícko*. Na tomto mieste sa nachádza aj Žabarňa. V minulosti tu stála studňa a v blízkosti sa nachádzala močaristá pôda. Často tu kvákali žaby. Horná časť obce nesie pomenovanie *Hornícko* a rozprestiera sa od Fruškohorskej ulice po ulicu Janka Čmelíka. Dolná časť ulice Janka Čmelíka sa nazýva aj *Maľovaná ulička*, podľa pestrofarebne pomaľovaných domov. Južná časť ulice Maršala Tita má pomenovanie *Kosovo*. Ulica 7. júla a Štúrova ulica nesú lokálny názov *Malý Lug*. Centrum dediny má srbské pomenovanie *Centar*, prípadne Park

alebo *Križnica*. V blízkosti obce sa nachádza cintorín, ktorý obklopuje dedinská *Bagreňara* – agátový les (už extravilán).

Južne od tohto lesa sa nachádza lokalita *Pánsko*, kde vlastnil pôdu zemepán Gróf Odeskalchi. Pôvodným obyvateľom prideľoval pozemky ako odmenu za vyklčovanie vopred vymedzenej časti lesného porastu. Dnes tu nájdeme už len oráčiny. Južnejšie pod pasoviskom, na konci obce, sa nachádza *Malá lúka*, ktorá je taktiež rozoraná. Na hranici lesa a oráčin, v južnej časti katastra obce, nájdeme viaceré pomenovania. V západnej časti lesa sa nachádza *Kosarlija*, miesto, kde sa v dávnejších obdobiach kosila tráva. Smerom na východ sa nachádza *Kostolisko*, kde sa v minulosti pravdepodobne nachádzala cirkevná stavba. Obyvatelia našli v tejto lokalite množstvo starých mincí. *Strmenac* predstavuje pomenovanie pre strmý svah na juhu obce. Výhodná poloha pri lesnom poraste podnietila rozvoj včelárstva práve v tejto lokalite. Nájdeme tu niekoľko stovák úľov. Pod *Strmenacom* nájdeme *Ladnú vodu* – studničku, ktorá nevysychá ani počas leta. V západnej časti lesného porastu sa nachádza Čormas – teraz poľnohospodárska pôda, *Orechara* – teraz lesný porast, *Ivkovec* – v minulosti pasienky, teraz lesný porast a *Turski Bunar* – pravdepodobne pozostatky osmanskej osady (*bunar* v srb. – studňa). Našla sa tu keramika a upravený prameň, ktorý by mohol pochádzať z obdobia osmanskej okupácie.

Príklad 3: Toponymá s akcentom na pôsobenie slovenského etnika v Borumlaku (Rumunsko). Pôvodne rumunskú dedinu Borumlak osídľujú od poslednej štvrtiny 18. storočia slovenskí drevorubači. Dedinské spoločenstvo na severných svahoch Bihorských hôr (Plopišských) tvoria Slováci rímskokatolíckeho vierovyznania spoločne s Rumunmi a Rómami. (Čukan a kol., 2019: 67)

Kultúrna krajina. Intravilán tvorí cestná aj potočná radová zástavba, ktorá je nekompaktná. Popri cestách aj v záhradách sú ovocné stromy, najmä slivky a orechy, vo dvoroch je vinič. V Borumlaku bolo už v prvej polovici 20. storočia veľa ovocných stromov, všeobecne rozšírené bolo ich štepenie do rozštepú, kálané. Štepené slivky červené sú šťavnaté, skoršie ako iné slivky a väčšie ako bystričky. Tie boli na lekvár. Najviac boli štepené jablone – *vínovky*, sladké, červené, jonatánky a hrušky – *zvončárky*, *tisárky*, cukrovky a jesenné *funťovky*. V menšom počte boli vysadené marhule, orechy a čerešne. Kmene ovocných stromov sú dodnes obielené vápnom. V záhradách sa sadí mrkva, *petruška*, cvikla, fazuľa na zeleno (na varenie), fazuľa na sucho – krík aj ťahacá *na tiky*, šalát, kapusta, cibula, cesnak. Bôb nepoznajú, hrach sadia už len niektorí. Chren používajú ako príchuť do jedla a do suda pri tlačení kapusty. Priesady kupujú na trhu v Siplaku (v utorok) alebo v Popešti (pondelok). V Margite zriedka, len ak sa ide kvôli inému. Hlavne na *Járku* chovajú husi, kačice, sliepky, morky – *puky*, ktoré behajú voľne po ulici. Krajina okolo dediny je poznačená činnosťou človeka. Striedajú sa obrobené polia, lúky a pasienky. Najviac sa seje kukurica. Vínice na *Varzaľskom* zanikli

v dôsledku banskej činnosti. Duby a cery sa vyskytujú na poloosvetlenej severnej a severozápadnej strane chotára, buky sú viac orientované v polohách na sever. V lesoch rastie aj breza, osika, rakyta, lipa je zriedkavejšia, agát vidno výnimočne. Popri jarku aj v strede dediny rastú vrby, topole len pri vode a popri Varzaľskom jarku osiky. V Borumlaku je niekoľko cintorínov. Všetky rímskokatolícke sú príkladne pokosené s udržiavanými drevenými krížmi. Starostlivosť o cintoríny nielen v Borumlaku, ale v rámci celej farnosti organizuje farár Anton Merčák. (Čukan a kol. 2020: 72-73)

Miestne názvy. Od kostola dolu do Borumlaku je časť nazývaná *Legelov* – pasienky (z maďarčiny). Od severu na západ je *Legelov* až po Fogaš. Od kostola smerom na Varzaľ je *Varzaľské* (tam, kde je cintorín), od kostola a poníže cesty na Varzaľ, kde sú bývalé bane, je *Varvíske*. Tam boli vinice približne do roku 1970. Keď sa začala zem po ťažbe prepadávať, vinice zanikli. K zániku viníc prispeli aj šoféri a baníci, ktorí trhali hrozno. Na juhovýchode sa nachádza lokalita *Za vrch* s oráčinami. Okolité hory majú pomenovanie *Smrečina*. Medzi cestou do Siplaku a cestou na Popuri je *Cerina*. Poloha medzi cestou na Popuri a Járkom nesie názov *Cigáni* a kopec nad Járkom je *Holý vrch*. Ulica z dediny smerom ku kostolu je *Suchá ulic*, lebo je tam len jedna studňa. Rumuni ju poznajú pod názvom *Chudobná ulica* (v rumunčine). Centrum obce nesie pomenovanie *Dedina*. Južná časť Borumlaku je známa

Obrázok č. 1: Včelíny v Lúgu

Zdroj: Marián Žabenský, 2017

ako *Na cintoríne*, lebo tam bol starý cintorín. Priestor od školy smerom na juh sa nazýva *Slovenská ulic*. (Čukan a kol. 2020: 86)

Záver. Výskum kultúrnej krajiny a miestnych toponým je špecifický a pestrý. V zmysle Žigraia (1997:47) a na základe zhodnotenia preskúmaných lokalít môžeme konštatovať, že na vznik, formovanie, vývoj a zánik kultúrnej krajiny (aj toponým) vplývali nasledovné faktory:

Obrázok č. 2: Vinohrady v slavonskom Iloku

Zdroj: Marián Žabenský, 2016

Poznámka: Rozvoj vinohradníctva v Iloku podporuje aj britská kráľovná Alžbeta II., ktorá s obľubou konzumuje vína z tejto oblasti.

Geografický priestor – fyzicko-geografické prvky formujú lokálnu kultúru hlavne v procese adaptácie. Špecifická geomorfológia (pohoria/nížiny), klíma, dostatok zrážok a vody, fauna a flóra a aj pedológia (hlavne bonita pôdy) ovplyvňovali formovanie kultúry a vznik špecifických kultúrnych prvkov. Príkladom je poľnohospodárska krajina vo Vojvodine, vinárske lokality v Iloku a drevorubačské osady v Rumunsku. Adaptáciu kolonistov urýchlil ich pôvod v geograficky podobnej oblasti.

Čas ako ďalší faktor pôsobí v súčasnosti najmä na zánik miestnych pomenovaní súvisiacich so slovenskou minoritou. Na tento univerzálny faktor majú vplyv napr. globalizácia a zánik slovenských enkláv. Z časového hľadiska môžeme skúmať aj historickú krajinnú štruktúru, čiže krajinu, ktorá existovala v minulosti a komparovať ju so súčasným stavom. Významným faktorom, ktorý ovplyvnil vznik kultúrnej krajiny v priestore Dolnej zeme, je pôsobenie socio-kultúrnych systémov. Je potrebné rozlišovať, či dedinu zakladali Slováci, prípadne či prichádzali do inoetnického prostredia, a či mali v lokálnom spoločenstve minoritné alebo majoritné zastúpenie. Príkladom sú zmiešané toponymá v Lúgu a kontrast prevládajúcej rastlinnej produkcie (Slováci) a prevládajúcej živočíšnej produkcie (Srbi) v minulých storočiach vo Vojlovici. Ďalším príkladom sú veľké mestá ako Belehrad, Oradea, Nový Sad, Osijek, kde slovenské etnikum tvorí malé spoločenstvo a len minimálne, prípadne vôbec nepôsobilo pri formovaní kultúrnej krajiny a vzniku toponým.

Ekonomická úroveň predstavuje akýsi „hnací motor“ (Žigrai, 1997: 47) pri formovaní kultúrnej krajiny. Rozdielna ekonomická úroveň je sledovateľná v rámci štátu, napr. porovnávajúc Vojlovicu (ekonomickú úroveň stabilizuje blízkosť Belehradu) a Lúg (ekonomickú úroveň negatívne ovplyvňuje aj

väčšia vzdialenosť od miest). Podstatná je však aj bonita pôdy. Vojlovica sa nachádza pri Belehrade, čo kladne vplýva na zamestnanosť aj výšku miezd. Lúg sa nachádza vo väčšej vzdialenosti od výraznejších mestských centier, je tu vyššia nezamestnanosť, podstatne nižšie príjmy a možnosti zasahovať do krajiny.

Technický faktor predstavuje najmä technologický pokrok. Počas výskumu bol najčastejšie spájaný so zavádzaním mechanizácie v poľnohospodárskej výrobe v období po 2. svetovej vojne. Neskoršie zavádzanie strojov v porovnaní s Československom spôsobilo pomalší progres spoločnosti a pretrvanie prevažne poľnohospodárskeho charakteru obcí vo Vojvodine (Srbsku), Chorvátsku a Rumunsku ešte koncom 20. storočia.

Ekologicko-environmentálny faktor vplýva na formovanie chránených území, ktoré sú vyňaté z hospodárskych činností. Príkladom sú chránené územia v blízkosti Lipovľan. Ekologicky a esteticky zaujímavé územia vytvárajú predpoklady pre rozvoj cestovného ruchu a pre diverzifikáciu socio-kultúrneho systému lokálneho spoločenstva.

Kontakt rôznych kultúr na pomerne malom území napomáhal rozvoju krajiny a vzniku heterogénnej krajinej štruktúry, ktorá pod vplyvom globalizácie v súčasnosti zaniká. Z tohto dôvodu je potrebné ju chrániť, prípadne hľadať možnosti, ako ju zachovať do budúcnosti. Príkladom môže byť podpora samostatne hospodáriacich roľníkov, tvorba „živých“ skanzenov, kde by jednotlivci alebo skupiny pracovali na svojich hospodárstvach tradičnými metódami. Ich prezentácia by mala okrem iného aj etno-edukačný význam pre spoločnosť.

Pre aktivity slovenských minoritných spoločenstiev v krajine v minulosti bol príznačný vzťah k pôde a premena krajiny na prevažne poľnohospodársku pôdu. Vplyvom globalizačných a iných tendencií tento vplyv postupne zaniká. Najmladšie generácie sa už len minimálne venujú rastlinnej alebo živočíšnej výrobe. Z tohto dôvodu má štúdium kultúrnej krajiny veľký význam pre pochopenie retrospektívneho a synergického vplyvu krajanských societ na krajinu v minulosti a v súčasnosti.

Aktivita slovenskej minority na Dolnej zemi s akcentom na krajinu a poľnohospodárstvo stagnuje. Bude zaujímavé sledovať, do akej miery sa v budúcnosti táto skutočnosť odrazí na etnickej identifikácii Slovákov žijúcich v tomto priestore.

Literatúra a pramene:

- BIČÍK I. a kol.: Vývoj využití ploch v Česku. Praha: Česká geografická společnost, 2010.
- ČUKAN, J. a kol.: Kultúrny potenciál Slovákov v Bážke. Bážsky Petrovec: Slovenské vydavateľské centrum, 2018.
- ČUKAN, J. a kol.: Kultúrny potenciál Slovákov v Banáte. Bážsky Petrovec: Slovenské vydavateľské centrum, 2018.
- ČUKAN, J. a kol.: Kultúrny potenciál Slovákov v Chorvátsku. Nitra: UKF Nitra, 2017.
- ČUKAN, J. a kol.: Kultúrny potenciál Slovákov v Srieime. Bážsky Petrovec: Slovenské vydavateľské centrum, 2018.
- ČUKAN, J. a kol.: Kultúrny potenciál Slovákov v Rumunsku. Nadlac: Editura Ivan Krasko, 2019.
- GAJDOŠ, A. – FORGÁČOVÁ, H.: Analýza súčasnej krajinnej pokrývky a využitia krajiny na príklade Turzovskej vrchoviny. In: Geographia Cassoviensis VII, 2013, roč. 7, č. 1, s. 45-54.
- GASIORKOVÁ, K. – NOVÁKOVÁ, M. – ŠOKOVÁ, B.: Analýza zastúpenia tried využitia poľnohospodárskej krajiny v agro-klimatických a pôdno-ekologických regiónoch Slovenska. In: Environmetálne indexy a indikátory analýzy a hodnotenia krajiny. Bratislava: Výskumný ústav pôdoznalectva a ochrany pôdy, 2009. s. 106-115.
- CHRASTINA, P.: Výskum krajiny (z aspektu historickej geografie a krajinnej archeológie). In: Geografické štúdie, 2010, roč. 14, č. 2, s. 17-41.
- KOLEKTÍV: Spôsob života a kultúra Slovákov v Bihore: Borumlak – Varzal. Nadlak: Vydavateľstvo Ivana Kraska, 2006.
- KOLEKTÍV: Butín – kultúrne tradície Slovákov v Rumunskom Banáte. Nitra: UKF, 2008
- KOLEKTÍV: Pivnica – kultúrne tradície Slovákov v Bážke. Bážsky Petrovec: Slovenské vydavateľské centrum, 2010.
- KOLEKTÍV: Vojlovica – kultúrne tradície Slovákov v Banáte. Nitra: UKF, 2015.
- LENOVSKÝ a kol.: Hodnotiaci model kultúrneho potenciálu. Nitra: UKF, 2014.
- OŤAHEL, J. – FERANEC, J.: Výskum a mapovanie využitia krajiny: minulosť a súčasnosť v kontexte Slovenska. In: Geografický časopis, 2006, roč. 58, č. 2. s. 105-123.
- PETROVIČ, F.: Analýza súčasnej krajinnej štruktúry v oblasti štáloveho osídlenia obce Jedľové Kostolany. In: Súčasný stav a perspektívy ekológie a environmentalistiky. Banská Štiavnica: TU, 2001. s. 211-216.
- ŽIGRAI, F. Kultúrna krajina ako obraz vzťahu človek – prostredie. In: Krajina, človek a kultúra. Banská Bystrica: Slovenská agentúra životného prostredia, 1997.

Kontakt:

doc. PhDr. Marián Žabenský, PhD.
KMKaT FF UKF v Nitre
Štefánikova 67
949 74 Nitra
E-mail: mزابensky@ukf.sk

Americké vplyvy v slovenskej kultúre

Ján Válek

Kľúčové slová: kultúra, Slovensko, zahraničný kultúrny vplyv, Amerika

Key words: culture, Slovakia, foreign cultural influence, America

Abstract: This article deals with Slovak culture and foreign cultural influences throughout the times of its evolution. Shortly it describes historical influences of foreign nations present in Slovak area in different historical eras, such as Hungarian, Ottoman, German and Gypsy ethnic groups. Mainly it searches for and analyses presence of influence of culture of United States of America as world's most dominant culture in recent times. It evaluates to which degree the American culture is present in modern Slovak culture. It does so in several cultural spheres. In cinematographic it analyses premiered and most visited movies in 2019 in Slovak cinemas. In television broadcasting it evaluates origins of broadcasted programs in three most watched Slovak TV stations. Likewise it does in radio broadcasting, where it tracks songs played by three most listened radio stations. In theatrical sphere it analyzes origins of theatre plays played in eight theatres located in biggest Slovak cities. Influence in literature it evaluated according to bestselling books in two bookstores. Also it analyses vocabulary of Slovak language and looks for presence of any type of anglicisms. Last sphere of research are chosen Slovak traditions which are most influenced by American commercialization.

Úvod. Ľudia sa už stáročia snažia o zachovanie svojej kultúry ako základu etnickej príslušnosti. Boju o kultúrne prežitie sa nevyhli ani Slováci, ktorí počas svojej existencie mali len málo príležitostí naplno rozvíjať a budovať svoj

kultúrny potenciál. Napriek tomu, a možno práve vďaka tomu sa v priebehu storočí na území Slovenska sformovala taká bohatá a rozmanitá kultúra. V súčasnosti je Slovensko samostatnou slobodnou a zvrchovanou krajinou s možnosťami na zachovávanie a rozvíjanie vlastnej kultúry. Niektorí však pociťujú obmedzovanie a utláčanie slovenskej kultúry zahraničnými prvkami. Majú pocit, že práve v súčasnosti hrozí kultúre Slovákov bezprostredný zánik vplyvom útokov americkej, ruskej, arabskej, maďarskej alebo akejkoľvek inej kultúry. Práve to nás viedlo k myšlienke preskúmať mieru invázie cudzích kultúrnych vzorov. Ako „inváziu“ kultúru sme si k výskumu zvolili kultúru Spojených štátov amerických, ktorá je vo všeobecnosti vnímaná ako svetovo najdominantnejšia či najviac pretláčaná.

Pre zhodnotenie jej vplyvu v slovenskej kultúre sa zameriavame na viacero oblastí, v ktorých je americký vplyv najpravdepodobnejší – kinematografia, televízia, rádio, divadelné inscenácie, literatúra, lexika slovenského jazyka a niektoré tradície. Na výskum tohto vplyvu využívame primárny zber dát zo súčasných televíznych programov, archívov rádiových staníc, programov kín alebo rebríčkov najpredávanejších kníh. Taktiež využívame sekundárny zber z publikovaných lingvistických štúdií či inej literatúry faktu. Následne získané informácie analyzujeme a štatisticky spracúvame, pričom sledujeme najmä početnosť prvkov americkej proveniencie. Následne výsledky z jednotlivých oblastí porovnávame a zhodnocujeme mieru amerického vplyvu. Pre lepšiu vizualizáciu získaných výsledkov spracúvame do grafov tie, ktoré sú na to vhodné.

Vplyvy cudzích národov na formovanie slovenskej kultúry. Slovenská kultúra sa formovala v stredoeurópskom priestore od príchodu Slovanov približne od 5. storočia. Odvtedy prešla cyklickým vývojom – obdobiami rozkvetu aj úpadku. V priebehu dejín sa dostávala do styku s kultúrami susedných národov (poľskou, maďarskou, českou, ukrajinskou či rusínskou), ale aj vzdialených národov, ktoré sa z rôznych príčin dostali na naše územie (napríklad Rimania, Mongoli, Turci alebo Frankovia). Tým, že Slovensko leží v strede Európy a prechádzalo ním niekoľko významných obchodných ciest, bola akulturácia ešte intenzívnejšia. Už v minulosti boli Slováci schopní koexistovať s príslušníkmi iných etníc na jednom území aj v spoločnom štátnom útvare bez výraznejšej ujmy na kultúre, jazyku či vedomí etnickej histórie. Možno práve vďaka útlaku a nadvláde iných národov sa dokázal slovenský ľud spojiť, uchovávať si svojbytnosť a prekonať aj najneprajnejšie obdobia.

V procese historického vývoja vplývali na slovenskú kultúru slovanské národy a okrem nich najmä najrôznejšie vplyvy nemecké, maďarské, židovské, rómske alebo turecké, lebo tieto národy boli v minulosti z rôznych dôvodov neoddeliteľnou súčasťou dnešného slovenského územia. Niekedy išlo o násilnú prítomnosť okupačných síl, inokedy o priateľskú výpomoc iných európskych štátov alebo o hľadanie si vhodného miesta pre život. Všetci si priniesli vlastné kultúrne prvky, ktoré sa postupne prelínali s domácimi a vzniklo

niečo nové, špecifické (napríklad niektoré súčasti tradičného odevu, stavebné techniky a slohy, strava, pracovné nástroje, techniky remeselnej aj domácej výroby, technologické postupy, piesňový repertoár, hudobné nástroje, tanečný a hudobný folklór, obyčajové tradície, jazykové prejavy).

Vplyv nemeckej kultúry. Nemeckí prisťahovalci výrazne ovplyvnili spôsob obživy, pretože u nás rozvíjali cechovníctvo, baníctvo, vinohradníctvo, drevorubačstvo, hutníctvo, železiarstvo, obchod aj iné sféry hospodárskeho a spoločenského života. Vo vysokej miere sa zaslúžili aj o rozvoj privilegovaných miest, ktorým vtláčili charakteristický ráz pretrvávajúci dodnes. Podporovali využívanie gotiky, ktorú nachádzame od Bratislavy až po jednu z najvýchodnejších gotických stavieb v Európe – Dóm sv. Alžbety v Košiciach. Nemci výrazne prispeli k rozvoju baníctva, lebo priniesli nové techniky hlbinej ťažby, vybudovali sústavu tajchov, stáli pri zrode prvej baníckej akadémie na svete. Skupiny anabaptistov po sebe zanechali habánske dvory s neopakovateľným architektonickým riešením i majstrovsky spracovanú fajansu. Nemci obohatili aj slovenskú obyčajovú a spoločenskú kultúru. Najvýznamnejšími boli oslavy majstrovskej skúšky, oslavy dňa patróna cechu či fašiangové sprievody, ktorých sa zúčastňovali všetky cechy v meste aj obyvatelia mesta i širokého okolia. Nemeckému vplyvu sa nevyhli ani chotárne názvy miest a obcí (napríklad Kunešov, Brieštie). Práve v nemčine majú pôvod termíny blúzka, cukor, cech, richtár, plech, farba, fajka a mnoho ďalších alebo priezviská Lang, Brunegraf, Halveland, Štajman... (Horváthová, 2002)

Vplyv tureckej kultúry. S tureckou expanziou sa na naše územie dostali techniky pestovania nových plodín ako gaštany, višne, marhule, rozmarín či klinček. Dovtedy neznámy tvar šable, dolomán – kabátec lemovaný kožušinou so šnúrovaním na hrudi, kaftan – dlhý úzky kabát či kalpak – čiapka s visiacim dielkom sa stali bežnou súčasťou života uhorskej šľachy a zemanstva. Osmanský pôvod sa pripisuje aj pitiu kávy a zriaďovaniu kaviarní. Okrem znakov prítomných v erboch niekoľkých slovenských obcí alebo spomienok v tradičných piesňach pozorujeme pozostatky tureckého vplyvu aj v slovnej zásobe. Z turečtiny pochádzajú slová čižma, káva, kefa, čakan, pohár, klobúk a iné. Prítomnosť Turkov je zrejmá zo slovesného aj hudobného folklóru, z priezvisk Turek, Antala a iných. (Benža, 2020)

Vplyv maďarskej kultúry. Tisícročné spolužitie v spoločnom štátnom útvare s maďarským národom zanechalo na oboch kultúrach výraznú stopu. Pôvodné staroslovienske obyvateľstvo si osvojilo najmä pôvodne maďarský chov prasidiat a koní, ktoré využívali na vojenských výpravách, pri pasení dobytky či obrábaní pôdy. Maďari výraznou mierou ovplyvnili hornouhorskú/slovenskú tanečnú a hudobnú kultúru (napríklad hudobný nástroj tárogató alebo tanec čardáš). Maďarským vplyvom sa nevyhla ani slovná zásoba a tak sa v jazyku udomácnili slová guľáš, bunda, palacinky, langoš, írečítý, budzogaň a ďalšie. Rozšírené sú maďarské priezviská Németh, Nagy, Varga, Tóth

a tiež názvy obcí Veľký Kýr, Čalovce, Slovenské Ďarmoty, Malé Kosihy či Malý Kiar. (Botík 2007)

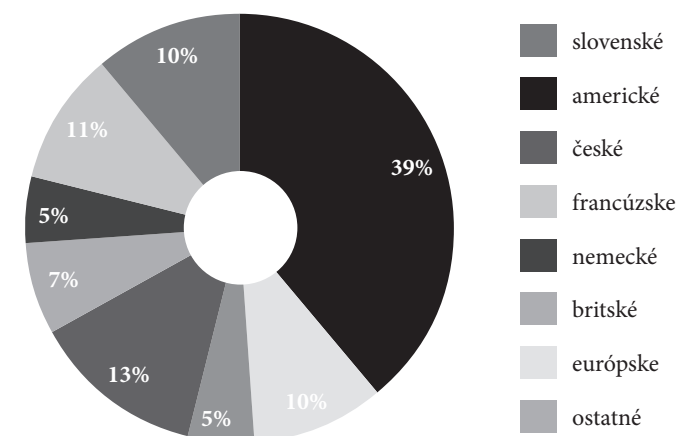
Vplyv rómskej kultúry. Rómska kultúra, akulturovaná prechodom cez územia mnohých národov, priniesla aj na územie Slovenska nové kultúrne javy. Po usadení sa Rómovia venovali prevažne kováčstvu, korytárstvu, košíkárstvu, kovotepectvu, kotlárstvu, sitárstvu, štetkárstvu alebo priekupníctvu koní. Priniesli nové techniky pálenia vápna, výroby tehál a dreveného uhlia, viazania metiel či pletenia košíkov. Z niektorých sa stali umeleckí kováči, ktorých diela dodnes zdobia historické budovy či náhrobníky. S rómskym etnikom súvisí aj sformovanie špecifického novouhorskeho hudobného štýlu. Cigánske dedinské muziky sa stali nositeľmi a interpretmi regionálnych hudobných tradícií a spolutvorcami hudobnej kultúry Slovenska. Obyčaje rómskej proveniencie, ktoré pretrvávajú v majoritnom obyvateľstve sú napríklad ochrana pred urieknutím a zočinou červenou stužkou alebo ich liečenie vodou s uhlíkmi, vkladanie predmetov sprijemňujúcich posmrtný život do truhly, bdenie pri mŕtvom. (Botík 2007)

Americké kultúrne vplyvy. Často sa hovorí, že Spojené štáty razia tzv. kultúrny imperializmus, teda že vnucujú svoju kultúru ostatným krajinám. Vzniklo tam niekoľko hudobných či filmových žánrov a práve na týchto oblastiach kultúry postavili Spojené štáty svoju kultúrnu politiku už pred niekoľkými desaťročiami a začali s ňou prerážať do sveta. Svedčia o tom obrovské filmové štúdiá ako Warner Bros., Sony Pictures, Walt Disney Studios a mnohé iné, produkujúce ročne stovky nových filmov, ktoré sa premietajú v mnohých krajinách sveta. Aj hudobný priemysel je pod výrazným vplyvom USA; odhaduje sa, že americké štúdiá ovládajú takmer 80 % svetového trhu. Za export populárnej kultúry možno považovať aj obchodné reťazce s rýchlym občerstvením, oblečením alebo hračkami.

V nasledujúcich kapitolách budeme analyzovať vybrané oblasti slovenskej kultúry, v ktorých predpokladáme najsilnejšiu prítomnosť amerického vplyvu – kinematografia, televízne vysielanie, populárna hudba vysielaná v slovenských rádiách, inscenácie spracovávané slovenskými divadlami, najpredávanejšia literatúra, lexika slovenského jazyka a vybrané tradície.

Kinematografia. V tejto oblasti sú výskumnou vzorkou filmy s premiérou v roku 2019, ich pôvod a návštevnosť filmov podľa pôvodu. Potrebne údaje sme získali zo stránok Česko-slovenskej filmovej databázy a Únie filmových distribútorov. Počet premiérových filmov za toto obdobie bol 243. Podľa pôvodu sú najviac zastúpené americké filmy s podielom 39%. Za nimi nasledujú slovenské, české a francúzske so zastúpením približne 10%. Vyššie percentuálne zastúpenie dosiahli aj britské a nemecké filmy – 5%. Ostatné krajiny sveta dosiahli približne po 1%.

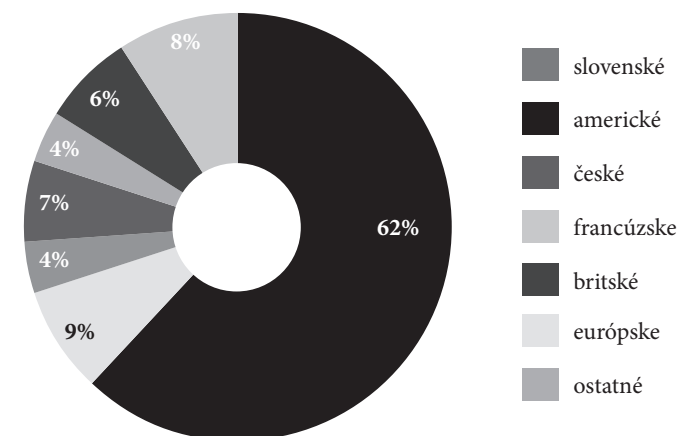
Graf č. 1: Podiel pôvodu premiérových filmov na Slovensku v roku 2019

Zdroj: Ján Válek, 2020

Sledovanosť filmov v slovenských kinách sme vyhodnocovali na základe návštevnosti dvadsiatich najnavštevovanejších filmov počas víkendov v roku 2019. V tejto štatistike ešte väčšmi dominujú pôvodom americké filmy, a to v miere až 62%. Opäť za nimi, aj keď tentoraz s oveľa väčším rozdielom, nasledujú slovenské a české filmy na takmer totožnej úrovni 8% a 9%. Spomedzi európskych krajín prevládajú francúzske a britské filmy, ostatné krajiny dosahujú len zanedbateľné percento.

Graf č. 2: Podiel pôvodu najsledovanejších filmov na Slovensku v roku 2019

Zdroj: Ján Válek, 2020

Spomedzi desiatich najnavštevovanejších filmov za rok 2019 je až 7 americkej produkcie a z 2,5 milióna divákov, ktorí tieto filmy navštívili, si pripísali až 71 %. Konkrétne to boli filmy Avengers: Endgame, Ako si vycvičiť draka 3, Ľadové kráľovstvo 2, Leví kráľ, Joker, Tajný život maznáčikov 2 a Spider-Man: Ďaleko od domova. Slovenské filmy boli v top desiatke zastúpené iba dva, a to Trhlina a Šťastný nový rok, ktoré spolu dosiahli podiel sledovanosti 22 %. Zvyšných 7 % dosiahol český film Ženy v behu. Iné krajiny sa do top desať za tento rok nedostali.

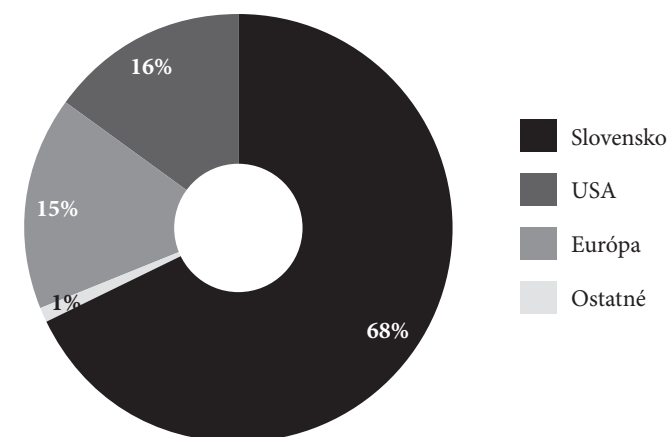
Televízne vysielanie. Aj napriek tomu, že v posledných rokoch sledovanosť televízií klesá a skôr sa trendom stávajú internetové platformy poskytujúce služby na princípe televíznych staníc, ostáva vplyv televízie na slovenskú kultúru a spoločnosť pomerne vysoký, keďže spolu s rozhlasovým vysielaním ide o najrozšírenejší a najdostupnejší masový komunikačný prostriedok.

Za skúmanú vzorku sme si zvolili tri slovenské televízne stanice – Jednotku, Markízu a JOJ, lebo dosahujú podiel sledovanosti okolo 45 %. Údaje sme získali z televíznych programov od 1. júla 2019 do 31. decembra 2019. Spolu sme analyzovali 10 971 odvysielaných programov, pričom sme ich rozdelili na vysielanie počas víkendu a v pracovných dňoch.

Na stanici Markíza prevládajú počas pracovného týždňa programy z domácej tvorby, ktoré tvoria viac ako 3/4 odvysielaných relácií. Za nimi nasleduje americká tvorba takmer s 15 % a programy z európskych krajín dosahujú takmer 10 %. Ostatné krajiny dostali priestor iba štyrikrát. Počas víkendu majú prvenstvo americké relácie so zastúpením 57 % a slovenská tvorba je vytlačená do ústrania s tretinovým podielom. Ostatné európske krajiny dosahujú podiel 8 % a zvyšok sveta 1 %. Na stanici JOJ počas pracovného týždňa tiež dominujú slovenské programy s ešte výraznejšou prevahou vyše 4/5. Americký pôvod má 11 % programov, z európskych krajín pochádzajú 2 % a z ostatných iba 1 %. Počas víkendu majú stále prevahu slovenské programy s viac ako polovičným zastúpením, ale podiel amerických relácií sa zvýšil trojnásobne. Na Jednotke sú podiely pôvodov programov takmer totožné počas týždňa aj víkendu. Prevažuje slovenská tvorba s 3/5 zastúpením, 1/3 programov pochádza z krajín Európy, asi 7 % je amerických a ostatné krajiny majú slabé zastúpenie 1 %.

Keď si ale zoberieme súhrnný graf pre všetky tri televízie, môžeme vidieť, že aj napriek nepomerom počas víkendových vysielaní je slovenská tvorba najsilnejšie zastúpenou v slovenských televíziách s takmer 70 %. Podiel americkej tvorby je takmer totožný s podielom európskych krajín, a to 15 %. Ostatné krajiny sa do vysielania slovenských televízií dostávajú len sporadicky so zastúpením 1 %.

Graf č. 3: Podiel pôvodu odvysielaných programov na slovenských televíznych staniciach

Zdroj: Ján Válek, 2020

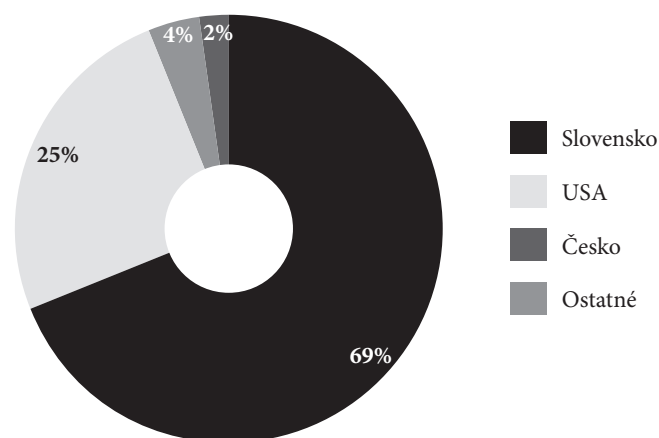
Ďalšou informáciou, ktorú treba k televíznemu vysielaniu dodať, je pôvod námetov najsledovanejších slovenských relácií. V minulosti sa do širšieho povedomia dostali reality šou ako Vyvolení alebo Big Brother. Vyvolení boli spracovaní na maďarskom námete a pôvod Big Brother je z Holandska. Medzi najpopulárnejšie talentovo-zábavné relácie patria Superstar, ktorá pochádza z Veľkej Británie, rovnako ako námet šou X-factor a Česko Slovensko má talent alebo šou The Voice, ktorá pochádza z Holandska. V poslednom čase je veľmi populárna aj šou Tvoja tvár znie povedome, ktorej pôvod je španielsky. Zo slovenských námetov zaznamenali úspech relácie Farma a program Zem spieva, ktorý reprezentuje tradičnú kultúru Slovenska. V námetoch programov americký vplyv absentuje.

Populárna hudba v slovenských rádiách. Podľa prieskumu spoločnosti Median SK je úroveň počúvanosti rádii na Slovensku 84,5 % z celkového obyvateľstva. Najväčší podiel na trhu má Rádio Expres s 22 %, nasleduje Rádio Slovensko s 20 % a Funrádio s 12 % podielom. Z tohto dôvodu sme sa rozhodli skúmať americký vplyv v oblasti hudby práve vo vysielaní týchto troch rádii. Spracovali sme údaje za mesiace júl, september a december 2019 ako vzorky letného, jesenného a zimného obdobia. Zistili sme, že podiely pôvodov hraných piesní sa líšia v jednotlivých obdobiach len minimálne, približne o 1 %. Hrané skladby sme rozdelili do dvoch skupín – hrané počas dňa od 6. hod. do 20. hod. a počas noci od 20. hod. do 6. hod.

V každom rádiu pozorujeme jasnú prevahu anglických pesničiek, kde sme však zaradili aj britských, kanadských a austrálskych interpretov, ktorí väčšinou využívajú služby amerických produkčných spoločností. Zatiaľ čo v Rádiu Slovensko pozorujeme takmer totožné podiely počas dňa a v noci, v prípade Rádía Expres a Funrádia sú rozdiely vyše 10 %. Obe hrajú zvýšený

počet slovenských piesní počas noci, čím sa pravdepodobne snažia dorovnať nariadenie, podľa ktorého musia rádiá vyhraďovať 25 % vysielacieho priestoru slovenským interpretom. Celkovo teda dodržiavajú stanovené kvóty a odohrajú priemerne 25 % slovenských piesní, približne 70 % amerických a 5 % iného pôvodu, kde prevažuje čeština. Z toho môžeme usúdiť, že hudobný priemysel je výrazne ovplyvnený Spojenými štátmi a príbuznými anglofónnymi krajinami. Prejavuje sa to aj v tom, že viacero slovenských spevákov a speváčok tvorí piesne v anglickom jazyku. Medzi najznámejších a najhranejších patria Celeste Buckingham, Peter Bič Projekt, Lina Mayer, Ema Drobná, Nela Pocisková či Dominik Gerda.

Graf č. 4: Podiel pôvodu hraných piesní v slovenských rádiách

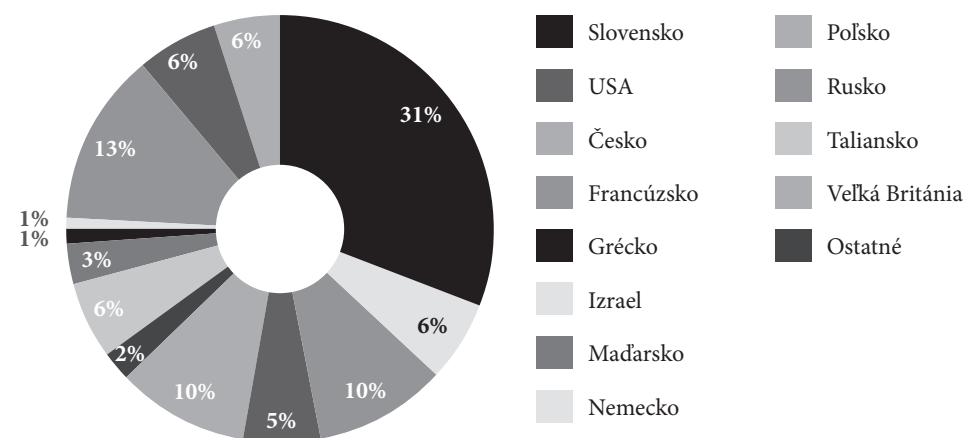
Zdroj: Ján Válek, 2020

Divadelné inscenácie hrané v slovenských divadlách. Americký vplyv v oblasti divadelníctva sme posudzovali na základe údajov z 8 inštitúcií situovaných v krajských mestách Slovenska. Spracovávali sme programy divadiel v období od 1. januára 2019 do 31. decembra 2019, čo predstavuje spolu 2 626 predstavení.

Aj napriek regionálnym rozdielom sa podiely pôvodov inscenácií líšia len v rozmedzí niekoľkých percent. V každom prípade prevažujú európske námety, čo je spôsobené tým, že je v nich zahrnutých niekoľko silne zastúpených krajín. Slovenské námety majú silné zastúpenie v každom divadle, no najsilnejšie v Mestskom divadle Trenčín, kde dosiahli podiel 44 %, najslabšie zastúpené boli v Mestskom divadle Žilina s podielom 11 %. Námety zo Spojených štátov dosiahli najväčšie zastúpenie v Divadle Jonáša Záborského v Prešove – 9 %, najmenšie v Štátnom divadle v Košiciach, kde nebolo ani jedno predstavenie s americkým námetom.

Vo všeobecnosti prevládajú slovenské námety v zastúpení 31 %. Spojené štáty a ich vplyv sa v divadelnom prostredí javí ako veľmi slabý, lebo v celkovom počte odohraných predstavení predstavujú americké hry len 5 %. Väčšie zastúpenie a väčší kultúrny vplyv v divadelnej oblasti získali európske krajiny – Francúzsko s 13 %, Veľká Británia s 10 %, Rusko s 10 %; mierne silnejšie zastúpenie ako USA majú Česko, Nemecko a Taliansko. Ostatné krajiny predstavujú iba veľmi malý podiel námetov divadelných hier.

Graf č. 5: Podiel pôvodu hraných predstavení v slovenských divadlách

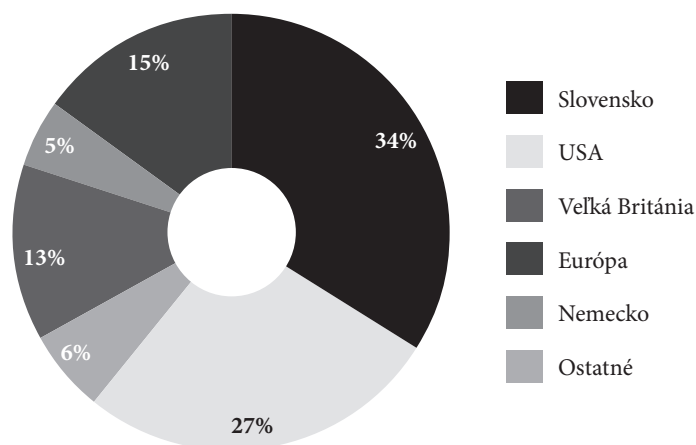

Zdroj: Ján Válek, 2020

Literatúra v slovenských kníhkupectvách. Celkový vplyv literatúry na spoločnosť v poslednej dobe zaznamenáva klesajúcu tendenciu najmä u mladších generácií. Napriek tomu sú knihy stále silnou súčasťou kultúry a podieľajú sa na formovaní verejnej mienky a kultúrneho povedomia. Vplyv americkej kultúry sme analyzovali prostredníctvom 300 najpredávanejších kníh na Slovensku v roku 2019 v dvoch kníhkupectvách – Bux a Panta Rhei. Keďže kníhkupectvo Bux je úzko naviazané na vydavateľstvo Ikar, zámerne dáva do popredia knihy vydávané týmto vydavateľstvom, a teda aj podiel slovenských kníh je v tomto prípade väčší ako v Panta Rhei.

Najsilnejší podiel na slovenskom trhu majú knihy amerických autorov, ktoré tvoria tretinu najpredávanejších kníh. Nasledujú slovenské knihy so zastúpením 27 %, knihy z Veľkej Británie s 15 %, z Nemecka s 5 %. Autori z iných európskych krajín tvoria ďalších 13 %. Knihy s pôvodom mimo Európy predstavujú 6 % z celkovej počtu.

Lexika slovenského jazyka. Slovenčina je veľmi obratná a prispôsobivá v súvislosti s prijímaním, modifikovaním a integrovaním cudzích výrazov. V priebehu histórie prevzala a prispôsobila, alebo vypudila množstvo slov z rôznych jazykov, ktoré v súčasnosti považujeme za rýdzo slovenské. Ako

Graf č. 6: Podiel pôvodu najpredávanejších kníh v slovenských kníhkupectvách

Zdroj: Ján Válek, 2020

príklad môžeme uviesť galicizmy (garáž, pasáž), italizmy (banka, tenor), slová gréckeho a latinského pôvodu (problém, fakt, kvalita, moment, aspekt), biblické a cirkevné termíny (oltár, kresťan, biskup), arabské (maród, guľa, alkohol) a iné. Takto to funguje v mnohých jazykoch a je to prirodzený proces vývoja jazyka. Veľa zo slov, ktoré ľudia za anglicizmy pokladajú, nimi nie sú. Vo väčšine prípadov ide o internacionalizmy alebo globalizmy, pretože ich modifikované formy sa nachádzajú aj v nemčine, maďarčine, španielčine a v iných jazykoch. (Konferencia mladých filológov 2003)

V minulosti dochádzalo z rôznych dôvodov k preberaniu slov z latinčiny, hlavne v oblasti náboženstva, alebo francúzštiny v oblasti módy, etikety a diplomacie. V súčasnosti dochádza k anglikanizácii slovnej zásoby najmä z dôvodu technologickej modernizácie a demokratizácie bývalého východného bloku. Z angličtiny dnes jazyky preberajú značnú časť slovnej zásoby takmer v každej oblasti spoločenského života. Takéto slová nachádzame v politike (líder, boss, samit, slogan), ekonomike (budget, manažment, marketing, biznis, tender), technike (klik, sms, dvd, enter, spam, hacker, web, blog, online), kultúre (talkshow, celebrita, bestseller, VIP, imidž, mainstream), športe (tím, kouč, draftovať), medicíne (aids, klonovať, bodmod), móde (outfit, byť in, dizajn), spoločnosti (outsider, sofistikovaný, spot, bodyguard, bojkot) a veľmi často aj v tínedžerskej lexike (sorry, loser, cool, hejt, lol). Existujú však aj slová, ktoré slovenčina z angličtiny prevzala už v 19. a začiatkom 20. storočia, ktoré už stihli natoľko zdomácnieť, že ich používatelia už nepovažujú za cudzie ani rušivé. Ide napríklad o slová džem, smog, komfort, vrak, box, klub, dres, ofsajd, futbal, hokej, puk, tenis a mnoho iných. Naopak – niektoré z obdobia vysťahovalectva do zámoria sa postupne z nášho slovníka vytrácajú (šíf). (Konferencia mladých filológov, 2003)

V poslednej dobe boli internacionalizmy a globalizmy výrazne anglikanizované a amerikanizované. Slovenčina disponuje veľmi malým množstvom anglicizmov v zmysle klasickej jazykovedy. Slová, ktoré bežní ľudia považujú za anglicizmy, môžeme skôr považovať za internacionalizmy anglického pôvodu, ktoré slovenčina prijíma do svojej slovnej zásoby spolu s technologickým a spoločenským pokrokom, prichádzajúcim zo západných anglofónnych krajín, z dôvodu absencie slovenských ekvivalentov a neschopnosti vytvoriť adekvátne pomenovanie zachovávajúce plný význam slov. V neposlednom rade sa tým zjednodušuje komunikácia na medzinárodnej úrovni. (Konferencia mladých filológov, 2003)

Horším prípadom pre slovenčinu sú výrazy, ktorými zbytočne nahrádzame slová, ktoré v slovenčine už existujú a pomenúvajú rovnakú vec s totožnou výstižnosťou. Často sú používané pod vplyvom aktuálnych trendov a v slovnej zásobe sa trvalo neudržia a neudomácnia (napríklad office – kancelária, director – riaditeľ, meeting – stretnutie, feedback – spätná väzba, follower – sledovateľ, sharovať – zdieľať atď.). (Konferencia mladých filológov, 2003)

Slovenské tradície. Obyčajové tradície v rámci kalendárneho roka či životného cyklu sa vyvíjali a menili spolu so spoločenským a technologickým pokrokom slovenskej spoločnosti. V súčasnosti k nim pribúdajú aj prvky z iných kultúr.

Názory na pôvod sviatku sv. Valentína sa síce rôznia, ale väčšinou je spájaný s kresťanským obdobím v starovekom Ríme, ktorý sa jeho uzákonením snažil prekryť pohanské sviatky plodnosti a lásky. Postupne sa v rôznych formách rozšíril do celého sveta, no boli to práve Spojené štáty, ktoré mu dali dnešný komerčný nádych. Okrem pôvodného významu sa z tohto sviatku stal výnosný sezónny biznis, kedy sa najviac predávajú kvetty, šperky, parfumy, sladkosti, víno či spodná bielizeň. Veľa párov absolvuje romantickú večeru alebo pobyt, na čo veľmi aktívne reagujú predajcovia a marketéri. (Finance, 2020)

Veľká noc, ako ju poznáme na Slovensku, je kresťanský sviatok ukrižovania a vzkriesenia Ježiša Krista, ktorý bol postavený na kombinácii kresťanského sviatku s pohanskými oslavami plodnosti a jari, aby sa zabezpečilo jeho plynulejšie prijatie. Napriek tomu, že na Slovensku existujú jedinečné tradície, spájajúce sa s týmto sviatkom – šibanie alebo oblievanie, zo zahraničia prichádza obyčaj veľkonočného zajaca či hľadania veľkonočných vajčiek. Ich pôvod síce treba hľadať v Nemecku, no najväčšiu popularitu získali asi vo Veľkej Británii a Spojených štátoch, ktoré ich ďalej posúvajú do sveta. (Hann, 2018)

S Amerikou sa pravdepodobne najviac spája sviatok Halloween. Síce je pôvodne keltský a na americký kontinent ho priniesli prevažne Íri a Briti, jeho moderný vzhľad a niektoré tradície sa sformovali až v Amerike. Američania úspešne skomercializovali aj tento sviatok a premenili ho na súťaž

o najstrašidelnejšiu masku a najveľkolepejšiu výzdobu domu. V obchodoch už od septembra nájdeme tekvice, strigy, mačky, kotlíky, kostlivcov, zombie a podobné novodobé symboly tohto sviatku. Každoročne sa konajú zábavy a večierky na tento štýl a tešia sa stále väčšiemu záujmu. Vyrezávanie tekvic tiež patrí k novodobým javom, ale najtypickejším, aj keď u nás ešte nie až takým rozšíreným, je obchádzka detí od dverí k dverám a pýtanie si sladkostí. (History.com editors, 2020)

V neposlednom rade podliehajú americkému vplyvu aj vianočné sviatky. Mikuláša a Ježiška začína pomaly nahrádzať Santa Claus. Mikuláša do Ameriky pravdepodobne priniesli Holanďania a tam sa z neho postupne stal Santa Claus, ktorého v súčasnosti vidíme v každom americkom vianočnom filme a v mnohých obchodných výkladoch. Je typický červeným oblekom a čiapkou s bielou kožušinou, saňami ťahanými sobmi, pomocou ktorých nosí deťom darčeky cez komín. Postupom času sa zo symbolu spolupatričnosti a nezištnej pomoci stal symbol konzumnej spoločnosti a nákupného šialenstva počas vianočných sviatkov (History.com editors, 2020).

Novým vplyvom sa nevyhli ani obyčaje životného cyklu. Postupne sa začínajú objavovať novinky pri narodení, respektíve ešte predtým. Ide o tzv. baby gender reveal party, pri ktorej rodičia za účasti celej rodiny a priateľov rôznymi spôsobmi zisťujú, či sa im narodí chlapec alebo dievča. Medzi najbežnejšie spôsoby zisťovania pohlavia patrí krájanie torty (modrá plnka znamená chlapca a ružová dievča), strieľanie konfiet týchto farieb, otváranie krabice plnej balónov... fantázii sa medze nekladú. Okrem toho sa k nám dostáva aj americký ekvivalent krstín, tzv. baby shower alebo tehotenský večierok. Ide pritom o oslavu očakávaného alebo už novonarodeného dieťaťa a zároveň oslavu prechodu ženy do roly matky. Názov je odvodený od faktu, že pri tejto príležitosti kamarátky budúcej mamičky „obsypávajú“ dieťaťko aj ju darčekom. (Hur, 2018)

Novodobým západným vplyvom sa nevyhli ani svadobné obyčaje. Mladomanželia sa vracajú aj k tradičným slovenským praktikám, ale stále častejšie aplikujú americké prvky. Patrí k nim napríklad zákaz ženícha vidieť nevestu pred obradom, čo je nezlučiteľné so slovenskými obyčajami, keďže pred obradom sa odohráva napríklad odobierka. Ďalej môžeme spomenúť hádzanie kytice slobodným dievkam alebo podväzkového pásu slobodným mužom s tým, že kto ich chyť, bude mať prvý svadbu. Možno spomenúť aj vypúšťanie holubíc po sobáš, nacvičenú choreografiu prvého tanca alebo darčeky svadobným hosťom. Aj rozlúčka so slobodou, najmä ženská, sa zjavne zamerikanizovala, keďže sa zo smutnej rozlúčky s dievčím stavom stala bezuzdná zábava plná alkoholu, hudby a zábavy. (Hoover, 2020)

Záver. Možno konštatovať, že najsilnejší vplyv americkej kultúry sledujeme v masovom populárnom kultúrnom priemysle, teda v kinematografii, hudobnom priemysle, literatúre a v televízii. Za zmienku ale stojí fakt, že vzhľadom na sledovanosť, návštevnosť a predávanosť nestojí za týmto výrazným

vplyvom len samotná Amerika, ale práve slovenský národ, ktorý dobrovoľne siaha po týchto produktoch a prispieva k ich integrácii do našej kultúry. V ostatných oblastiach možno americký vplyv považovať za minimálny, dokonca zanedbateľný. Závisí od každého jednotlivca, skupiny, po ktorej kultúrnej hodnote siahne, ktorú podporí a tým v konečnom dôsledku profiluje charakter súčasnej kultúry na Slovensku. Tradičná kultúra je podstatným faktorom etnickej identity. Ak sa jej národ vzdáva, otvára sa priestor aj pre ďalší kontext.

Literatúra:

- BENŽA, M.: *Turci na Slovensku*. [online] (cit. 13-02-2020) Dostupné na: <https://www.ludovakultura.sk/položka-encyklopedie/turci-na-slovensku/>.
- BOTÍK, J.: *Etnická história Slovenska*. Bratislava : Lúč. 2007.
- FINANCE.SK.: *Deň svätého Valentína: Komerčný sviatok alebo deň pre romantikov?* [online] (cit. 18-03-2020) Dostupné na: https://www.finance.sk/181719-kedy-je-valentin-a-ako-vznikol/?_fid=hf5f#survey-place.
- HANN, A.: *The history of the hunt: How an easter tradition was hatched*. [online] (cit. 18-03-2020) Dostupné na: <http://blog.english-heritage.org.uk/the-history-of-the-egg-hunt/>.
- HISTORY.COM EDITORS.: *Halloween 2020*. [online] (cit. 18-03-2020) Dostupné na: <https://www.history.com/topics/halloween/history-of-halloween>.
- HISTORY.COM EDITORS.: *Santa Claus*. [online] (cit. 18-03-2020) Dostupné na: <https://www.history.com/topics/christmas/santa-claus>.
- HOOVER, A.: *American wedding traditions*. [online] (cit. 19-03-2020) Dostupné na: https://weddings.lovetoknow.com/wiki/Wedding_Traditions.
- HORVÁTHOVÁ, M.: *Nemci na Slovensku*. 1. vyd. Dunajská Streda : Lilium Aurum. 2002.
- HUR, CH.: *Baby shower vs. Gender reveal party*. [online] (cit. 19-03-2020) Dostupné na: <https://bumpreveal.com/blogs/content/baby-shower-vs-gender-reveal-party>.
- KONFERENCIA MLADÝCH FILILÓGOV.: *Slovenčina pod „palbou“ anglicizmov?* [online] (cit. 17-03-2020) Dostupné na: <https://www.ff.umb.sk/app/accountPropertiesAttachment.php?kernelUserID=ID&ID=126>.

Kontakt:

Mgr. Ján Válek
KMKaT FF UKF v Nitre
Štefánikova 67
949 74 Nitra
E-mail: jan.valek@ukf.sk

Živá kultúra ako súčasť kultúrneho potenciálu

Zuzana Slušná

Kľúčové slová: živá kultúra, kultúrny turizmus, kultúrny potenciál, kreatívna ekonomika, udržateľný rozvoj

Key words: live culture, cultural tourism, creative economy, suitable development

Abstract: The creative industry represents a multitier interdisciplinary economic segment with an ever-increasing potential: numerous strategic documents present cultural and creative disciplines as the “backbone” of the economy of the EU. The methodologies and strategies of regional development point out the new functions of culture by presenting culture as the fourth pillar of regional development. Managing culture in the extent of creative economy can significantly enrich cultural and social life, yet the potential profit for individuals or the public cannot be a reason to overlook the numerous negative consequences and risks. One of the most notable drawbacks is the absence or insufficient development of metropolitan urban culture. The total amount of public finances invested in the field of culture on local level is strongly dependent on the economic potential of the area. Similarly, to other European countries, the cultural and social gap between the citizens of economically prosperous areas of the Slovak republic and the underdeveloped areas, the citizens of which are increasingly threatened by the processes of industrial restructuring, deindustrialization and economic crisis, is widening. The spatially induced social differentiation is manifested through regional differences in social characteristics, in the quality of infrastructure, the availability of work and services, employment opportunities, but also on the level of cultural and social services and amenities.

Úvod. Od začiatku nového Milénia sledujeme úsilie konkretizovať kultúru ako oblasť inštitucionalizovaných aktivít a prejavov spojených s ľudským životom. Od ambície dôsledne vymenovať všetko, čo sa spája s pojmom kultúra už vedné disciplíny (vzhľadom na nemožnosť tejto misie) dávno upustili. Kultúra je aktuálne prezentovaná ako nespochybniteľný faktor hospodárskeho rozvoja, preukázateľne zlepšujúci konkurencieschopnosť ako aj hospodársku a finančnú pozíciu globálnych aktérov (Rezolúcia OSN „Kultúra a rozvoj“, 2010). Politiky rozvojových programov akcentujú zlepšovanie kvality života v kľúčových oblastiach (hospodárstvo, životné prostredie, sociálna sféra a kultúra). S prihliadnutím na aktuálne nastavenie rozvojových politík kultúru vnímame ako štvrtý pilier regionálneho rozvoja, pričom daný kontext akcentuje aj Agenda 2030. Parametrom posudzovania kvality života na rovine miest a sídiel sú prejavy a iniciatívy naviazané na aktívnu participáciu vo sfére kultúrneho a spoločenského. Aktivity živej kultúry pozitívne ovplyvňujú verejnú sféru, ich pridanou hodnotou je nielen oživenie kultúrneho diania, ale aj revitalizácia občianskej participácie, ochoty podieľať sa na verejnom a občianskom živote lokality, podpora vnútornej súdržnosti spoločenstva a upevňovanie sídelnej identity. Živá kultúra je dôležitým faktorom zvyšovania atraktivity lokality pre odvetvie kultúrneho turizmu. Aktívne zážitkové poznávanie v rámci voľnočasových aktivít je súčasťou kultúrneho turizmu, ktorý je dôležitým segmentom tzv. kreatívnych odvetví.

Živá kultúra v rozvojových politikách. Bohatá a pestrá ponuka aktivít živej kultúry predstavuje alternatívu k pasívne trávenému voľnému času, vyrovnáva dôsledky spojené s konzumným spôsobom života. Spokojnosť obyvateľov s kultúrnym a spoločenským životom znamená aj vytváranie podmienok na udržanie a kreatívne rozvíjanie jedinečných a výnimočných miestnych kultúrnych tradícií a miestneho kultúrneho dedičstva a upevňovanie vedomie potreby ich zachovania pre ďalšie generácie. Kvalita kultúrneho života pozitívne ovplyvňuje kvalitu ľudských zdrojov. Svoj význam a špecifické funkcie majú nielen organizované podujatia, ale aj aktivity a činnosti založené na aktívnej kultúrnej participácii. Spontánna a dobrovoľná participácia na kultúrnom a spoločenskom živote signalizuje vitalitu lokálnej komunity. V rozvojových politikách predstavuje kvantifikovateľnú informáciu vypovedajúcu o kvalite kultúrneho a sociálneho života. Podnecovanie aktivity a kreativity a aktívnu zážitkovú participáciu prezentujú ako dôležité ukazovatele aj lokálne politiky zamerané na komplexné využívanie

Slovenská republika disponuje bohatou a pestrou kultúrnou infraštruktúrou, ktorá sa intenzívne budovala v 20. storočí, ale vzhľadom na odsúvanie investícií do kultúry je momentálne zastaralá a nevyhovuje nárokom 21. storočia. Okrem zastaralej infraštruktúry je výraznou bariérou produktívnejšieho využívania potenciálu kultúry aj nevhodné nastavenie cieľov kultúrnych politík v predchádzajúcich obdobiach, na čo upozorňuje aj záverečná správa Revízia výdavkov na kultúru (2020). Zo zistení tímu

expertov EÚ (Eurobarometer 399: Cultural Access and Participation, 2013; Eurobarometer 469: Cultural Heritage, 2017) vyplýva aj výrazne nižšia miera kultúrnej participácie občanov SR v porovnaní s priemerom EÚ ale aj okolitými krajinami, vrátane krajín V4. Nízka miera participácie nie je podmienená nedostupnosťou kultúry alebo slabou kultúrnou ponukou, pretože počet kultúrnych inštitúcií v kľúčových kategóriách je porovnateľný s rovnako veľkými štátmi. Rozvoj kultúrneho potenciálu a efektívne využívanie kultúrneho bohatstva s dôrazom na rešpektovanie princípov trvalo udržateľného rozvoja je následkom a výsledkom cieleného dlhodobého úsilia, ktoré zahŕňa efektívne využívanie výdavkov a investícií, určenie merateľných ukazovateľov pre jednotlivé kultúrne politiky na všetkých úrovniach štátnej správy a ich dôsledné monitorovanie a evaluáciu.

Kultúrny a sociálny potenciál regiónov a sídiel sledujeme prostredníctvom ukazovateľov a parametrov ako kvalita sociálneho prostredia, pestrosť kultúrneho života, ponuka kultúrnych a sociálnych služieb, štruktúra kultúrnej krajiny v jej komplexnosti a pod. Predstavuje ho jedinečné bohatstvo lokality (či už sídla alebo regiónu) a ľudských zdrojov, ktoré môže byť ďalej rozvíjané, kultivované, využívané (aj ekonomicky), ale môže aj zaniknúť. Odporúčania pre koncipovanie rozvojových stratégií a koncepcie kultúrneho plánovania kultúru neredukujú na oblasť tradičnej ľudovej kultúry či pamiatkového fondu, naopak, akcentujú tzv. živú kultúru, vrátane tradičnej živej kultúry mestskej ale aj živej ľudovej kultúry. Expertné tímy EÚ vo svojich publikáciách a výstupoch preukázali koreláciu medzi aktívnou participáciou na živej kultúre a rozvojom inovatívneho potenciálu (A New European Agenda for Culture – Background Information, COM (2018) 267).

Medzi parametre, ktoré kultúrny a sociálny potenciál najvýraznejšie ovplyvňujú, zaraďujeme podnikateľské prostredie, ústretovosť orgánov verejnej správy, úroveň využitia jedinečnosti a neopakovateľnosti miesta (*genius loci*), potenciál obyvateľov a ich verejne prejavovaná spokojnosť. V ére globalizácie, kedy sa trendy a tendencie stali globálnymi a každodennú realitu určujú a dotvárajú celosvetovo známe a prítomné komodity, sa práve kultúra vo svojej jedinečnosti a pestrosti stáva faktorom, ktorý od seba jednotlivé lokality odlišuje.

V kontexte politík udržateľného rozvoja patrí medzi prioritné oblasti ochrana kultúrnej krajiny, vrátane rešpektovania a zachovávaní jedinečného a osobitého koloritu ľudských sídiel. Ochrana kultúrnej krajiny je spojená s iniciatívami zacielenými na obnovu a ochranu krajinárskych hodnôt aj pamiatkových hodnôt, vrátane ochrany krajinných dominánt a urbanistických celkov s významnou krajinárskou kvalitou (siluety a panorámy historických miest). Kultúrne dedičstvo slovenských regiónov v podobe živej tradičnej kultúry obohacuje nielen obyvateľov obcí, miest a regiónov, ale funguje ako potenciálna atraktivita pre odvetvia kultúrneho turizmu. S udržateľnosťou a ďalším rozvojom kultúrnej tradície a kultúrneho dedičstva súvisí

upevňovanie vedomia, že bohatstvo kultúrnych tradícií a prvky kultúrneho dedičstva je potrebné zachovať pre ďalšie generácie nie ako múzejné exponáty, ale ako živé kultúrne prvky. Bohatstvom a atraktivitou nie sú zakonzervované a vystavené artefakty, ale živá kultúra, ktorá tvorivo nadväzuje na tzv. dedičstvo predkov ale aj aktuálne kultúrne trendy (Slušná, 2015).

Sídelná identita ako súčasť kultúrneho potenciálu. Existencia emocionálnych väzieb medzi človekom a priestorom vyúsťuje do pevnejšieho ukotvenia, znižuje riziko odcudzenia a eliminuje pociťovanie osamotenosti. Ukotvenie do regiónu ako sociálno-kultúrneho prostredia predstavuje dôležitý faktor sociálnej súdržnosti obyvateľov územia. Silné regionálne povedomie vyúsťuje do pociťovania vzájomnej spolupatričnosti a súdržnosti. Aktívna participácia na všetkých formách života občianskej spoločnosti predpokladá porozumenie situácie spoločenstva, vnímanie udalostí aj potrieb okolitých aktérov. Regionálne povedomie a s ním súvisiaca spolupatričnosť a súdržnosť sa prejavujú aj v zdieľaní kultúry, v udržiavaní kontinuity významov, s ktorými sa vo vedomí subjektov spoločenstvo spája a na pozadí ktorých jednotlivci a skupiny identitu spoločenstva potvrdzujú a „zvečňujú“ tu a teraz, smerom do minulosti aj smerom do budúcnosti. Spolupatričnosť jednotlivca so skupinou či s miestom je verbalizovaná a manifestovaná: prejavuje sa aj rešpektovaním ustálených spôsobov správania, ktoré síce nemajú záväzný charakter, ale spoločenstvo ich opakuje a rešpektuje. Zahŕňajú skúsenosti, vyjadrenia, znalosti, schopnosti, ako aj rovinu artefaktov (nástroje a predmety), ktoré sa prejavujú v ústnych tradíciách a vyjadreniach, v interpretačnom umení, vo zvyklostiach, vo vedomostiach a presvedčeniach týkajúcich sa prírody a vesmíru, v zručnostiach, spojených s tradičnými remeslami a v osobitostiach pretvárania kultúrnej krajiny. Regionálne povedomie sa v členoch spoločenstva musí neustále obnovovať, aktualizovať a ustanovovať a jeho nositelia sa na udržiavaní, obnovovaní a pretrvaní musia kontinuálne a aktívne podieľať.

V praktických, každodenných situáciách sa regionálne povedomie prejavuje nielen ako emocionálne puto medzi človekom a regiónom, ale aj na rovine interakcií medzi členmi spoločenstva. Spoločenstvá vo vnútri sociálno-kultúrne ohraničených regiónov svoju vnútornú súdržnosť prejavujú vtedy, ak dokážu identifikovať faktory, ktoré umožňujú nasmerovať sa k spoločnému cieľu alebo zdieľa(ť)nej vízii napriek tomu, že v skutočnosti fungujú ako kultúrne pluralitné a vnútorne diferencované (kultúrne nehomogénne), často aj politicky, sociálne, etnicky, konfesionálne a pod. partikularizované celky. Regionálne povedomie stojí na fundamente spoločnej skúsenosti historickej, sociálnej, kultúrnej, využíva hodnoty, predstavy a presvedčenia, ktoré umožňujú projekciu „spoločnej vízie“ a konkretizujú „spoločne pociťované“ (ciele, morálne princípy, kódy správania).

Regionálne povedomie má pre obyvateľov regiónu ako sociálno-kultúrnej entity tri kľúčové funkcie:

1. umožňuje kategorizovať a klasifikovať ostatných symbolickým odlišným „my“ od „oni“ ;
2. umožňuje vnímanie pospolitosti a spolupatričnosti medzi obyvateľmi obcí a miest regiónu, ktorých základom je okrem teritoriálnej vzdialenosti aj spoločná kultúra (poznatie, akceptovanie a rešpektovanie kultúrnych hodnôt a prvkov);
3. umožňuje vnímanie vzájomnej blízkosti, pričom jej pociťovanie sa môže viazať na bezprostredné a časté každodenné kontakty, ale aj na dostupnosť kultúrnych inštitúcií v rámci regiónu.

V praxi je možné prejavy regionálnej identity (kultúrny potenciál či tzv. kultúrne bohatstvo lokality) zhodnocovať na štyroch základných rovinách:

1. **hmotný majetok spoločenstva:** kultúrne a historické dedičstvo, pamiatkové objekty, predmety kultúrnej hodnoty a podobne; genius loci a jedinečnosť kultúrnej krajiny; verejné priestory ako miesta pre stretávanie, zdieľanie a participáciu; verejné umelecké a kultúrne aktivity;
2. **aktivity a prejavy živej kultúry:** dobrovoľná participácia sídelných spoločenstiev na každodennom kultúrnom a spoločenskom živote, komunitný život, aktivity spojené so spoločenskými príležitosťami, voľnočasové aktivity spojené s aktívnym a kreatívnym trávením voľného času, voľnočasové zdokonaľovanie schopností a kultivácia;
3. **sféru médií:** keďže zvyšujú informovanosť obyvateľov, prezentujú stratégie a ciele, spolukreujú verejnú mienku, iniciujú záujem obyvateľov;
4. **politiku podpory a ústretovosti** na strane orgánov samosprávy.

Fungovanie samosprávy na občianskych demokratizačných princípoch kráča ruka v ruke so súdržnosťou sociálnych aktérov, s potrebou začleniť sa do spoločenstva (lokálnej sídelnej komunity). Základom sociálnej aj priestorovej ukotvenosti sú vzťahy vytvorené v primárnych socializačných kolektívoch (od rodiny cez rôzne sociálne spoločenstvá), ktoré sú umocnené sociálnou identifikáciou. Človek sa sociálnym a kultúrnym konaním vždy obracia na iných a smerom k iným, „vynucuje“ si reakciu vo forme odpovede. Emocionálne pozitívne stotožnenie sa so sociálnym a kultúrnym prostredím sa prejavuje nielen identifikáciou, ale aj participáciou, zapájaním sa do diania v lokalite a komunite. Priaznivé a podnetné sociálne prostredie je kontextom, ktorý „vyzýva“ k sociálnej participácii a „uľahčuje“ sociálne praktizovanie verejnoprospešných cieľov.

Živá kultúra ako kultúrny potenciál. Kultúrnu a sociálnu dimenziu interakcií medzi obyvateľmi a sídlom je možné transformovať na kvantifikovateľný

ukazovateľ: **kultúrny a sociálny potenciál sídiel a regiónov**, ktorý patrí medzi tzv. mäkké faktory regionálneho rozvoja (Čukan – Dubská – Lenovský – Michalík, 2014: 5, Dubská – Michalík, 2015). Jednotlivé kultúrne regióny pri pohľade „zhora“ vytvárajú kultúrne pestrú a rôznorodú mozaiku: na základe jedinečnosti lokálne a regionálne ukotvených „spôsobov života“ o „slovenskej kultúre“ (ako špecifickej zovšeobecňujúcej konceptualizačnej schéme) musíme uvažovať ako o heterogénnom, vnútorne diferencovanom komplexe, ktorý sa skladá z autochtónnych javov a prejavov (boli aktívne vytvárané obyvateľmi lokality a často nadväzovali na staršie formy, odovzdávané tradovaním: folklórne prejavy, dispozícia vidieckych stavieb, funkčné usporiadanie hospodárskych stavieb, stavebné postupy, využívanie lokálne dostupných surovín, poľnohospodárske postupy a podobne), ale aj aktívne či pasívne preberaných a adaptovaných z iných prostredí. Rovnako je kultúrne pestrým, pluralitným a diferencovaným celkom aj každý región, keďže „kultúra regiónu“ zovšeobecňuje spoločné prvky a prejavy lokálne špecifických spôsobov života (lokálne viazaných kultúrnych prejavov), vrátane tradícií, histórie a vzorov konania každodenných aktivít. Do kultúry regiónu zahrňame javy spoločné pre celý región, ale aj miestne špecifické realizácie vzorcov.

Jedným z najviditeľnejších prejavov lokálnej kultúry sú kultúrne vzorce, ktoré si spoločenstvo odovzdáva tradovaním, ďalej sa reprodukovujú v kultúrnych prejavoch a výtvoroch a stabilizujú sa vo zvykoch a obyčajach. V lokálnej kultúre možno identifikovať statické a stabilné, ale aj dynamické prejavy v podobe inovácií, výpožičiek či transferov. Tradovaním odovzdávaný súbor kultúrnych vzorcov odkazuje aj na hodnoty, na ktoré sa navrstvuje obraz sveta a prežívanie každodennosti. Ako hodnotový fundament spoločenstva, jeho étos, je neprenositelný a predstavuje skutočné dedičstvo, ktoré sa tradovaním odovzdáva a zachováva. Komercializácia etického odkazu a „vyprázdnenie“ a transformácia na komoditu býva nežiadaným dôsledkom realizácie rozvojových projektov, ktoré princípy kreatívneho priemyslu implementujú bez ohľadu na potreby lokálneho spoločenstva.

Význam a hodnota regiónu pre jeho obyvateľov nie je sú dané, ale získavajú sa v kontexte interakcií, diania a komunikačných udalostí. S fenoménmi a prvkami, ktoré región tvoria a charakterizujú (od objektov cez ľudí, udalosti a ich prežívanie), sa viažu hlboko uložené a ukotvené významy. Potrebu „patriť niekam“, mať väzby k okolitému prostrediu (sociálnemu, kultúrnemu aj environmentálnemu) radíme medzi základné potreby biologických organizmov. Jedným z najdôležitejších typov vzťahov k priestoru je pociťovanie domova, identifikovanie sa jednotlivca s priestorom. Súvisí s vytvorením teritoriálnych, ale aj emocionálnych väzieb ku konkrétnemu geografickému sídlu, nevzťahuje sa výlučne na vnímanie objektívnych parametrov priestoru. Pre pociťovanie pozitívnej emocionálnej väzby k miestu (sídlu, regiónu) je relevantnejší sociálny a kultúrny kontext, v ktorom aktivity, činnosti a sociálne konanie sociálnych aktérov získavajú význam pre všetkých zúčastnených.

Objektivizovateľnou dimenziou pozitívnej emocionálnej väzby k miestu je sformovanie pocitu regionálneho povedomia (*regional consciousness*).

Región musí byť ustanovený nielen ako administratívna a geografická, ale aj ako mentálna štruktúra, musí existovať vo vedomí svojich obyvateľov. Obyvatelia geografického priestoru pociťujú potrebu symbolicky sa od ostatných vydeliť. Symbolické vyčleňovanie („kým nie sme“) je zároveň symbolickým identifikovaním sa, vychádzajúcim zo sebauvedomenia („kým sme“). Regionálne povedomie a identita regiónu sú podľa etablovanej schémy Anssiho Paasiho dvomi základnými dimenziami fenoménu regionálnej identity (2003: 475-485). Kultúrne a sociálne ohraničený región sa ustanovuje najmä cez sociálne konanie svojich obyvateľov, v každodenných kultúrnych aktivitách, vo vzorcoch prežívania každodennosti a sociálnych skúseností. Človek sa do geografického prostredia rodí – regionálne občianstvo môže získať, ale v procesoch socializácie sa do prostredia „ukotvuje“ a „zakoreňuje“ – stáva sa jeho súčasťou, identifikuje sa s prostredím aj so spoločenstvom. Regióny už nie sú konceptualizované ako statické fenomény: súvisia s bytím človeka ako člena spoločenstva, neustále sa ustanovujú a dejú sa cez „praktizovanie“ priestoru (*praxis*) a jeho poľudšťovanie prostredníctvom každodenných aktivít ich aktérov.

Záver. Kultúra ako širšie chápaný *spôsob života* zahŕňala praktické a každodenné odpovede človeka na podnety a výzvy okolitého prostredia, vždy vychádzala z konkrétnej žitej skúsenosti. Ponúka členom spoločenstva odpovede na dôležité otázky: „*prečo existujeme?*“, „*o čom sme presvedčení?*“, „*v čo veríme?*“, „*čím chceme byť?*“ a zároveň funguje aj ako zásobáreň stratégií, aktivít a postupov, ktoré umožňujú a uľahčujú každodenné bytie. Medzi prejavy funkčného spoločenstva patrí odovzdávanie si skúseností so svetom, vzájomná spolupráca v rámci skupiny a funkčné sociálne väzby. Spoločným menovateľom uvedených prejavov a aktivít je existencia „*prežitého a skúseného*“ ako sumy špecifických informácií, ktoré umožňujú vytvoriť pozitívny obraz spoločenstva ako mentálnej reprezentácie vo vedomí jeho aktérov.

Literatúra:

- A New European Agenda for Culture – Background Information, COM (2018) 267. [online] (cit. 25-11-2020) Dostupné na: <https://ec.europa.eu/culture/document/new-european-agenda-culture-swd2018-267-final>.
- ČUKAN, J. – DUBSKÁ, M. – LENOVSKÝ, L. – MICHALÍK, B.: *Hodnotiaci model kultúrneho potenciálu*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 2014.
- DUBSKÁ, M. – MICHALÍK, B.: *Klasifikácia a evalvácia kultúrneho dedičstva ako predpoklad jeho využitia : Mapovanie a využiteľnosť kultúrnych hodnôt a aktivít*. 2012. In: *Národná osвета : mesačník pre rozvoj miestnej kultúry a záujmovej tvorivosti*. Roč. 22, č. 11-12 (2012), s. 33-36.
- EUROBAROMETER 399: *Cultural Access and Participation*, 2013, [online] (cit. 25-11-2020) Dostupné na: https://data.europa.eu/euodp/en/data/dataset/S1115_79_2_399

EUROBAROMETER 469: *Cultural Heritage*, 2017, [online] (cit. 25-11-2020) Dostupné na: https://data.europa.eu/euodp/en/data/dataset/S2150_88_1_466_ENG

FATYGOVA, B., ed.: *Kultura ludowa. Teorie – praktyki – polityki*. Warszawa: Instytut Stosowanych Nauk Społecznych, 2014.

PAASI, A.: *Region and place: regional identity in question*. In *Progress in Human Geography*, 2003, Vol., 28, No. 4, p. 475- 485.

SLUŠNÁ, Z.: *Súčasná kultúrna situácia z pohľadu teórie a praxe*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave. 2015.

Kontakt:

doc. PhDr. Zuzana Slušná, PhD.
Katedra estetiky FF UK v Bratislave
Gondova 2
811 02 Bratislava 1
E-mail: zuzana.slusna@uniba.sk

Jazykové kompetencie študentov prvých ročníkov KMKT FF UKF v Nitre

Lucia Záhumenská

Kľúčové slová: cudzí jazyk, spoločný európsky referenčný rámec pre jazyky, spoločné referenčné úrovne, komunikačné jazykové kompetencie, jazykové zručnosti

Key words: foreign language, common European Framework of Reference for Languages, common reference levels, communicative language competences, language skills

Abstract: The importance of foreign language education has been growing recently. Council of Europe published and several times updated the document „Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment“ to establish the common reference levels and language education principles internationally. The presented paper provides the results of a survey and the follow-up analysis of specific needs of the first year students of a study programme Culture and Tourism Management concerning their English language knowledge and skills leading to achieve foreign language proficiency.

Úvod. Schopnosť komunikovať písomnou aj ústnou formou v aspoň jednom či dokonca vo viacerých cudzích jazykoch je jedným zo základných predpokladov úspešného uplatnenia sa na pracovnom trhu. Výučba a štúdium cudzích jazykov sa preto v súčasnosti stali výzvou pre študentov i učiteľov. Základný cieľ jazykového vyučovania je komunikatívny cieľ – osvojenie si komunikačnej jazykovej kompetencie rozvíjaním štyroch receptívnych

a produktívnych jazykových zručností, ktorými sú počúvanie, čítanie, písanie a hovorenie. Popri učení a výučbe jazykových kompetencií je tiež potrebné získať zručnosti a vedomosti o tom, ako sa v určitej komunikačnej situácii správať. Študent totiž môže ovládať gramatiku, ale zároveň mu môže chýbať schopnosť komunikovať v cieľovom jazyku alebo nie je schopný adekvátne používať cieľový jazyk v konkrétnej komunikačnej situácii.

Spoločné referenčné úrovne. Spoločný európsky referenčný rámec pre jazyky (2017: 6-28) je dokument, ktorý vypracovala Rada Európy na vytvorenie medzinárodných noriem pre štúdium jazykov, ich vyučovanie a hodnotenie. Stanovuje ním šesť rôznych referenčných úrovní jazykovej zdatnosti a umožňuje tak porovnávať jazykovú úroveň študentov z rôznych krajín a z rôznych vzdelávacích systémov. Na globálnej stupnici definuje dve úrovne pre každú z troch skupín používateľov jazyka – používateľ základov jazyka (A1 a A2), samostatný používateľ (B1 a B2) a skúsený používateľ (C1 a C2). Prehľad jazykových zručností na jednotlivých úrovniach definovaných v dokumente je uvedený v nasledujúcej tabuľke.

Tabuľka č. 1: Spoločné referenčné úrovne

A1	Rozumie známym každodenným výrazom a najzákladnejším slovným spojeniam, ktorých účelom je uspokojenie konkrétnych potrieb, a tieto výrazy a slovné spojenia dokáže používať. Dokáže predstaviť seba aj iných a dokáže klásť a odpovedať na otázky o osobných údajoch, ako napríklad kde žije, o ľuďoch, ktorých pozná a o veciach, ktoré vlastní. Dokáže sa dohovoriť jednoduchým spôsobom za predpokladu, že partner v komunikácii rozpráva pomaly a jasne a je pripravený mu pomôcť.
A2	Rozumie vetám a často používaným výrazom vzťahujúcim sa na oblasti, ktoré sa ho bezprostredne týkajú (napríklad najzákladnejšie informácie o sebe, o rodine, nakupovaní, miestnom zemepe a o zamestnaní). Dokáže komunikovať v jednoduchých a rutinných úlohách vyžadujúcich si jednoduchú a priamu výmenu informácií o známych a bežných záležitostiach. Dokáže jednoduchými slovami opísať svoje rodinné zázemie, bezprostredné okolie a záležitosti v oblastiach nevyhnutných potrieb.
B1	Rozumie hlavným bodom zrozumiteľnej spisovnej vstupnej informácie o známych veciach, s ktorými sa pravidelne stretáva v práci, škole, voľnom čase atď. Dokáže sa zorientovať vo väčšine situácií, ktoré môžu nastať počas cestovania v oblasti, kde sa hovorí týmto jazykom. Dokáže vytvoriť jednoduchý súvislý text na témy, ktoré sú mu známe alebo o ktoré sa osobne zaujíma. Dokáže opísať svoje skúsenosti a udalosti, sny, nádeje a ambície a stručne odôvodniť a vysvetliť svoje názory a plány.
B2	Rozumie hlavným myšlienkam zložitého textu na konkrétne aj abstraktné témy vrátane odborných diskusií vo svojej špecializácii. Komunikuje na takom stupni plynulosti a spontánnosti, ktorý mu umožňuje viesť bežnú konverzáciu s rodnými hovoriacimi bez toho, aby to pre ktoréhokoľvek účastníka interakcie predstavovalo zvýšené úsilie. Dokáže vytvoriť jasný, podrobný text na rozličné témy a vysvetliť svoje stanovisko k aktuálnym témam s uvedením výhod aj nevýhod rozličných možností.

C1	Dokáže porozumieť širokej škále náročných, dlhších textov a rozoznať ich implicitné významy. Dokáže sa vyjadriť plynulo a spontánne bez priveľmi zjavného hľadania výrazov. Dokáže využívať jazyk pružne a efektívne na spoločenské, akademické či profesijné účely. Dokáže vytvoriť zrozumiteľný, dobre usporiadaný a podrobný text na zložité témy, prejavujúc ovládanie kompozičných postupov, spojovacích výrazov a prostriedkov kohézie.
C2	Lahko rozumie doslova všetkému, čo si vypočuje alebo prečíta. Dokáže zhrnúť informácie z rozličných hovorených či písaných zdrojov, pričom dokáže viesť polemiku a predniesť vysvetlenia v logicky usporiadanej prezentácii. Dokáže sa vyjadriť spontánne, veľmi plynulo a precízne a rozlišovať medzi rozličnými nuansami významu, dokonca aj v zložitých situáciách.

Zdroj: Spoločný európsky referenčný rámec pre jazyky, 2017: 28

Kompetencie študentov KMKT ako používateľov/učiacich sa anglického jazyka. Na Katedre manažmentu kultúry a turizmu FF UKF v Nitre zohráva výučba cudzích jazykov dôležitú úlohu. Aktívne používanie aspoň jedného svetového jazyka sa vyžaduje ako v rôznych kultúrnych inštitúciách, tak aj v profesiách v cestovnom ruchu, v ktorých absolventi KMKT nachádzajú uplatnenie. Študenti preto majú možnosť počas celej dĺžky ich štúdia študovať hneď dva cudzie jazyky. Prvý cudzí jazyk – na výber majú anglický alebo nemecký jazyk – je pokračovaním ich predošlého cudzojazyčného vzdelávania (požiadavky na uchádzačov o štúdium stanovujú minimálnu úroveň tohto cudzieho jazyka na úroveň B1) a má rozvíjať ich existujúce jazykové schopnosti a ďalej prehĺbovať vedomosti. Druhý cudzí jazyk sa študenti začnú učiť na úrovni začiatočníkov, t.j. úplne od základov. V súčasnosti je možné zvoliť si ruský alebo taliansky jazyk.

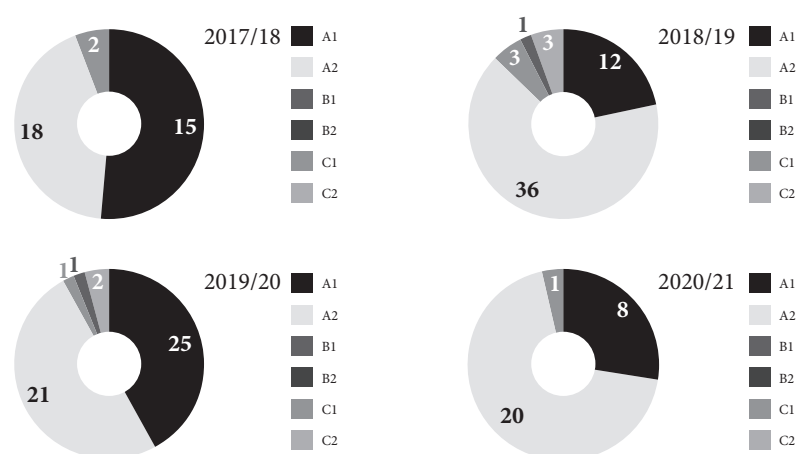
Cieľ, ktorý sa snažíme na KMKT dosiahnuť pri výučbe angličtiny ako prvého cudzieho jazyka nie je len všeobecná znalosť cieľového jazyka. Okrem výučby všeobecného cudzieho jazyka sa študenti musia naučiť cudzí jazyk aplikovateľný v danom študijnom odbore. Inými slovami, učiteľ musí mať na pamäti, že študenti by sa mali zaoberať ako témami všeobecného charakteru, tak aj odbornými témami relevantnými pre ich študijný program a budúcu profesiu. V prvom roku štúdia majú v tomto kontexte osobitný význam slovenské reálie a slovenská tradičná kultúra, pričom na hodinách cudzieho jazyka sa podporuje aktívny rozvoj cudzojazyčných komunikačných kompetencií v kontexte cestovného ruchu a kultúry Slovenskej republiky.

Na základe našich skúseností s výučbou slovenskej tradičnej kultúry na hodinách anglického jazyka je však táto téma pomerne komplexná, zložitá a čo je najdôležitejšie – pre väčšinu študentov dosiaľ neznáma. Úroveň vedomostí študentov v anglickom jazyku sa navyše postupne znižuje. Na začiatku posledných štyroch akademických rokov 2017/18 – 2020/21 sme uskutočnili prieskum medzi študentmi anglického jazyka v prvom ročníku štúdia na KMKT (počet študentov zúčastňujúcich sa prieskumu v jednotlivých akademických rokoch bol postupne tridsaťpäť, päťdesiatpäť, päťdesiat

a dvadsaťdeväť študentov). Na začiatku zimného semestra vyplnili na druhej hodine anglického jazyka dotazník, ktorý sa týkal ich cudzojazyčných znalostí a jazykových zručností v anglickom jazyku. Zisťovali sme, akú referenčnú úroveň už dosiahli v anglickom jazyku, ako aj koľko ďalších cudzích jazykov študovali popri anglickom jazyku. V rámci prieskumu sme sa zamerali na sebareflexívne hodnotenie cudzojazyčných kompetencií študentov z hľadiska ich zručnosti hovoriť, písať, čítať a počúvať s porozumením, ako aj na zistenie subjektívnych potrieb študentov na začiatku ich štúdia. Získali sme nasledujúce výsledky.

Úroveň jazykových kompetencií študentov sa v priebehu rokov mení. Ako je zrejmé z jednotlivých grafov uvedených v tabuľke č. 2, distribúcia študentov na referenčnej úrovni B (samostatný používateľ) sa zmenila a v posledných akademických rokoch sa vyskytli aj študenti s najnižšou možnou úrovňou jazykovej kompetencie A (používateľ základov jazyka), kým študenti na referenčnej úrovni C (skúsený používateľ) sa v aktuálnom akademickom roku vôbec nevyskytujú. Navyše, zatiaľ čo v akademickom roku 2017/18 sa vyskytol iba jeden študent, ktorý na začiatku svojho štúdia na KMKT študoval angličtinu menej ako šesť rokov, o rok neskôr nastúpilo do prvého ročníka takýchto študentov deväť, a v oboch zvyšných akademických rokoch 2019/20 a 2020/21 bolo takýchto študentov zhodne po päť. Na druhej strane, do minulého akademického roka 2019/20 sme pozorovali rastúci trend počtu študentov, ktorí sa štúdiu anglického jazyka venujú už dvanásť a viac rokov. V akademickom roku 2017/18 bolo takýchto študentov v prvom ročníku osem, v nasledujúcom trinásť študentov, minulý akademický rok bolo takýchto študentov medzi prvákmi až dvadsaťštyri, avšak v aktuálnom akademickom roku 2020/21 iba štyria.

Tabuľka č. 2: Porovnanie jazykovej úrovne študentov (podľa SERR) v sledovaných akademických rokoch

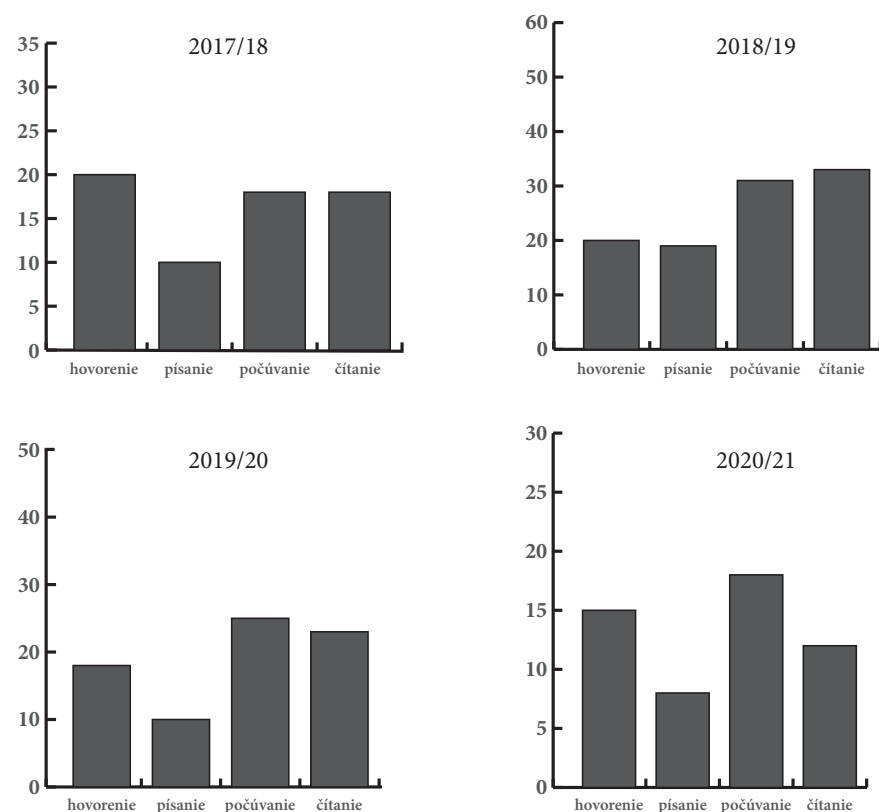
Zdroj: Vlastné spracovanie, 2020

Odpovede študentov na otázku, ktoré receptívne (počúvanie, čítanie) a produktívne zručnosti (hovorenie, písanie) v anglickom jazyku majú rozvinuté na požadovanej úrovni umožňujúcej efektívnu a správnu komunikáciu v anglickom jazyku, sú súhrnne znázornené pre každú jazykovú zručnosť a jednotlivé akademické roky v tabuľke č. 3. Študenti mohli označiť jednu alebo viac zručností a odpovede vychádzali z ich sebahodnotenia. V akademickom roku 2017/18 uviedlo deväť študentov prvého ročníka iba jednu jazykovú zručnosť, v ktorej sú dostatočne zdatní. Väčšina študentov (dvadsaťdva) si myslí, že na požadovanej úrovni zvládajú dve jazykové zručnosti (medzi odpoveďami respondentov sa objavili rôzne kombinácie zručností, najčastejšie uvádzanou kombináciou bola receptívno-produktívna dvojica počúvanie a písanie). Štyria študenti uviedli, že ovládajú všetky štyri jazykové zručnosti na dostatočnej úrovni pre efektívnu a bezchybnú komunikáciu.

Medzi študentmi, ktorí začali študovať v akademickom roku 2018/19 bolo dvadsaťdva študentov, ktorí si myslia, že sú dostatočne zdatní iba v jednej jazykovej zručnosti. Rôzne kombinácie dvoch jazykových schopností uviedlo rovnako dvadsaťdva študentov (najčastejšou odpoveďou v tejto kategórii bola dvojica receptívnych zručností počúvanie a čítanie), kombináciu troch zručností uviedlo osem študentov. Zostávajúci traja študenti tvrdili, že dosiahli primeranú úroveň spôsobilosti používať všetky štyri jazykové zručnosti.

V akademickom roku 2019/20 boli študenti prvého ročníka naopak menej sebavedomí. Traja študenti uviedli, že sa necítia byť dostatočne zdatní v žiadnej z jazykových zručností. Až dvadsaťdva študentov odpovedalo, že zatiaľ majú iba jednu dostatočne rozvinutú jazykovú zručnosť; dvadsať študentov uviedlo kombináciu dvoch jazykových zručností (najčastejšie sa v odpovediach objavila dvojica jazykových zručností počúvanie a písanie). Iba päť študentov uviedlo seba-uspokojujúcu zdatnosť v troch zručnostiach a žiadny zo študentov tohto prvého ročníka si nemyslel, že všetky štyri jazykové zručnosti ovláda na adekvátnej úrovni.

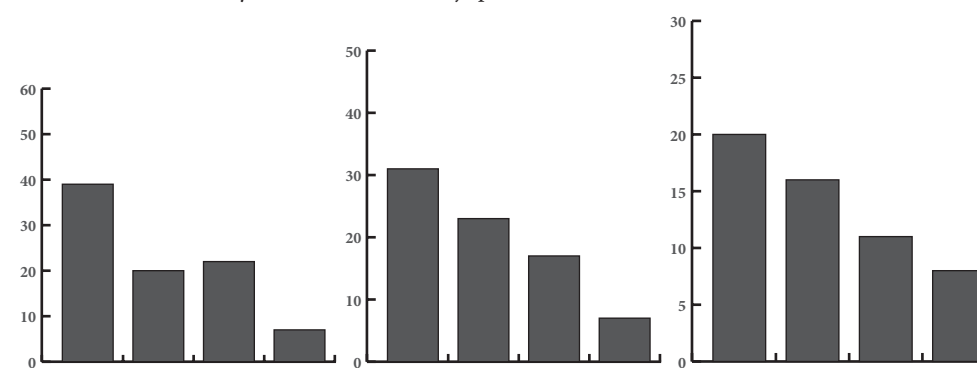
Študenti aktuálneho akademického roka zhodnotili svoje jazykové zručnosti nasledovne: Iba jednu dostatočne rozvinutú jazykovú zručnosť uviedlo jedenásť študentov, kombináciu dvoch jazykových zručností uviedlo trinásť študentov (aj v tomto prípade sa najčastejšie vyskytla receptívno-produktívna kombinácia, išlo však o počúvanie a rozprávanie). Traja študenti pociťujú nedostatky iba v oblasti produktívnej jazykovej zručnosti písanie, kým dvaja študenti sa považujú za dostatočne zdatných vo všetkých štyroch jazykových zručnostiach.

Tabuľka č. 3: Porovnanie adekvátne rozvinutých jazykových zručností v sledovaných akademických rokoch

Zdroj: Vlastné spracovanie, 2020

V tejto súvislosti študenti v rokoch 2018/19 – 2020/21 tiež odpovedali na otázku, na ktorých jazykových zručnostiach ešte musia pracovať. V akademickom roku 2018/19 až tridsaťštyri študentov uviedlo, že je u nich ešte potrebné zlepšiť jednu jazykovú zručnosť (najčastejšou odpoveďou bolo hovorenie, na ktorú upozorňuje dvadsaťdva študentov), zatiaľ čo štyria študenti označili všetky štyri zručnosti. V predchádzajúcom akademickom roku dvadsaťosem študentov uviedlo, že je u nich potrebné zdokonaľiť iba jednu jazykovú zručnosť (najčastejšie išlo o hovorenie – trinásť študentov; takmer rovnaký počet študentov však označil, že sa musia zdokonaľiť ako v hovorení, tak aj v písaní – jedenásť študentov). Traja študenti dospeli k záveru, že na dosiahnutie adekvátneho ovládania anglického jazyka je u nich potrebné zdokonaľiť všetky štyri jazykové zručnosti. V aktuálnom akademickom roku desať prvákov uviedlo, že sa potrebujú zdokonaľiť v jednej jazykovej zručnosti; trinásť študentov pociťuje nutnosť zapracovať na dvoch jazykových zručnostiach (z nich šiesti ako nedostatočne rozvinuté zručnosti menovali

produktívne zručnosti písanie a hovorenie). Piaty študent odpovedal, že musia zdokonaľiť ešte tri jazykové zručnosti (pričom vo všetkých prípadoch v kombinácii vystupovali obe produktívne zručnosti) a jeden študent si myslí, že sa potrebuje zlepšiť vo všetkých produktívnych aj receptívnych jazykových zručnostiach na dosiahnutie požadovanej úrovne ovládania anglického jazyka. Ako je zrejmé z grafického kumulatívneho súhrnu odpovedí pre jednotlivé jazykové zručnosti v tabuľke č. 4, potreby študentov v sledovaných ročníkoch boli porovnateľné vo všetkých troch sledovaných akademických rokoch, pričom zjavne dominuje potreba študentov zlepšiť sa v produktívnych zručnostiach a prevláda vyššia miera spokojnosti s dosiahnutou úrovňou receptívnych zručností.

Tabuľka č. 4: Jazykové zručnosti, ktoré je potrebné zdokonaľiť

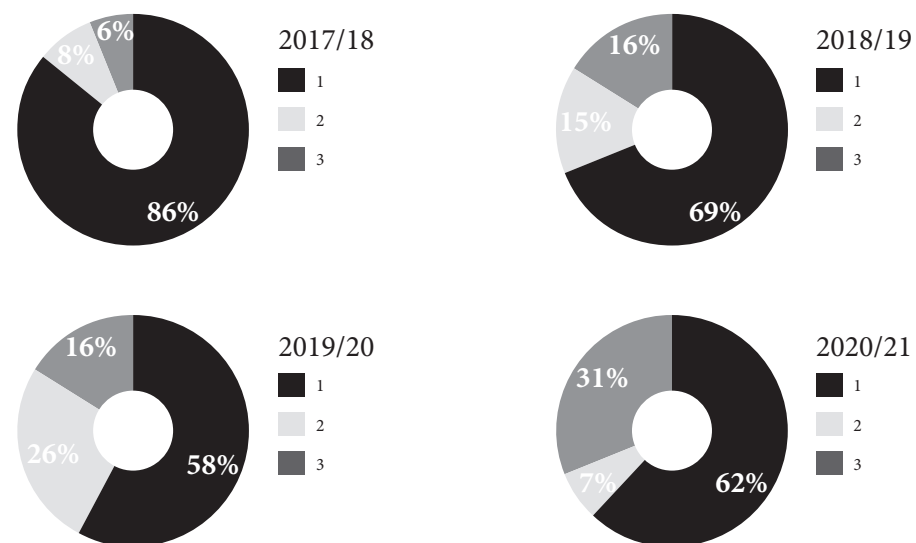
Zdroj: Vlastné spracovanie, 2020

Jednou z otázok prieskumu bol tiež počet cudzích jazykov, ktorých štúdiu sa dosiaľ študenti porovnávaných skupín venovali. Prieskumu sa zúčastnili študenti, ktorí v čase prieskumu študovali jeden (iba anglický jazyk), dva alebo tri cudzie jazyky viac ako štyri roky. Rozdiel v podieloch počtu študentov v porovnávaných skupinách nie je taký veľký, ako sme očakávali (pravdepodobne kvôli tomu, že študenti aktuálneho tretieho ročníka sú prvými študentmi na Slovensku, na ktorých sa vzťahuje právna úprava, že každý žiak musí povinne študovať anglický jazyk ako prvý cudzí jazyk už od tretieho ročníka základnej školy, iné cudzie jazyky si v rámci povinnej školskej dochádzky môžu zvoliť až neskôr, zvyčajne až v siedmom ročníku štúdia základnej školy). Najmarkantnejší rozdiel sa prejavil v aktuálnom akademickom roku s najvyšším podielom počtu študentov, ktorí sa venovali štúdiu iba jedného cudzieho jazyka viac ako štyri roky. Významný podiel študentov ovládajúcich iba jeden cudzí jazyk zjavne ovplyvnil fakt, že až osem študentov prvého ročníka, ktorí sa zúčastnili prieskumu v akademickom roku 2020/21 sú zahraniční študenti z Ukrajiny, Bieloruska a Ruska, pre ktorých je okrem anglického jazyka síce ďalším cudzím jazykom slovenčina, avšak jej štúdiu sa vo väčšine prípadov dosiaľ venovali iba jeden rok, a tak nemohli byť zahrnutí v skupine študentov

učiach sa dva cudzie jazyky. Porovnanie získaných údajov je znázornené v tabuľke č. 5.

Záver. Výsledky prieskumu, ako aj skúsenosti s výučbou anglického jazyka pre študentov študijného programu manažmentu kultúry a turizmu nás priviedli k záveru, že v rámci výučby cudzích jazykov na KMKT je nevyhnutné klásť rovnako dôraz na osvojovanie si odbornej slovnej zásoby a rozvoj komunikačných kompetencií v odborných komunikačných situáciách, ako aj

Tabuľka č. 5: Porovnanie počtu cudzích jazykov, ktoré ovládali prváci v sledovaných akademických rokoch

Zdroj: Vlastné spracovanie, 2020

rozvíjať základné jazykové zručnosti. V priebehu rokov sa úroveň jazykových kompetencií študentov prvých ročníkov mení, zároveň sa tak musí priebežne prispôbovať aj obsah výučby cudzích jazykov, ktorý musí zohľadňovať nie len nároky a očakávania spoločnosti a pracovného trhu, ale aj kompetencie a potreby študentov.

Literatúra a pramene:

- Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment (Companion volume). [online] (cit. 27-10-2020) Dostupné na: <https://rm.coe.int/common-european-framework-of-reference-for-languages-learning-teaching/16809ea0d4>.
- GADUŠOVÁ, Z. – HARTÁNSKÁ, J.: Vzdelávanie – Vyučovanie – Jazyk (Education – Teaching – Language). Nitra: FF UKF v Nitre, 2002.
- REPKA, R.: Od funkcií jazyka ku komunikatívnemu vyučovaniu. Bratislava: SAP, 1997. Spoločný európsky referenčný rámec pre jazyky: učenie sa, vyučovanie, hodnotenie. Bratislava: Štátny pedagogický ústav, 2017. [online] (cit. 26-10-2020) Dostupné na: https://www.statpedu.sk/files/sk/publikacna-cinnost/publikacie/serr_tlac-indd.pdf.

Kontakt:

PaedDr. Lucia Záhumenská, PhD.
KMKaT FF UKF v Nitre
Štefánikova 67
949 74 Nitra
E-mail: lzahumenska@ukf.sk

Gastronómia v kontexte cestovného ruchu – kulinársky cestovný ruch

Katarína Kompasová

Klíčové slová: gastronómia, gastroturizmus, kulinársky cestovný ruch, cestovný ruch

Key words: gastronomy, gastroturism, culinary tourism, tourism

Abstract: Gastronomy or eating in the broadest possible sense is an integral part of human life and is thus a necessary and very important prerequisite for all forms of tourism. Many experts are of the opinion that food expenses can exceed a third of all tourist expenses, which makes gastronomy a key factor influencing the quality of the offered product of the respective tourist destination. If food is of interest to tourists and part of the travel experience, it stimulates the development of culinary tourism, also called gastronomic tourism, gourmet tourism, or food tourism. The article points out that gastronomy as a scientific discipline can also be examined from the point of view of tourism. The fulfillment of this goal was preceded by the use of the method of secondary analysis consisting of extensive searches of professional Slovak as well as foreign literature, as well as professional articles from periodicals.

Úvod. Pojem „gastronómia“ nadobudol široké uplatnenie v živote človeka a práve preto sa stal niečím, čo nás sprevádza od nepamäti. Už sám Jean Anthelme Brillat-Savarin v roku 1825 postavil gastronómiu do roly vedy zaoberajúcej sa skúmaním všetkého, čo súvisí s výživou človeka. Ako tvrdí v jednom z jeho mnohých slávnych výrokov: „gastronomické vedomosti sú potrebné všetkým ľuďom, pretože prispievajú k zväčšeniu súhrnu pôžitkov,

ktorý je im určený“. Preto je na mieste gastronómiu stotožniť nielen s umením a duchovnou vzdelanosťou, ale i so spoločenským správaním a tomu zodpovedajúcim mravom. Je jasné, že už Brillat-Savarin považuje gastronómiu v dnešnom ponímaní za vedu interdisciplinárnu, teda súvisiacu s mnohými ďalšími vednými odbormi či už prírodnými, chemickými, fyzikálnymi, ale i umením, obchodom, ekonómiou a pod.

Gastronómia prechádzala určitým vývojom. V ponímaní stravy je súčasťou identity národov a nositeľom kultúry jednotlivých sociálnych skupín. Vďaka tomu môžeme gastronómiu definovať aj ako vedu, ktorá sa zaoberá súvislosťami, ktoré ovplyvňujú stravovanie ľudstva – od uspokojovania primárnej ľudskej potreby – nasýtiť sa až po súčasný marketingový nástroj pritiahnutia pozornosti turistov. Zásadný obrat v charaktere stravy nastal rozvojom verejného stravovania. Rozmach reštauračných zariadení a rôznych podnikov verejného stravovania znamenal predzvesť a infiltráciu rozmanitých vplyvov, ktoré mali zásadný dosah na charakter a význam stravy. Išlo predovšetkým o prienik nových inovatívnych technológií, nových postupov varenia a spôsoby prípravy stravy či nové prístroje. Mobilita, príjmy a hodnota času prinútili ľudí k častejšiemu stravovaniu mimo domova. Neprehliadnuteľným prvkom je celosvetový vplyv globalizácie a integrácie národných ekonomík, rozširujúci sa multikulturalizmus a vplyv médií.

Cieľ a metodika. Cieľom príspevku je charakterizovať gastronómiu z pohľadu jej využitia v cestovnom ruchu ako jedného z viacerých interdisciplinárnych smerov, poukázať na význam gastronómie, jej postavenie ako nositeľa kultúry či prvok tvoriaci identitu jednotlivých kultúr. Článok sa snaží čitateľovi ukázať, že gastronómia ako vedná disciplína nemusí byť len o technológii prípravy jedál a nápojov, ale je možné ju skúmať z iného pohľadu, akým je turizmus.

Ciele naplníme analýzou odbornej slovenskej, ale i zahraničnej literatúry, ako i odborných článkov z periodík. Vzhľadom na špecifickosť problematiky a súčasnú popularizáciu gastronómie ako vedy boli mnohé informácie získané z osobných zážitkov cestovateľov, gurmánov, kuchárov a iných osôb venujúcich sa danej problematike po praktickej stránke. Hlavnými zdrojmi informácií sa stali výsledky čiastkových výskumov autorov venujúcich sa danej problematike, ktorými sú hlavne Hall a kol. (2003) a jeho publikácia *Food Tourism Around the World*, Matlovičová – Klamár – Mika (2015) a dielo *Turistika a jej formy* či Kotíková (2013) a jej monografia *Nové trendy v nabídkе cestovného ruchu* ale i praktické zručnosti, tiež praxou získané vedomosti gastronomických expertov a odborníkov na trhu cestovného ruchu. Snahou príspevku je sumarizácia témy, v ktorej nejde o komplexné závery či riešenia danej problematiky, ale o náčrt dvoch príbuzných a vzájomne súvisiacich smerov.

Etymológia gastroturizmu. Gastronómia resp. stravovanie v najširšom slova zmysle je integrálnou súčasťou života človeka a je tak aj nevyhnutným

a veľmi dôležitým predpokladom všetkých foriem cestovného ruchu. Mnohí odborníci spomenutí vyššie zastávajú názor, že výdavky na stravu môžu presiahnuť aj tretinu všetkých turistických výdavkov, čo z gastronómie robí kľúčový faktor ovplyvňujúci kvalitu ponúkaného produktu príslušnej destinácie cestovného ruchu a v konečnom dôsledku aj výsledného zážitku získaného z danej destinácie. Je to aj tradičná strava jednotlivých krajín, ktorá robí danú destináciu príťažlivú a v neposlednom rade má široké uplatnenie nielen v prevádzkach gastronomických zariadení, ale i v cestovnom ruchu. Ak je takáto strava predmetom záujmu turistov a súčasťou cestovateľského zážitku, podnecuje rozvoj kulinárskeho cestovného ruchu nazývaného i gastronomický cestovný ruch, gurmánsky cestovný ruch či *gastroturizmus*. Ide o formu cestovného ruchu, pri ktorej sú účastníci motivovaní priamo pôžitkom z konzumácie, testovaním a poznávaním vybraných pokrmov alebo konzumáciou nápojov. Zahŕňa tiež kultúru stolovania, do ktorej patrí atmosféra, vybavenie a zariadenie stravovacieho zariadenia. Na kulinársky cestovný ruch sa dá pozeráť i ako na medzinárodnú objaviteľskú účasť na akciách týkajúcich sa jedla zahŕňajúceho konzumáciu, prípravu a prezentáciu jedla, kuchyňu, tradície stolovania a stravovacie zvyky. Je teda jasné, že jedlo môže byť samo o sebe cieľom cestovného ruchu. Z tohto dôvodu sa v zahraničnej literatúre používa pojem *Culinary tourism* alebo *Food tourism*. V niektorých prípadoch sa môžeme stretnúť s pojmom *Gastronomy tourism*, avšak tento výraz nie je až tak frekventovaný.

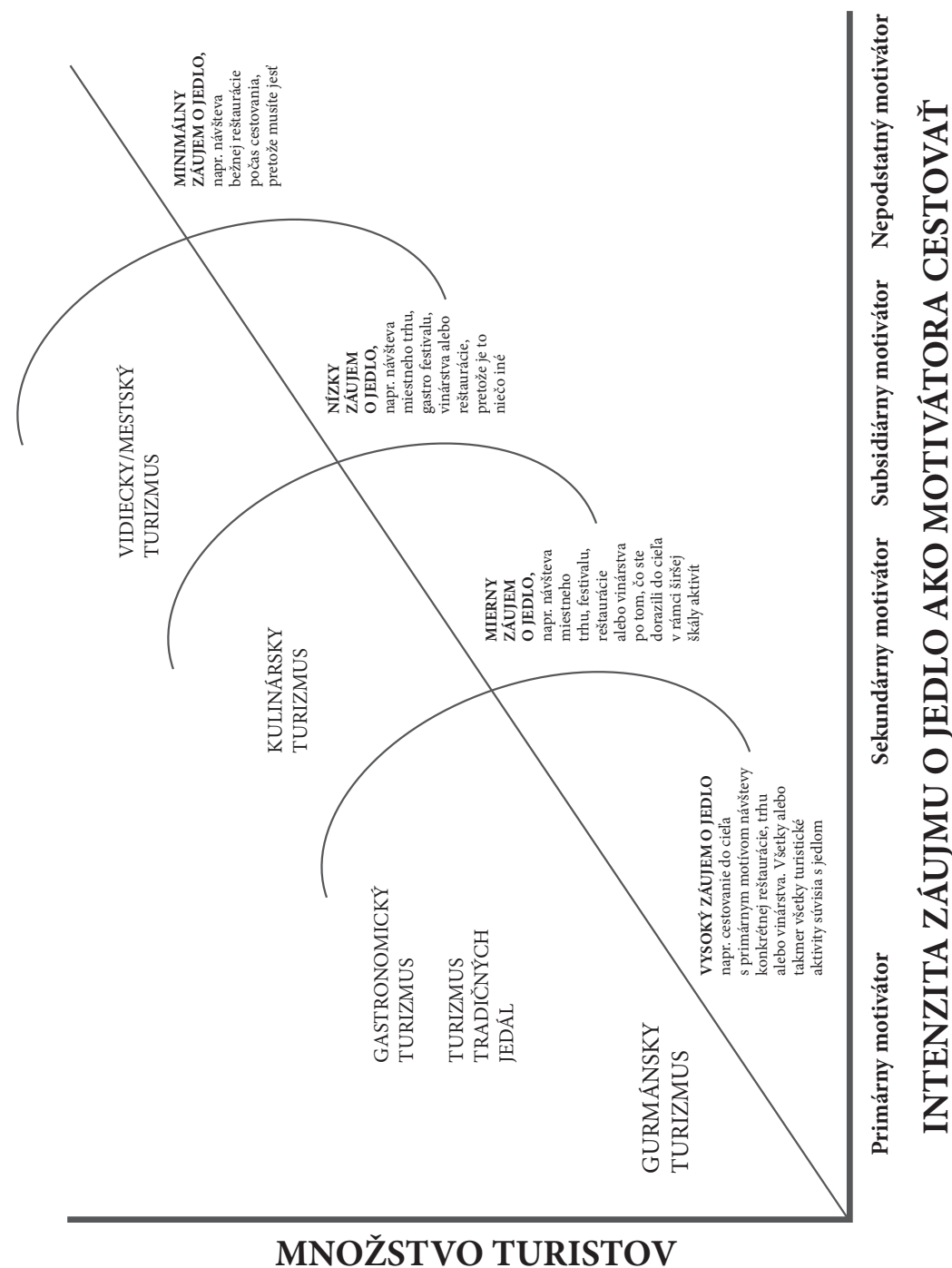
Kulinársky cestovný ruch je teda pomerne mladá oblasť cestovného ruchu, ktorý sa do povedomia dostal v roku 2003, kedy Erik Wolf založil *Medzinárodnú asociáciu kulinárskeho cestovného ruchu* (ICTA – *International Culinary Tourism Association*). Asociácia pod týmto označením pôsobila do roku 2012, kedy sa premenovala na *World Food Travel Association* – WFTA. Tvoria ju odborníci, ktorí zastupujú svetové potraviny, nápoje a cestovný priemysel. Asociácia propaguje motto: „Jedlo je atrakcia rovnako ako múzeum“. K členom patria aj rôzne profesionálne zväzy, organizácie, cestovné kancelárie, prevádzkovatelia služieb cestovného ruchu a výrobcovia potravín. Podľa *World Food Travel Association* sa pri gastroturizme jedná o cestovanie za unikátnymi a pozoruhodnými kulinárskymi skúsenosťami, pričom účastníci gastroturizmu spoznávajú navštívenú destináciu z gastronomickej stránky. Táto organizácia dokonca odporučila upustiť od zaužívaného pojmu „culinary tourism“ a používať širšie označenie *food travel* či *food tourism*, teda „cestovanie za jedlom“.

Keďže gastronómia i spôsob stravovania sú prejav kultúry, túto formu cestovného ruchu považujeme za súčasť kultúrneho cestovného ruchu. V tomto prípade sa jedlo používa nielen ako marketingový nástroj na pritiahnutie pozornosti turistov, ale i ako špeciálny produkt kultúrneho cestovného ruchu. Tu jedlo slúži ako cieľ návštevy určitého regiónu.

Detailnejší pohľad na anglický pojem „food tourism“ prinášajú autori Hall, Sharples, Mitchell, Macionis a Cambourne v publikácii Food Tourism Around the World (2003), v ktorej poukazujú na zjednodušenú predstavu stotožňujúcu kulinársky turizmus s akoukoľvek návštevou reštaurácie alebo konzumáciou potravín či jedál spôsobom narúšajúcim stereotyp zaužívaného každodenného spôsobu stravovania, zväčša mimo miesta bydliska, ako na nepresnú. Poukazujú na to, že toto zjednodušenie považuje za turistické aj aktivity, ktoré tento charakter nemajú. Taktiež ho neumožňuje odlíšiť od iných foriem turizmu, u ktorých je gastronómia síce nevyhnutnou súčasťou cesty, ale nie je jej primárnym cieľom. Z pohľadu vymedzenia kulinárskeho turizmu je preto nevyhnutné rozlišovať medzi turistami, u ktorých je stravovanie nevyhnutnou súčasťou cestovateľského zážitku a tými, u ktorých sú turistické aktivity a dokonca aj výber cieľa cesty ovplyvnené jedlom, s cieľom dosiahnuť očakávaný kulinársky zážitok. Pri koncipovaní turistického produktu a marketingovej stratégie turistickej destinácie je preto možné ku stravovaniu a k s ním súvisiacim aktivitám pristupovať ako k prostriedku, resp. nevyhnutnej súčasti turistickej cesty alebo ako k cieľu turistickej cesty. Podstatu a relevanciu odlíšenia kulinárskeho turizmu od iných foriem turizmu je preto možné vidieť v spôsobe uspokojovania dopytu po relaxe, odpočinku či zábave prostredníctvom aktivít súvisiacich primárne alebo sekundárne s jedlom alebo gastronómiou. Hlavným motívom kulinárskych ciest je predovšetkým túžba po skúsenostiach z chuti osobitných druhov potravín alebo potravinárskych či gastronomických produktov, ktoré sú nejakým spôsobom výnimočné alebo sa vyznačujú nejakými regionálnymi špecifikami, ako napríklad vína, syry či degustácie rôznych pokrmov pripravených známymi šéfkuchármi podávanými v drahých a exkluzívnych reštauráciách. Taktiež môže ísť o rôzne miestne špeciality, ktoré nie je možné ochutnať inde (endemické špeciality). Z pohľadu vymedzenia kulinárskeho cestovného ruchu je degustácia potravín a kulinárskych produktov nadradeným cieľom cesty, ktorý vplýva na správanie sa turistov. Taktiež vplýva aj na ich rozhodnutia o smere, čase výjazdu, forme trávenia času počas zájazdu a pod. Títo autori (Hall a kol., 2003, s. 11) v závislosti od intenzity a miery vplyvu jedla ako motivátora pre podniknutie turistickej cesty rozlišujú (Schéma 1):

- varianty turizmu, u ktorých je jedlo primárnym motívom cestovného cieľa – *gurmánsky turizmus* (*gourmet tourism*), *gastronomický turizmus* (*gastronomic tourism*), *turizmus tradičných jedál alebo miestnych kuchýň* (*cuisine tourism*);
- varianty turizmu, u ktorých je jedlo sekundárnym motívom cestovného cieľa – *kulinársky turizmus* (*culinary tourism*);
- ostatné varianty turizmu, u ktorých sú jedlo a degustácia potravín podriadené iným cestovateľským záujmom.

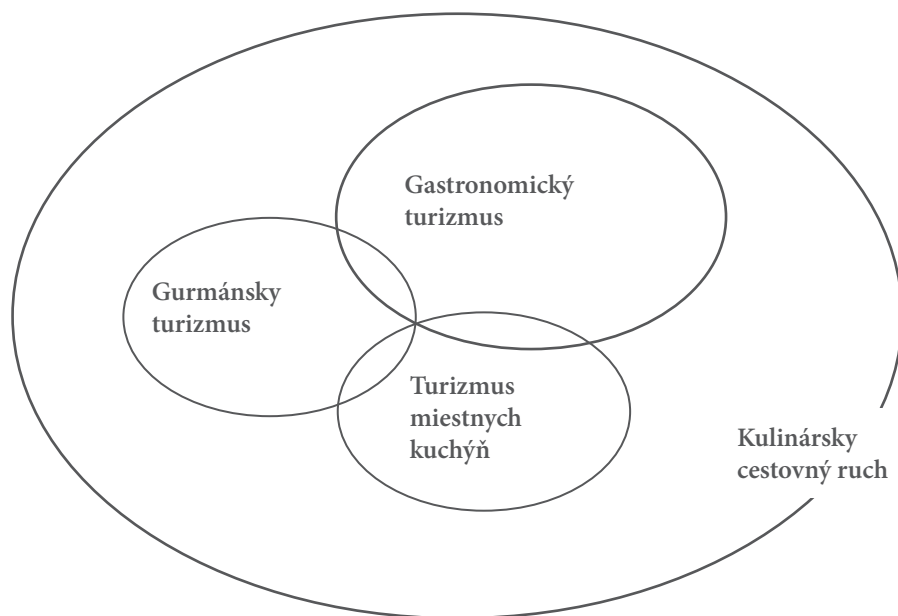
Schéma č. 1: Formy turizmu spojené s intenzitou záujmu o jedlo ako cestovného cieľa

Zdroj: Spracované podľa Hall a kol. (2003 : 11)

Ako teda vyplýva z vyššie uvedeného, stravovanie a degustácia jedla či potravinárskych produktov môže byť ako motivácia k cestovaniu a ako súčasť kulinárskeho cestovného ruchu primárny alebo sekundárny cieľ. V rámci tejto formy cestovného ruchu sa v dôsledku neustále sa rozširujúcej ponuky vyprofilovali tri špecifické varianty (Schéma č. 2) – gurmánsky turizmus, gastronomický turizmus a turizmus miestnych kuchýň.

Schéma č. 2: Varianty kulinárskeho cestovného ruchu

Zdroj: Spracované podľa Matlovičová – Pompura, 2013

Na základe tohto prístupu ku kulinárskemu cestovnému ruchu z pohľadu jedla ako motivátora autori Matlovič – Klamár – Mika (2015) pristúpili k detailnejšej špecifikácii jednotlivých subvariantov kulinárskeho turizmu nasledovne:

1. Gurmánsky turizmus

Podielom turistov je najmenší zo všetkých subvariantov. Miera záujmu o jedlo a degustáciu kulinárskych produktov je najvyššia a predstavuje hlavný motív podniknutia turistickej cesty. Samotné označenie „gurmán“ pochádza pôvodne z francúzštiny, kde označovalo špecialistu na posúdenie kvality vína. Jeho neskoršie rozšírenie na všetky druhy lahôdok a kulinárskych špecialít, ktorých konzumácia nebola primárne spájaná s obživou ako nevyhnutnou súčasťou potrieb človeka pre prežitie, sa v podstate používa dodnes. Termínom „gurmán“ u nás teda označujeme znalca dobrého jedla, labužníka, vy-chutávača či milovníka dobrého a kvalitného jedla a nápojov. Nieкого, kto je

dobre informovaný a má v tomto smere vysoké nároky, vycibrenú chuť s dôrazom na pôžitok s ním spojený. Pre gurmána ako erudovaného odborníka sú okrem chute dôležité aj ďalšie sprievodné stránky ako spôsob servírovania, prostredie, v ktorom je jedlo podávané a celý rad ďalších, najmä vizuálnych atribútov podávaných pokrmov.

Gurmánsky turizmus je teda považovaný za subvariant kulinárskeho turizmu zameraný na labužníkov, znalcov jedla a nápojov, t. j. gastronomicky erudovaných ľudí s vycibreným zmyslom pre posúdenie chuti jedla, ktorí vyhľadávajú vysokokvalitné luxusné jedlo a vyberané potravinárske špeciality, za ktorými sú ochotní cestovať a ak je to nevyhnutné, minúť naň aj značné finančné prostriedky.

2. Gastronomický turizmus

V prípade gastronomického turizmu je rovnako ako pri gurmánskom miera záujmu o degustáciu kulinárskych produktov primárna, avšak jeho účastníci sú ochotní akceptovať aj širšiu škálu gastronomických produktov, stále však s dôrazom na kvalitu, status a prestíž. Cieľový trh turistov bude preto v tomto prípade širší ako u predošlej skupiny. Okrem odborníkov na gastronómiu sa doň zapájajú aj laici, teda miera náročnosti je o niečo nižšia ako v predošlom subvariante.

Gastronomický turizmus možno považovať za variantnú formu kulinárskeho turizmu, ktorý je primárne zameraný na návštevu kvalitných reštaurácií a vyhľadávanie gastronomických produktov s dôrazom na kvalitu, status a prestíž (napr. reštaurácie na zozname „Michelin Guide“), pričom cieľovým trhom sú okrem odborníkov na gastronómiu aj laici akceptujúci aj širšiu škálu gastronomických produktov ako gurmáni.

Za jeden z dôležitých faktorov, ktorý prispel k sfornovaniu skupiny tzv. gastronomických turistov možno považovať fenomén neustále sa rozširujúcej pop-kultúry spojený s trendom navštevovania módnych a často aj exkluzívnych reštaurácií či špeciálnych podujatí súvisiacich s ochutnávaním jedál a nápojov. Tento trend v spôsobe života najmä strednej a vyššej strednej triedy spolu s gastronomickou globalizáciou prispieva k vytváraniu nových kulinárskych produktov na báze miešania rozličných kultúr sveta, pričom kľúčovým atribútom je uvoľnenie či úplná absencia prísnych pravidiel. Súčasná moderná kuchyňa tak generuje nové formy a chute, ktorými sa snaží o neustálu produktovú diferenciáciu a následné ovplyvnenie rozhodovacích procesov turistov s cieľom primäť ich k realizácii cesty a získaniu skúseností s ponúkanými chuťovými zážitkami. Pre zjednodušenie informačného posolstva v rámci marketingovej komunikačnej stratégie sú často využívané aj tzv. personálne asociácie založené na osobnosti niektorého z uznávaných šéfkuchárov. Jedinečné kvality osobnosti jednotlivca – tvorcu štýlov chutí a kulinárskych trendov, tak tvoria základ kulinárskeho produktu a nezriedka sa prenášajú aj na širšie územie, s ktorým sú asociované ako istý druh osobnosti spojený s územím.

3. Turizmus tradičných jedál alebo miestnych kuchýň

Tento subvariant kulinárskeho cestovného ruchu sa realizuje buď v mestskom, alebo vidieckom prostredí. Vo väčšej miere sa zvykne rozvíjať na vidieku, kde ku kľúčovým faktorom patrí špecializácia poľnohospodárskej produkcie zameraná na tradičné kulinárske špeciality. Degustácia potravín a jedál je často spojená s ich nákupom a odohráva sa na mieste, ktoré je prispôbené na prijímanie turistov. Môže ním byť roľnícka usadlosť alebo potravinársky závod, prípadne verejný priestor počas kulinárskych festivalov alebo jarmokov. Primárnym motívom turizmu miestnych kuchýň je poznanie a ochutnávka tradičných miestnych kulinárskych špecialít. Môže ísť o rôzne farmárske trhy, jarmoky či gastronomické festivaly a iné podujatia zamerané na špecifické a pre danú oblasť typické potravinárske produkty či gastronómiu.

Tento variant kulinárskeho turizmu môže byť svojou povahou považovaný v istých prípadoch za súčasť rurálneho (vidieckeho) turizmu resp. agroturizmu, pretože je úzko spätý s miestnou poľnohospodárskou produkciou. Zo všetkých vyššie uvedených variantov sa práve turizmus miestnych kuchýň vyznačuje najvyššou mierou kulinárskej resp. potravinovej autenticity, ak zohľadníme ponuku najviac odrážajúcu miestnu kultúru a gastronomické tradície. Potravinová a gastronomická homogenizácia je v tomto prípade vnímaná skôr negatívne a znižuje atraktivitu turistického produktu. Ide o ilustráciu ambivalentného charakteru pôsobenia turizmu v gastronomickej globalizácii. Na jednej strane síce masový turizmus priamo prispieva svojím dopytom k zvyšovaniu gastronomickej uniformity v miestnej ponuke (tzv. mcdonaldizácia), avšak na strane druhej kulinársky turizmus vytvára dopyt po „in situ“ produkcii, t. j. špeciálnych miestnych kulinárskych produktoch (potravínach, jedlách a nápojoch). Ich konzumácia v mieste produkcie je sprevádzaná nenapodobiteľným „genius loci“ a je považovaná za dôležitý diferenciálny znak produktu turizmu miestnych kuchýň.

Dôležitým atribútom z hľadiska formy realizácie uvedeného variantu kulinárskeho turizmu je kulinárske podujatie „event“, ktoré sa pravidelne opakuje. Táto periodicita je dôležitá z hľadiska vytvorenia udržateľného turistického produktu a prilákania potenciálnych turistov.

Gastronomické festivaly sú oslavou niečoho, čo miestna komunita chce verejne demonštrovať a zároveň umožniť širokej verejnosti zapojiť sa do prípravy a konzumácie jedál. Festivaly či verejné podujatia sú od prvopočiatkov úzko späté s jedlom (primárne alebo sekundárne). Najčastejšie mali spirituálny či náboženský charakter – napr. slávnosti patróna miestneho kostola alebo slávnosti výročia posviacky kostola (tzv. hody, kermeš, hostina). Početné kultúry praktizovali oslavu ukončenia zberu úrody (dožinky, vinobranie a pod.). Tieto podujatia predstavujú zaujímavý turistický produkt, ktorý v koncentrovanej podobe ponúka prehľad miestnych kultúrnych tradícií spojený s konzumáciou celej škály lokálnych potravinových produktov a jedál. V závislosti od zamerania sa kulinárske podujatia (festivaly) rozlišujú:

- Všeobecné – zamerané na miestne potravinové produkty a produkty miestnej kuchyne (napr. Štiavnický regionálny farmársky jarmok);
- Multitematické – zamerané na presne stanovené kategórie či skupiny produktov (napr. Spišský festival vína a medu „VIA REGIA“);
- Monotematické – zamerané len na jednu skupinu produktov (napr. Goralský festival zabíjačkových špecialít);
- Monoproduktové – špecializované na jeden konkrétny potravinový alebo gastronomický produkt (napr. Klobásový festival v Békéscsabe, Dni zelá v Stupave).

Za zaujímavé oživenie možno považovať vnesenie prvku interaktivity do kulinárskych produktov prostredníctvom špeciálnych produktov umožňujúcich turistom zapojiť sa do procesu prípravy jedla či nápoja. Najčastejšie ide o rôzne kurzy varenia, barmanské kurzy určené pre širokú verejnosť.

4. Kulinársky turizmus

Ide o strešný pojem označujúci okrem uvedených foriem aj také turistické cesty, u ktorých sú aktivity spojené s jedlom a jeho ochutnávaním sekundárnym motivátorom. Okrem už uvedených aktivít to môžu byť rôzne festivaly, demonštrácie či šou zamerané na potraviny a gastronómiu. Konzumácia a degustácia kulinárskych špecialít počas dovolenky je v mnohých prípadoch zaradená na rovnakú významovú úroveň ako návšteva historických pamiatok či múzeí.

Trendy rozvoja gastroturizmu. Kvalita, pestrosť a spôsob stravovania sú do značnej miery podmienené množstvom finančných prostriedkov, ktoré jednotlivci môžu a je ochotný investovať. Preto účastníci kulinárskeho cestovného ruchu pochádzajú z rôznych príjmových skupín, čím ponuka tejto formy cestovného ruchu môže byť veľmi variabilná. Štúdia Barcelona Field Studies Centre spomenutá na portáli GASTROTURISTIKA (2015) definuje päť trendov rozvoja gastroturizmu:

1. Rozšírenie obchodu

Nárast bohatstva celosvetovej populácie prehlbuje vplyv na výdavky spotrebiteľov. Tí utrácajú čoraz väčší podiel svojich príjmov na hotové jedlo, gurmánske výrobky, jedenie vonku či jedlo s určitým zdravotným a etickým prínosom. Utracajú viac tam, kde sa stáva produkt túžbou a menej tam, kde je iba potrebou.

2. Zmeny v demografii a domácnostiach

Starnutie populácie a zmeny v životnom štýle zvýšili dopyt po jedení vonku a gastroturistických akciách. Pristúpilo sa k rozčleneniu skupín obyvateľstva, ktoré sa postarali o nárast účastníkov v gastroturistike:

DINKS – Double income no kids = dvojité príjmy, žiadne deti,
 SINKS – single income no kids = jeden príjem, žiadne deti. V oboch prípadoch ide o bezdetných prosperujúcich ľudí vo veku 25 – 35 rokov, Rodičia s prázdnyh hniezdom – osoby vo veku 45 – 55 rokov, vyššie vzdelanie a príjmy,
 Členovia generálneho boomu v 50. rokoch 20. storočia,
 Rozvedení – hľadajúci nových partnerov a následne stretávajúci sa s potenciálnymi partnermi na večeriach či romantických víkendoch.

3. Odmietnutie McDonaldizácie

Turisti vo väčšom počte odmietajú industriálny „fordistický“ model nízkonákladovej masovej produkcie jedla. Vyhľadávajú kvalitnejšiu a čerstvú miestnu kuchyňu, ktorá je pre navštívené miesta viac autentická. Koniec MacDonaldisácie v stravovacej kultúre zasiahol napríklad Starbucks v Austrálii, kde bola medzinárodná sieť „prevalcovaná“ tisíckami malých miestnych kaviarní.

4. Multi-kulti

Multikulturalizmus prenikol do každodenného života spotrebiteľov. Je poháňaný globalizáciou, migráciou, internetom, expanziou špecializovaných televíznych programov a vytrvalým nárastom medzinárodného turizmu. To, čo bolo kedysi jedlom exotickým, sa stalo jedlom bežným a každodenným. Tento jav súvisí s tzv. zákazníckou konvergenciou, čo znamená, že zákazníkovo správanie sa vo svete začína zblížovať. Jedlá typické pre jednu krajinu sa stávajú populárne v ostatných krajinách ako napr. talianska pizza, cestoviny, turecký kebab, japonské sushi a i.

5. Postavenie celebrity šéfkuchárov a médií

Väčší priestor pre gastronomické relácie, TV kanály, časopisy atď. znamená, že sa vytvoril priestor pre zrod gastronomických celebrit, autorít a mediálnych expertov. Tí dokážu upriamiť pozornosť na vysoko kvalitné jedlo, autentické, čerstvé a zdravé potraviny. Veľkú popularitu v zahraničí získali kuchárske relácie, ktoré po celom svete preslávili kuchárov akými sú Gordon Ramsay, Jamie Oliver či Negella Lawson. U nás sa preslávili české televízne relácie akými sú napríklad „Ano, šéfe!“ s kuchárom Zdenkom Polreichom, „S Italem v kuchyni“ s talianskym kuchárom Emanuelom Ridim, „Masterchef“ či slovenské relácie typu „Tajomstvo mojej kuchyne“, „Moja mama varí lepšie ako tvoja“, „Päťminútový kuchár“, „Nebíčko v papuľke“ a pod. V súčasnosti stravovanie ovplyvňuje internet a mnohé sociálne siete typu Facebook a Instagram. Objavujú sa mnohí food blogeri, ktorí na sociálnych sieťach pretvárajú jedlo na umenie.

K trendom zvyšujúcim popularitu kulinárskeho cestovného ruchu podľa Kotíkovej (2013) prispieva i zvyšujúci sa záujem o zdravý spôsob stravovania. V tomto smere sa objavujú pojmy, ktoré označujeme skratkou *F. L. O. S. S.* Tá obsahuje prvé písmená slov – fresh (čerstvé), local (miestne), organic (organické), bio, seasonal (sezónne) a sustainable (udržateľné). Ľudia sa čoraz viac zaujímajú o to, čo konzumujú, aká je kvalita a pôvod surovín či spôsob

prípravy jedál. V súlade s týmto trendom a pojmami *F. L. O. S. S.* sa popularita čoraz viac tešia farmárske trhy. V tejto súvislosti sa v gastronómii stále častejšie objavuje termín „Slow Food“ ako protiklad k známemu a rozšírenému spôsobu rýchleho stravovania Fast food.

Klasifikácia kulinárskeho cestovného ruchu. Keďže kulinársky cestovný ruch sa v súčasnosti stáva trendom, jeho ponímanie v cestovnom ruchu je veľmi rozmanité. Ďalším užším pohľadom na túto problematiku je klasifikácia podľa Wolfa (2006). Práve tú rozpracovala Kotíková (2013) v publikácii *Nové trendy v nabídky cestovného ruchu*. Podľa autorky táto klasifikácia zahŕňa aktivity spočívajúce v návšteve konkrétnych objektov či atrakcií. Jednotlivé objekty rozdelila a spracovala nasledovne:

1. podniky verejného stravovania;
2. gastronomické destinácie;
3. gastronomické akcie a udalosti;
4. gastronomické závody, výrobné;
5. gastronomické múzeá;
6. farmárske trhy;
7. kurzy varenia.

1. Podniky verejného stravovania ako cieľ kulinárskeho cestovného ruchu

Ide o konkrétne podniky verejného stravovania, ktoré sú cieľom cestovného ruchu. Tieto zariadenia môžeme ďalej rozdeliť na:

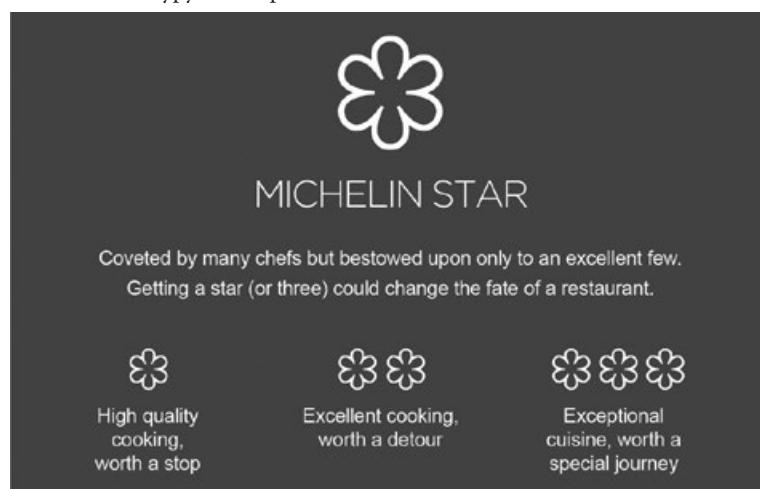
- A. gurmetské zariadenia;
- B. historické zariadenia;
- C. tradičné zariadenia;
- D. zážitkové zariadenia.

A. Gurmetské stravovacie zariadenia predstavujú luxusné reštaurácie s exkluzívnymi službami. Môžeme sem zaradiť reštaurácie ohodnotené Michelinskou hviezdou. Guide Michelin je jeden z najstarších a najznámejších sprievodcov po kvalitných reštauráciách sveta. Hodnotenie vykonávajú anonymní inšpektori udeľujúci reštauráciám 1-3 hviezdy. Zameriavajú sa na jedlo – jeho kvalitu, technické prevedenia a osobitosť. Nehodnotia zariadenie podniku ani úroveň obsluhy. Inšpektormi bývajú gurmáni s výbornou chuťovou pamäťou, vďaka ktorej vedú porovnať konkrétne jedlá. Musia dokázať splynúť s davom a vyzeráť ako bežní zákazníci. Po svojej návšteve napíšu o reštaurácii detailnú správu. O konečnom počte hviezd sa rozhoduje

na spoločnom stretnutí recenzentov. Označenia používané Michelin's Guide (Obrázok č. 1) sú nasledovné:

- 1 hviezda – označuje reštauráciu, ktorá ponúka v rámci svojej kategórie jedlá na vysokej úrovni a oplatí sa v nej zastaviť;
- 2 hviezdy – sa udeľujú reštaurácii, ktorá ponúka excelentnú kuchyňu a jedlá mimoriadnej kvality a oplatí sa kvôli nej urobiť cestu navyše;
- 3 hviezdy – znamenajú najvyššiu možnú kvalitu jedla. Označujú reštauráciu, za ktorou sa oplatí vycestovať.

Obrázok č. 1: Typy hviezd používané v Michelin's Guide

Zdroj: To the stars and beyond, 2015.

Obrázok č. 2: Bib Gourmand označenie používané v Michelin's Guide

Zdroj: To the stars and beyond, 2015.

Obrázok č. 3: Typy príborov na označenie úrovne reštaurácie používané v Michelin's Guide

Zdroj: To the stars and beyond, 2015.

Okrem základných hviezd používa Michelin's Guide aj ďalšie označenia:

- Bib Gourmand – získajú reštaurácie, ktoré ponúkajú výborné jedlo za priaznivú cenu. Tá sa určuje podľa ekonomickej situácie konkrétnej krajiny (vo väčšine Európy to znamená dva chody + dezert do 35€) (Obrázok č. 2).
- Príbory – označujú úroveň reštaurácie: 1 pár (vidlička + nôž) označuje neformálnu atmosféru, 5 párov luxusnú reštauráciu (Obrázok č. 3).
- Tanier – je akýmsi „bezhviezdnym“ ocenením pre podniky so slušnou úrovňou, ktoré však nedosahujú 1 hviezdu (Obrázok č. 4).

Obrázok č. 4: Vzor označenia „tanier“ používané v Michelin's Guide

Zdroj: To the stars and beyond, 2015.

Hoci mnoho ľudí vníma Michelinskú hviezdu ako „ocenenie drahých reštaurácií“, držiteľmi nemusia byť len luxusné zariadenia. V roku 2016 získal toto ocenenie „street food“ stánok v Bangkoku či sushi-bar, do ktorého sa zmestí len 10 ľudí v stanici metra v Tokiu. Napriek obtiažnemu a stresujúcemu získaniu Michelinskej hviezdy reštaurácie po takomto ocenení stále prahnú. Zariadenie, ktoré by bolo takto ohodnotené na Slovensku zatiaľ nemáme. Avšak napríklad v Prahe (Česká republika) sa nachádzajú až 3 reštaurácie – LA DEGUSTATION Bohême Bourgeoise (Obrázok č. 5), Field Restaurant a Alcron Restaurant.

Obrázok č. 5 a 6: Reštaurácia LA DEGUSTATION Bohême Bourgeoise v Prahe

Zdroj: Katarína Kompasová, 2017

Vo svete je niekoľko reštaurácií pýšiacich sa Michelinskou hviezdou. Mnohé z nich sú preslávené vďaka uznávaným a celosvetovo hodnoteným

šéfkuchárom. Internetový blog truelyexperiences.com uvádza aktuálnych 16 Top Michelin Star šéfov v roku 2020:

1. Alain Ducasse (Francúzsko) – aktuálne 19 hviezd (21 hviezd počas svojej kariéry)
2. Pierre Gagnaire (Francúzsko) – 14 hviezd
3. Martin Berasategui (Španielsko) – 12 hviezd
4. Yannick Alleno (Francúzsko) – 10 hviezd
5. Anne-Sophie Pic (Francúzsko) – 8 hviezd
6. Gordon Ramsay (Anglicko) – aktuálne 7 hviezd (16 hviezd počas kariéry)
7. Thomas Keller (USA) – 7 hviezd
8. Yoshimiro Murata (Japonsko) – 7 hviezd
9. Seiji Yamamoto (Japonsko) – 7 hviezd
10. Andreas Caminada (Švajčiarsko) – 7 hviezd
11. Heston Blumenthal (Anglicko) – 6 hviezd
12. Masahiro Yoshitake (Japonsko) – 6 hviezd
13. Heinz Beck (Nemecko) – 5 hviezd
14. Jordi Cruz (Španielsko) – 5 hviezd
15. Paco Perez (Španielsko) – 5 hviezd
16. Quique Dacosta (Španielsko) – 5 hviezd

Za zmienku však stojí meno Joël Robuchon (Francúzsko), šéfkuchár storočia, ktorý zomrel vo veku 73 rokov. Počas svojho života sa stal držiteľom svetového rekordu v počte 31 hviezd. Známymi sú aj kuchári Joan Roca – 3 hviezdy (Španielsko) a Juan Mari Arzak – 3 hviezdy (Španielsko).

Gurmetské reštaurácie ponúkajú špičkovú gastronómiu, bezchybnú

Obrázok č. 7: Kaviareň Sacher vo Viedni

Zdroj: Katarína Kompasová, 2017

obsľuhu a luxusný interiér, čomu samozrejme zodpovedá aj cenová úroveň.

B. Historické stravovacie zariadenia tvoria podniky, ktoré sú známe nielen svojou históriou, preslávili sa predovšetkým svojimi nezameniteľnými receptami či v minulosti hostili významné osobnosti. Ich samotný názov je značkou podniku. Príkladom môže byť kaviareň Sacher vo Viedni (Obrázok č. 6) známa okrem iného aj podávaním slávnej originálnej Sacherovej torty.

C. Tradičné gastronomické zariadenia sú podniky zakladajúce si na svojej autenticite, ktoré ponúkajú tradičné miestne špeciality, zdôrazňujú pôvodnosť a tradíciu receptov. V každej krajine nájdeme mnoho takýchto reštaurácií, či už miestnych tratórií v Taliansku, domácich podnikov v Španielsku,

Obrázok č. 8: Stolovanie v tradičnej slovenskej reštaurácii – Sýpka u Ludvíka v Bábě

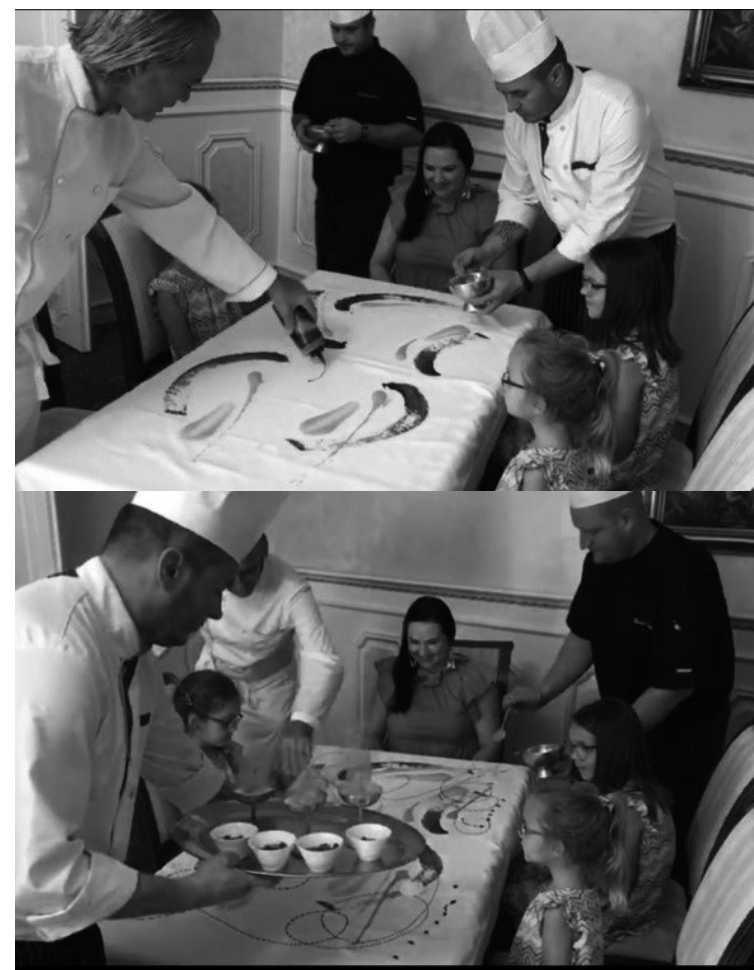

Zdroj: Katarína Kompasová, 2019

ako i mnoho tradičných kolíb a iných zariadení na Slovensku (Obrázok č. 7).

D. Zážitkové reštaurácie sú zamerané na zážitok, ktorý prináša nielen ponuka jedál, ale taktiež ich spôsob prípravy, spôsob podávania, obsľuha, interiér či celková atmosféra. Zážitok je tzv. pridaná hodnota, ktorú si zákazník odnáša so sebou domov. Vo svete je mnoho takýchto podnikov, či už sú to reštaurácie umiestnené pod hladinou mora, v korunách stromov, v podzemí, či zariadenia ohurujúce zákazníkov prípravou pokrmov priamo pred ich očami. Taktiež na Slovensku nájdeme takéto zariadenia. Príkladom môže byť reštaurácia Afrodita v Čereňanoch, v ktorej známy šéfkuchár Marián Filo pripravuje dezert priamo na biely obrus servírovaný pred zákazníkov (Obrázok č. 8). Originálnou je i Stredoveká sedliacka reštaurácia v Štúrove, v ktorej zákazníci okrem typických „sedliackych jedál“ majú možnosť zažiť netradičnú atmosféru prostredníctvom produkcie autentických textov zamestnancov obsľuhy.

Obrázok č. 9 a 10: Servírovanie dezertu v reštaurácii Afrodita v Čereňanoch

Zdroj: Katarína Kompasová, 2020

2. Gastronomické destinácie cestovného ruchu

Kulinársky cestovný ruch je spojený i s niektorými destináciami. Môžeme hovoriť o celých štátoch, resp. regiónoch. Mnohé štúdie dokazujú, že miestne či národné jedlo je jedným z faktorov, ktoré vytvára image destinácie cestovného ruchu, čím pomáhajú budovať značku danej destinácie. Na stravovanie rešpektujúce miestne tradície by sa malo pamätať predovšetkým pri tvorbe produktu gastronomických zariadení, čím by sa zachovalo povedomie o význame domácich potravín, rozvoji tradičných jedál, cestovného ruchu či regionálneho rozvoja. Kulinárna kultúra každej krajiny sa stáva predmetom záujmu turistov a súčasťou cestovateľského zážitku. Typickými gastronomickými destináciami sú napríklad krajiny ako Taliansko (Toskánsky región), Francúzsko, ale i Japonsko a iné.

3. Gastronomické akcie a udalosti

Ide o eventy, ktoré majú najväčší dopad na cestovný ruch. Ich vplyv sa neprejavuje len vo zvýšení návštevnosti danej destinácie, ale ovplyvňuje i celkový image cieľového miesta. Môžu mať rôzny charakter, či už hovoríme o vinobraní, vínnych festivaloch, pивných festivaloch, pri ktorých sú prezentácie jedál a nápojov jednou zo súčasti programu. Špeciálne postavenie majú špecializované gastronomické eventy, na ktorých dominuje ochutnávka jedál a nápojov. Celosvetovo najznámejšie sú napríklad Oktoberfest v Mníchove (Nemecko), Melbourne Food and Wine Festival (Austrália), Salon du Chocolat Festival (Francúzsko). Na Slovensku k najznámejším gastro festivalom patria napríklad: FoodFest usporadúvaný v rôznych slovenských mestách, Slovak Food Festival v Bratislave, Halušky Terchová, Festival chutí Big Green Egg v Považskej Bystrici či Nitranský street food Fest v Nitre a mnohé iné.

4. Gastronomické závody a výroby

V rámci návštevy destinácie a domáceho cestovného ruchu bývajú súčasťou i exkurzie do známych potravinárskych závodov, miestnych či rodinných výrobní. Okrem výkladu exkurzií dopĺňajú i ochutnávky s možnosťou zakúpenia si daných produktov. Turistami obľúbené miesta sú mnohé svetové pálenice a alkoholové závody, ako napríklad Bombay Sapphire Distillery v Anglicku, prehliadky čokoládovní v Belgicku, svetové vinárstva vo Francúzsku či Austrálii a mnoho iných.

5. Gastronomické múzeá

Sú ďalšou súčasťou kulinárskeho cestovného ruchu. Majú rôznorodé zameranie, tzn. môžu sa špecializovať len na určitý segment, napr. známe čokoládové múzeum – Choco Story Museum v Bruges (Belgicko), múzeum zmrzlín – Gelato Museum v Bologni (Taliansko), múzeum chleba – Museum of Bread Culture v Ulm (Nemecko), múzeum bravčovej salámy a segedínskej papriky – Pick Salami and Szeged Paprika Museum v meste Szeged (Maďarsko), resp. môže ísť o univerzálne gastronomické múzeá, ako napríklad Alimentarium Food Museum vo Vevey vo Švajčiarsku.

6. Farmárske trhy

Farmárske trhy sú akcie, vďaka ktorým môžu miestni pestovatelia, výrobcovia či poľnohospodári predávať svoje produkty priamo zákazníkom. Takto sa vytvára miesto plné jedinečných chutí, vôní, farieb, kde je možné stretnúť mäsiara, pekára, mliekara a iných predajcov. Zákazníci majú možnosť nielen kúpiť ich výrobky, ale priamo na mieste ich ochutnať, nechať si poradiť či len tak porozprávať sa s ich predajcami. Farmárske trhy majú význam nielen z pohľadu návštevníkov, ale i predajcov, pretože vďaka nim je tu možnosť podporiť nezávislých pestovateľov, miestnych farmárov a výrobcov produktov daného regiónu. Priamy predaj im dáva šancu lepšie prežiť v súčasnej globalizovanej ekonomike.

7. Kurzy varenia

Ide o novodobejší spôsob podpory kulinárskeho cestovného ruchu. Je

ovplyvnený rastúcim záujmom o gastronómiu ako takú, ale i popularitou kuchárov známych z rôznych televíznych relácií či food blogov a kuchárskych kníh. Kurzy varenia majú rôzne podoby a zamerania či už tematicky (Obrázok č. 15), napr. talianska kuchyňa, ázijská kuchyňa, perfektné steaky a pod., alebo môžu byť súčasťou produktu kulinárskeho cestovného ruchu, v rámci ktorého sú turisti ochotní cestovať i väčšie vzdialenosti. Príkladom je cestovateľský projekt „Sí Italy“, v rámci ktorého organizátori ponúkajú klientom rôzne zážitkové pobyty v talianskom Toskánsku, na ktorých sa môžu zúčastniť na kurzoch varenia s významnými kuchármi. Známe sú pobyty napríklad: „Gurmánsky pobyt s Gabrielom Kocákom a Martinom Záhumenským a nádychom leta“ či „Maestro Židek, Maestro Záhumenský a talianske la dolce vita“.

Obrázok č. 11: Príklad kurzu varenia Chefparade v Bratislave

Zdroj: Katarína Kompasová, 2020

Záver. Cieľom príspevku bola snaha obohatiť gastronómiu o komplexné poznatky sledujúce jej vnímanie z pohľadu cestovného ruchu. Z textu je jasné, že pod pojmom gastronómia nejde len o technologickú prípravu jedál a nápojov, ale je možné ju skúmať ako možný cestovný cieľ.

Podstatná časť textu je spracovaná využitím sekundárnej analýzy publikácií autorov venujúcich sa danej problematike. Práve ich výskumy a poznatky viedli k naplneniu a kompletizácii poznatkov, čo bolo aj zámerom článku. Predkladaný príspevok sumarizuje témy, ktoré sledujú gastronómiu z rôznych uhlov pohľadu v kontexte cestovného ruchu. Nejde o komplexné závery či riešenia daných problematík, ale o náčrt rôznych smerov jej skúmania.

Zameranie článku by malo nabádať k záujmu o poznanie danej problematiky, má podnietiť čitateľa k ďalším skúmaniam, objavom či poznatkom. Štúdiom gastronómie v kontexte cestovného ruchu sme dospeli k tomu, že

gastronómia má dôležité miesto nielen z pohľadu jednotlivcov, ale i z pohľadu jednotlivých národov a národnej kultúry. Ako súčasť kultúrneho dedičstva, rastie na rebríčku dôležitosti a nutnosti potreba venovať tejto disciplíne patričnú pozornosť a úctu.

Literatúra a pramene:

- FOOD ETHICS COUNCIL. What is food ethics. [online]. (cit. 28-09-2020). 2015. Dostupné na internete: <https://www.foodethicscouncil.org/learn/food-ethics/what-is-food-ethics/>.
- FOOD REPORT 2020. [online]. (cit. 09-09-2020). 2019. Dostupné na internete: <https://onlineshop.zukunftsinstitut.de/shop/food-report-2020/>.
- FOOD REPORT 2021. [online]. (cit. 10-09-2020). 2020. Dostupné na internete: <https://onlineshop.zukunftsinstitut.de/shop/food-report-2021/>.
- GASTROTURISTIKA. [online]. (cit. 15-04-2015). 2015. Dostupné na internete: <http://www.gastroturistika.sk/preco-sa-gastroturistika-rozmaha/>.
- HALL, C. M., SHARPLES, L. et al. Food Tourism Around the World: Development, management and markets. Oxford: Elsevier, Ltd., 2003.
- IMBACH, J. Tajemství klášterní kuchyně: Pikantní epizody a chutné recepty. Praha: Portál, 2005.
- KARÁSKOVÁ, T. Regionální gastronomie jako nástroj cestovního ruchu. [online]. (cit. 2020-08-07). 2013. Dostupné na internete: <https://aak.slu.cz/pdfs/aak/2013/02/03.pdf>
- KOMPASOVÁ, K. Kulinárna kultúra ako faktor rozvoja cestovného ruchu / Culinary culture as a tourism development factor. In: Aktuální problémy cestovního ruchu „Cestovní ruch jako křižovatka poznatků“: recenzovaný sborník z mezinárodní konference. Jihlava: Vysoká škola polytechnická Jihlava, 2017, s. 238-246.
- KOMPASOVÁ, K. Kulinárna kultúra regiónu Ponitrie / Culinary culture of region Ponitrie. In: Hotelnictví, turismus a vzdělávání: sborník recenzovaných příspěvků z 9. ročníka mezinárodní vědecké konference. Praha: Vysoká škola hotelová, 2017, s. 154-168.
- KOMPASOVÁ, K. Gastroturizmus na Slovensku. In: Příčiny a řešení cestovního (ne)ruchu : zborník z medzinárodnej konferencie študentov, doktorandov a vedeckých pracovníkov. Nitra: UKF v Nitre, 2016, s. 65-76.
- KOMPASOVÁ, K. Národná gastronómia v kontexte rozvoja gastroturizmu. In: Aktuální trendy lázeňství, hotelnictví a turismu: sborník recenzovaných příspěvků ze 4. mezinárodní vědecké konference. Tábor: Ústav lázeňství gastronomie a turismu, 2015, s. 222-231.
- KOMPASOVÁ, K. Gastroturizmus s akcentom na tradičnú stravu Slovenska. In: Hotelnictví, turismus a vzdělávání: sborník příspěvků ze 7. ročníku mezinárodní vědecké konference v Praze. Praha: Vysoká škola hotelová, 2015, s. 254-266.
- KOMPASOVÁ, K. Kulinárna kultúra ako súčasť gastroturizmu. In: Kontexty kultúry a turizmu, roč. 8, 2015, č. 1, s. 24-29.
- KOTÍKOVÁ, H. Nové trendy v nabídce cestovního ruchu. Praha: Grada Publishing, a. s., 2013.
- MATLOVIČOVÁ, K. – KLAMÁR, R. – MIKA, M. Turistika a jej formy. Prešov: Prešovská univerzita, Grafotlač Prešov, 2015.
- MATLOVIČOVÁ, K. – POMPURA, M. The Culinary Tourism in Slovakia Case Study of the Traditional Local Sheep's Milk Products in the regions of Orava and Liptov. In: GeoJournal of Tourism and Geosites, Oradea – Gdańsk, year VI, 2013, no. 2, vol. 12, pp. 129-144. ISSN
- OLIVER, R. Who is The Best Chef In The World? 16 Top Michelin Star chefs In 2020. [online]. (cit. 2020-10-23). 2020. Dostupné na internete: <https://trulyexperiences.com/blog/most-decorated-michelin-star-chefs/>.

PREČO FARMÁRSKE TRHY?. [online]. (cit. 04-08-2020). 2013-2017. Dostupné na internete: <http://www.farmarsketrhy.sk/clanok2/20170113113853/preco-farmarske-trhy>. SNOPOKOVÁ, J. Michelinové hviezdy. [online]. (cit. 2020-08-03). 2018. Dostupné na internete: <https://profikuchar.sk/blog/michelinske-hviezdy>.

ŠENKOVÁ, A. Analýza stravovacích zvyklostí a názorov na gastroturizmus návštěvníkov reštauračních zařízení v okresech Michalovce a Sobrance. In: Mladá Věda. Young Science: Mezinárodní vědecký časopis, roč. 4, 2016, č. 2, s. 102-110.

ŠENKOVÁ, A. História a súčasnosť kulinárnej kultúry na Slovensku. In: Aktuální trendy lázeňství, hotelnictví a turismu: sborník recenzovaných příspěvků ze 4. mezinárodní vědecké konference, Tábor – 9. a 10. duben 2015. Opava: Ústav lázeňství, gastronomie a turismu, FPF SU. CD-ROM, 2015, s. 290-2297. TO THE STARS AND BEYOND. [online]. (cit. 03-08-2020). 2015. Dostupné na internete: <https://guide.michelin.com/en/to-the-stars-and-beyond>. WFTA. What is food tourism? [online]. (cit. 03-08-2020). Dostupné na internete: <https://worldfoodtravel.org/what-is-food-tourism-definition-food-tourism/>.

WOLF, E. Culinary Tourism. The hidden Harvest. Dubuque: Kendall Hunt Publishing, 2006.

Kontakt:

PhDr. Katarína Kompasová, PhD.
KMKaT FF UKF v Nitre
Štefánikova 67
949 74 Nitra
E-mail: kkompasova@ukf.sk

Význam animačných služieb v cestovnom ruchu počas krízy spojenej s pandémiou Covid 19 – na príklade vybraných subjektov

Lucia Kurpašová – Michal Kurpaš

Kľúčové slová: cestovný ruch, animácia, doplnkové služby, subjekty cestovného ruchu

Key words: tourism, animation, additional services, subjects of tourism

Abstract: The thesis analyses and points out the importance of animation services as an important component in current tourism. The aim of the thesis is to point out the need for innovation and implementation of additional services, which is based on already existing and functioning examples, collected from abroad, and also from Slovakia. Based on the analysis of the current state of using the additional services of selected tourism entities and their mutual comparison, the practical part focuses on proposals usable for marketing purposes of destinations.

Úvod. Na začiatku roka 2020 celý svet zasiahla pandémia nového koronavírusu SARS-COV-2 (Covid 19), ktorá následne spustila vlnu ekonomickej krízy. Na základe ďalšieho vývoja, hlavne ak ide o šírenie sa vírusu, to vyzerá tak, že nie len ekonomiku na Slovensku, ale aj mnohé iné ekonomiky vyspelých krajín sveta čaká v najbližšom období recesia. Pandémia do veľkej miery

ovplyvnila predovšetkým voľný pohyb ľudí, cestovanie a sektor cestovného ruchu na celom svete. Cieľom predloženého príspevku je poukázať na súčasnú adaptáciu vybraných doplnkových služieb v ponuke subjektov cestovného ruchu – v cestovných kanceláriách a hoteloch.

Súčasný stav cestovného ruchu a jeho dopad na ponuku cestovného ruchu. Prvotné uzatvorenie hraníc ovplyvnilo cestovanie do zahraničia a následne zavedené opatrenia úplne zastavili cestovný ruch na Slovensku. Dotklo sa to ešte aj rozbehnutej zimnej sezóny, kde prvé straty utrpeli hlavne lyžiarske strediská, následne ubytovacie, stravovacie a iné kultúrne a športovo-rekreačné zariadenia, ktoré museli na pomerne dlhú dobu (približne 3 mesiace) úplne obmedziť svoje prevádzky. Takýto stav cestovný ruch na Slovensku ešte nezažil. Ich opätovné otvorenie bolo postupné, pomalé a vyžadovalo si mnohé opatrenia, ktoré neumožňovali využívať potenciál cestovného ruchu naplno. Uzavretie hranice ale spôsobili, že ľudia po dlhej dobe počas letnej sezóny cestovali predovšetkým na Slovensku.

Najhorší dopad malo uzatvorenie hraníc pre našich touroperátorov. Väčšina z nich je zameraná na outgoingové zájazdy – do zahraničia, kde v rámci prepravy klientov využívajú najmä leteckú prepravu. Letecká doprava, ktorá bola asi prvý raz vo svojej histórii takmer úplne zastavená, utrpela rovnako veľké ekonomické straty. Po postupnom uvoľňovaní opatrení a následnom spustení leteckej dopravy mohli cestovné kancelárie do svojej ponuky zaradiť aj tak len obmedzené množstvo destinácií, keďže mnoho z nich sa stále nachádzalo na takzvanom „červenom zozname“ (krajiny s vysokou mierou nákazy, kde sa neodporúča cestovať). Takéto krajiny boli napríklad Turecko, Egypt, Tunisko, Španielsko, Francúzsko, Taliansko, Bali a mnohé ďalšie. Všetko sú to obľúbené destinácie Slovákov. Niektoré sú dokonca pre cestovné kancelárie počas ich sezónneho predaja priam ťažiskové. V zozname „zelených krajín“ (krajiny s nízkou mierou nákazy) sa nachádzalo napríklad Chorvátsko, do ktorého sú však ľudia zvyknutí cestovať skôr individuálne. Cestovné kancelárie majú túto destináciu kontrahovanú skôr v minimálnych počtoch garančných kapacít.

Po postupnom otváraní hraníc sa aj letecká doprava rozbiehala veľmi pomaly. Aj z toho dôvodu boli kapacity v lietadle obmedzené. Charterové lety, na ktorých sú v sezóne cestovné kancelárie závislé, sa nespustili v rozbehnutej sezóne takmer vôbec. Cestovné kancelárie využívali preto v letnej sezóne 2020 často denné linky a o kapacity museli medzi sebou vzájomne súperiť. Tiež museli obmedziť aj predaj vopred zaplatených a zazmluvnených garančných kapacít so spolupartnermi. To spôsobilo „vojnu“ medzi touroperátormi a ich klientmi, ktorí sa následne dožadovali svojich práv a chceli vrátiť finančné prostriedky za dopredu zaplatené zájazdy. Cestovné kancelárie však majú u svojich partnerov garančné kapacity služieb (preprava, ubytovacie zariadenia, stravovanie a iné) služby vyplatené dopredu. Mnohé cestovné kancelárie táto situácia dostala až na hranicu krachu.

Výrazné finančné straty spôsobil aj fakt, že na sezónu si cestovné kancelárie najímajú/zamestnávajú mnoho externých zamestnancov (brigádnici na call-centrách, delegáti, animátori, pomocní destinační manažéri a iné pozície). Do obmedzeného počtu destinácií mohlo túto sezónu vycestovať len minimálne množstvo externých zamestnancov (delegáti, animátori, sprievodcovia). Cestovné kancelárie však dopredu investovali nemalé množstvo financií v rámci kastingov a školení takýchto zamestnancov.

Animácia v kontexte doplnkových služieb. Cestovný ruch tvoria viaceré sektory. Za najvýznamnejší môžeme považovať *sektor služieb* (Gúčík, 2001: 44). Služby tvoria neodmysliteľnú súčasť cestovného ruchu, ktorý by bez ich existencie nemohol fungovať ani napredovať. Účastníci cestovného ruchu začínajú byť stále viac náročnejší. Na ich uspokojenie dnes už nestačia len tzv. *základné služby* – ubytovacie a stravovacie, preto sa začali formovať aj tzv. *doplnkové služby*. Vznikajú vtedy, ak producent služieb ponúkne na trh aj dodatočnú výhodu, ktorá siaha za rozsah základných služieb. Uspokojujú dodatočné potreby klientov a často presahujú ponuku služieb konkurencie (Kolektív autorov, 2001: 17-19). Z pohľadu marketingu je konkurencieschopnosť nevyhnutnou časťou v ponuke cestovného ruchu. Práve vďaka kvalitne a predovšetkým odlišne poskytovaným základným, ale najmä doplnkovým službám dokáže subjekt cestovného ruchu získať výraznejšiu konkurencieschopnosť na trhu. Významnou doplnkovou službou, a v súčasnosti aj významnou propagačnou zložkou, sa stala animácia a animačné služby.

Animácia v cestovnom ruchu je interpretovaná rôzne. Všeobecne je chápaná ako vykonávanie rôznych činností v súvislosti s uspokojovaním potrieb počas účasti na cestovnom ruchu. V európskych krajinách, kde významnú časť hospodárstva zohráva práve cestovný ruch, sa pojem animácia spája najmä so starostlivosťou o voľný čas návštevníkov v cieľových destináciách. Ide hlavne o oživenie voľného času, o činnosti a aktivity, ktoré sú v súčasnosti veľmi dôležitou súčasťou predovšetkým hotelov a hotelových rezortov, ale tiež športovo-rekreačných stredísk, zábavných parkov, kúpeľov alebo výletných lodí (Babiar – Baczek – Kompán, 2013: 8; Ďuriček a kol. 2001: 10).

V súčasnosti sa cestovanie stalo dostupným takmer pre každého a neustále meniace sa štandardy v súvislosti s využívaním voľného času priaznivo vplývajú na intenzívny rozvoj animácie. Rovnako sa za posledné roky zmenil aj vzorec kultúrno-spoločenskej zábavy. Vďaka týmto trendom sa animácii darí stále viac (Babiar – Baczek – Kompán, 2013: 7).

Postavenie animácie sa v priebehu posledných rokov zmenilo. Nie je už iba súčasťou klubových dovolení, ale stala sa významným a novodobým segmentom na trhu cestovného ruchu. To všetko viedlo k tomu, aby sa v súčasnosti animácia voľného času stala samostatným odborom tzv. „moderného“ cestovného ruchu, hotelierstva a tiež zariadení, ktoré sa zaoberajú organizáciou voľnočasových aktivít. Animáciou môžeme nazvať aj všetky formy aktivizácie a podpory príjemne a spoločensky stráveného voľného času, ktorý

sa dá aplikovať aj na rôznych druhoch eventov a stretnutiach ľudí. Okrem už spomínaných funkcií je animácia v súčasnosti predovšetkým spôsobom, akým môžu subjekty cestovného ruchu dosahovať a zvyšovať svoj zisk. Pre majiteľov zariadení, v rámci ktorých sú využívané animačné služby, ide predovšetkým o finančné výsledky v rámci ktorých je animácia aktuálne veľmi dôležitým ukazovateľom (Babiar – Baczek – Kompán, 2013: 8).

Animácia nie je v súčasnosti výsadou každého ubytovacieho zariadenia. Na Slovensku je táto doplnková služba zatiaľ skôr ojedinelá, prípadne využívaná len v súvislosti so sezónnosťou cieľových miest (napríklad hotelové rezorty v lyžiarskych strediskách – zimná sezóna – Vianoce alebo Veľká noc). V zahraničí (letné destinácie ako Turecko, Grécko, Taliansko, Španielsko a iné) zohráva veľmi dôležitú úlohu v rámci ubytovacích a gastronomických zariadení.

Animačné služby môžu dopomôcť aj k zvýšeniu počtu klientov alebo tých, ktorí sa opakovane vracajú do tej istej destinácie a aj priamo do rovnakého ubytovacieho zariadenia. Ak animátori vhodne zorganizovali aktivity vo voľnom čase celej rodine, pravdepodobnosť, že sa v budúcnosti budú chcieť vrátiť, sa výrazne zvyšuje. Rovnako zvyšuje príjmy z predaja suvenírov a iných spomienkových predmetov, ale predovšetkým zvyšuje obraty v hotelových kluboch a baroch. V týchto priestoroch sú často viaceré služby alebo nápoje spoplatnené – animátori sú zaškolení tak, aby si boli vedomí tejto situácie. V rámci denných, ale aj večerných programov organizujú súťaže a aktivity v okolí barov so spoplatnenými nápojmi. Z praxe tiež musíme spomenúť spoluprácu aj s okolitými gastronomickými a inými zábavnými zariadeniami (diskotéky a zábavné kluby v meste), do ktorých animátori organizujú večerné zájazdy, kde sa okrem spoplatnených nápojov platí aj vstupné a celé konzumné.

Naopak, animácia znižuje prevádzkové náklady na služby all-inclusive v hoteloch. Animátori sú si vedomí, že majú organizovať voľnočasové aktivity čo najďalej od barov s bezplatnými službami. Snažia sa o to, aby klienti trávili počas dňa čo najviac času s nimi a nie v konzumných priestoroch. Tieto príklady z praxe, ale aj mnohé iné dokazujú to, ako je práca animátora voľného času významná pre výsledný zisk subjektov cestovného ruchu. Ich príjmy sú tak často omnoho vyššie, ako náklady na doplnkové služby. Z čoho vyplýva, že animačné služby sú pre subjekty cestovného ruchu vhodným nástrojom pre marketingovú komunikáciu. Rovnako správna koordinácia animácie nie je pre nich nákladom, ale naopak ideálnou investíciou (Babiar – Baczek – Kompán, 2013: 9).

Adaptácia animačných služieb na pandemickú situáciu. Táto časť príspevku sa preto venuje sumarizácii odporúčaní, ktoré by mohli zefektívniť propagáciu cestovného ruchu na Slovensku prostredníctvom animácie. Odporúčania o využitelných nástrojoch v kontexte marketingu cestovného ruchu prostredníctvom animácie sme formulovali na základe analýzy

a komparácie, ktorá je súčasťou širšieho materiálu venujúceho sa problematike. Kumulujeme tu možné odporúčania pre prax, keďže v nasledujúcich sezónach, ktoré budú ovplyvnené koronakrízou, bude potrebné zaviesť nové podnety pre stabilizáciu cestovného ruchu na Slovensku.

Animátori sa túto sezónu nenachádzali takmer v žiadnej z destinácií ponúkaných cestovnými kanceláriami na Slovensku. Ak si vezmeme za príklad CK HYDROTOUR, ktorá každoročne pošle iba do Turecka vyše 40 animátorov a do všetkých svojich ponúkaných destinácií viac ako 100 animátorov, je na zvážení, či by nebolo vhodné v najbližšej budúcnosti uvažovať o zmene filozofie cestovnej kancelárie. Slogan CK HYDROTOUR je „Máme radi leto“. Jasným príkladom je práve letná sezóna 2020, kedy väčšina Slovákov trávila dovolenku doma a nevycestovala vôbec do zahraničia.

Animačné služby v ponuke touroperátorov. Cestovné kancelárie museli počas ekonomickej krízy spojennej s vírusom Covid-19 výrazne meniť personálne stavy. Práve preto sa v nasledovnom texte zameriame na efektívne využívanie ľudských zdrojov v cestovnom ruchu. Jedným z pozitívnych príkladov je CK SATUR, ktorá na aktuálnu situáciu zareagovala celkom efektívne, keď v rámci spolupráce so športovo-rekreačnými a ubytovacími zariadeniami na Slovensku zaradila do ponuky celý koncept svojich animačných služieb počas letnej sezóny (nie len počas letnej sezóny). Využili tak zaškolených animátorov a hotely do svojej ponuky zaradili škálu doplnkových služieb, ktorá je aktuálne u klientov cestovného ruchu vyhľadávaná a doslova žiadaná.

Deti boli doma rovnako „zatvorené“ takmer 3 mesiace a oživenie leta a vyplnenie ich voľného času do veľkej miery ocenili najmä rodičia počas svojej dovolenky na Slovensku. V rámci športovo-rekreačného zariadenia v Šamoríne - *X-bionic sphere* pre deti a mládež organizovala CK SATUR prostredníctvom 20 animátorov aj denné tábory bez toho, aby tam museli byť ubytované. Služby animátorov v hoteloch boli natoľko úspešné, že sa cestovná kancelária následne rozhodla rozšíriť ich aj v mimosezónnom období (po skončení letných prázdnin). Animačné služby boli zaradené počas víkendov celú jeseň 2020 vo viacerých ubytovacích zariadeniach po Slovensku.

Cestovná kancelária SATUR TRAVEL by mohla byť ďalším veľmi dobrým príkladom pre riešenie dopadov ekonomickej krízy, v ktorom by sa mohli využívať personálne zdroje touroperátorov a ich animačné služby. V praxi to znamená, že slovenské cestovné kancelárie by pri svojich zaužívaných trendoch mohli ponuku rozšíriť aj o spoluprácu so slovenskými subjektami cestovného ruchu. Napríklad CK HYDROTOUR plánovala realizovať školenie animátorov pre sezónu 2020 vo vodnom svete AQUA CITY POPRAD. Tam sa mali priamo v praxi animátori zaučovať a školiť na letnú sezónu. V budúcnosti by mohol byť širší animačný program zaradený aj v takýchto zariadeniach. V rámci spolupráce by si tak touroperátori zároveň vytvorili nový marketingový kanál a mohli by tak získať mnoho potenciálnych klientov do budúcnosti.

Animačné služby v ponuke ubytovacích zariadení. Pozitívnym príkladom zariadenia, ktorého koncept by mohol byť využívaný aj v iných subjektoch cestovného ruchu, je Hotel SITNO****. Ide zrejme o jediný hotel na Slovensku, ktorý školí sám svojich vlastných animátorov. Mnohé hotely na to nemajú dostatok finančných prostriedkov a prevažnú časť roka využívajú iba externe najatých animátorov prostredníctvom agentúr. Čo neznamená aj kvalitne zabezpečené a poskytované animačné služby pre klientov. V období po uvoľnení opatrení, po prvej vlne koronakrízy, na tom boli ubytovacie zariadenia finančne ešte horšie. Hotel SITNO má počas roka zaškolených približne 40 svojich animátorov, ktorých pracovne nevyužíva všetkých naraz a v mimosezónu pracujú len niektorí. Vo väčšine prípadov sú to študenti, ktorí majú voľno počas prázdnin a víkendov a práve vtedy ich služby hotel využíva a strieda ich na základe ich časových možností.

Podobný systém by mohli využívať aj iné hotely na Slovensku. V rámci spolupráce s touroperátormi by mohli vytvoriť pracovné miesta animátorom, ktorí v cestovných kanceláriách pracujú iba po dobu dvoch mesiacov počas letnej sezóny (júl – august). Ubytovacie a športovo-rekreačné zariadenia by tak mali možnosť v rámci spolupráce využívať zaškolených animátorov počas víkendov a sviatkov, ktorí by im zabezpečili kvalitne poskytnuté animačné služby. Ich výhodou je, že poznajú koncepty fungujúce v zahraničí. Toto by mohlo animáciu na Slovensku do veľkej miery oživiť a zefektívniť.

Animačné služby pre seniorov – ponuka v kúpeľníctve. Nepovšimnutou skupinou v rámci ponuky cestovného ruchu sú aj seniori. Na rozdiel od rodín s deťmi sú seniori segmentom trhu, pre ktorý je charakteristický nedostatok voľného času a kúpna sila. Táto cieľová skupina je globálnym fenoménom v súvislosti so stále sa zvyšujúcim počtom seniorov. Tento fakt sa dotýka aj hotelového sektoru. Preto nastal čas na zmenu myslenia, ktorá bude postupne meniť aj marketingovú komunikáciu vo vzťahu k seniorom. Keďže štatisticky starších ľudí stále pribúda, trh cestovného ruchu a aj celá rada ďalších odvetví sa začína stále viac špecializovať práve na túto skupinu populácie. V súvislosti s ich označovaním sa začal používať tiež výraz *Silver Economy*. Vek života ľudí sa predlžuje a takzvaná „*strieborná ekonomika*“ sa stáva stále aktuálnejšou témou. Táto špecifická forma cestovného ruchu bude podľa prognóz nasledujúce roky rásť rýchlym tempom.

Ako východisko pri formulácii odporúčaní sme využili aj sociologický výskum. Realizovali sme ho prostredníctvom dotazníka¹, v rámci ktorého

¹ Dotazník bol distribuovaný elektronickou formou. Využitie tejto formy distribúcie bolo zámerné, nakoľko sledujeme postoj k animačným službám hlavne z pohľadu marketingového nástroja. Sociálne siete sú jedným z hlavných distribučných kanálov subjektov cestovného ruchu. Tento spôsob šírenia nám následne zaručil širšie spektrum respondentov - účastníkov cestovného ruchu. Dotazník sa vyplňal na základe dobrovoľnosti v adekvátnej tematickej kategórii. Na elektronický dotazník nám odpovedalo 111 respondentov. Oslovené boli najmä rodiny s deťmi vo vybraných uzavretých skupinách orientujúcich sa na Baby a Family friendly služby a tiež seniori. Súbor otázok bol publikovaný na sociálnej sieti, ktorá ponúka užívateľom široké spektrum záujmových oblastí.

sme zamerali niekoľko otázok práve na cieľovú skupinu seniorov. Aj keď sú seniori v súčasnosti na trhu cestovného ruchu perspektívnou cieľovou skupinou, stále pre nich existujú mnohé obmedzenia, ktoré im komplikujú alebo úplne znemožňujú účasť na cestovnom ruchu. K najbežnejším dôvodom patrí zlý zdravotný stav, absencia spoločníka (vdova, vdovec), nedostatok financií, jazyková bariéra, ale aj mnohé iné. Mnohí slovenskí seniori aj z týchto dôvodov preferujú skôr kúpeľnú liečbu na Slovensku – v domácom prostredí. Finančne im často pomáha preplácanie pobytu poisťovňou, čo ich náklady značne zníži. Slovenské kúpele im okrem ubytovania a stravovania poskytujú aj liečebné procedúry zamerané na ich konkrétne zdravotné problémy, nepociťujú tu rečovú bariéru. V mnohých zariadeniach im však chýba kultúrne vyžitie alebo program, ktorý by im na pobyte v kúpeľoch (ktorý často trvá aj niekoľko týždňov) vedel efektívnejšie vyplniť voľný čas. Často majú problém s nadväzovaním nových kontaktov, hlavne ak cestujú individuálne. Jedna z otázok v dotazníku zisťovala zapojenie seniorov do animačných služieb. Väčšina opýtaných sa vyjadrila, že animačné služby sú orientované prevažne na detského účastníka cestovného ruchu. Z čoho vyplýva, že práve s týmto druhom – na deti orientovanými animačnými programami – sa stretávajú turisti v cieľových destináciách na Slovensku najčastejšie. Z prieskumu súčasného stavu môžeme tvrdiť, že v budúcnosti by sa mali seniori považovať za dôležitú cieľovú skupinu. Paradoxom je, že z pohľadu respondentov je práve táto skupina zapájaná do animačných služieb iba minimálne. Až 92 % dotazovaných konštatovalo, že animačné služby sú pre seniorov organizované veľmi obmedzene až vôbec. Ďalšia otázka sledovala fakt, či by v prípade zaradenia animačných služieb pre kúpeľných hostí boli tieto centrá lákavejšie. K zaradeniu animácií do ponuky kúpeľných zariadení sa pozitívne vyjadrilo takmer 82 % opýtaných respondentov. Myslia si, že kúpele tak budú pre návštevníkov omnoho lákavejšie a využili by aktívne svoj voľný čas medzi procedúrami. Ďalšia otázka sledovala o aké animácie by v kúpeľných zariadeniach mali respondenti najviac záujem. Najviac preferovanými boli spoločné pohybové aktivity (najmä pohybové aktivity vo vode), organizácia večerných animácií, organizované výlety do okolia, ktoré by boli zamerané na poznávanie miestnej kultúry.

Niektoré z týchto aktivít sú už síce zaradené do voľného programu v kúpeľných zariadeniach, ale organizované sú skôr profesionálnymi trénermi. Výhodou využívania animátorov je, že sú učení a vedení ku komunikácii s klientmi. Učia sa pre ľudí aktivity nielen zorganizovať a realizovať, ale ich aj v čo najväčšom počte nenásilnou formou zapájať. Mnohí klienti kúpeľných zariadení cestujú individuálne a sú ostýchaví pri nadväzovaní nových kontaktov. Animátor dokáže pôsobiť ako „komunikačný most“ a efektívne ovplyvniť pozitívnu atmosféru v spoločnosti. Tiež vie hosťom poskytnúť potrebné informácie zábavnou formou, čo táto skupina vie aj oceniť. Animátori sú flexibilní. Bez problémov vedia osloviť kohokoľvek, a preto by nemali

Obrázok č. 1: Denné aktivity a súťaže pre deti na pláži, Omán - Salalah

Zdroj: Michal Kurpaš, 2016

mať problém pomáhať starším účastníkom cestovného ruchu. Tí vedia ich pomoc oceniť často viac ako mladšie ročníky, ktoré túto službu považujú skôr za samozrejmosť. Animátor je veľmi často dobrým poslucháčom a táto cieľová skupina rada komunikuje, ak im na to niekto dá priestor.

Podľa prieskumu bolo vítaným spôsobom aktivácie animačných služieb v kúpeľoch organizovanie spoločných večerov zameraných na spoznávanie sa s ostatnými hosťami, keďže mnohí z nich sú tam niekoľko týždňov. Najmä ak cestujú individuálne, tak im animátor môže pomôcť jednoduchšie nadviazať nové kontakty.

Obrázok č. 2: Cooking day s deťmi, pečenie vlastnej pizze (fotografia bola použitá na propagáciu destinácie Omán počas sezóny 2016), Omán - Salalah

Zdroj: Michal Kurpaš, 2016

Animátori touroperátorov sú často využívaní aj na sprevádzanie hostí počas nenáročných zábavných výletov. Robia spoločnosť klientom najmä počas transferov, ktoré si nevyžadujú zložitý a odborný výklad. Na takéto situácie sú školení v rámci cestovných kancelárií, pre ktoré vykonávajú aj presuny z letísk do hotelov, alebo sprevádzajú výlety pre deti. Aj v tomto prípade by bolo efektívne využívať aj v mimosezónnom období. Preklenul by sa tak sezónny charakter ich povolania a to, že sú kvalitne zaškolení by mohli využiť aj pri efektívnej propagácii svojej cestovnej kancelárie. Okrem iného by značne obohatili kúpeľný život a voľný čas klientov – hlavne seniorov. Cestovné kancelárie majú zaškolených animátorov z celého Slovenska a po sezóne často nemajú iné zamestnanie. Takto by vedeli svoje skúsenosti využiť aj doma, nie len v zahraničí, a tým zlepšiť úroveň animačných služieb na Slovensku.

Záver. Cieľom príspevku bolo poukázať na možnosti efektívnejšieho fungovania subjektov cestovného ruchu v kontexte využívania animačných služieb. Pre subjekty je veľmi dôležitá marketingová komunikácia s klientom v súvislosti s predajom služieb. Snažia sa čo najviac priblížiť k potrebám účastníka cestovného ruchu a pripravovať svoju ponuku i produkty tak, aby čo najlepšie uspokojili svojich zákazníkov. Spokojnosť klientov je veľmi dôležitá a merateľná vtedy, ak sa pre ich ponuku rozhodne klient aj pri budúcom výbere dovolenky, ubytovacieho zariadenia alebo akejkoľvek inej služby.

Pandémia zapríčinila zmeny v ponukách cestovných kancelárií, ale aj zmeny v kritériách pre výber dovolenky. Na jednej strane vidíme obrovský prepád na trhu cestovného ruchu a negatívne dopady ekonomickej krízy, ale na druhej sme nútení inovovať, adaptovať a transformovať existujúce zdroje a charakter služieb. Význam animátorov a animačných služieb podľa uvedených príkladov nemožno hľadať len v prímorských zahraničných destináciách cestovného ruchu. Môžeme sledovať ich uplatnenie a adaptáciu

Obrázok č. 3: Denné aktivity s deťmi pri bazéne (fotografia bola uverejnená počas sezóny na sociálnych sieťach v rámci propagácie destinácie Omán), Omán - Salalah

Zdroj: Michal Kurpaš, 2016

na vzniknuté podmienky na Slovensku. Podpisujú sa pozitívnym spôsobom napríklad pod rozvoj ponuky služieb domácich subjektov, zvyšovanie kvality, ale aj pod odstránenie sezónnosti jednotlivých zamestnaní.

Literatúra a pramene:

BABIAR, M. – BĄCZEK, J. – KOMPÁN, J.: *Outdoorové animácie v cestovnom ruchu*. Bratislava: Stageman group, 2013.

ČECHOVÁ, T.: *Osobnosť animátora v súčasnosti v priestore animačných aktivít*. In: *Animačné aktivity medzi teóriou a praxou*. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Filozofická fakulta, Katedra etnológie a etnomuzikológie, 2008.

ĎURÍČEK, M. a kol.: *Riadenie animácie v turizme*. Prešov: Reproma, 2001.

GÚČIK, M.: *Cestovný ruch pre obchodné a hotelové akadémie*. 1.vyd. Bratislava: MEDIA TRADE, 2001.

HORNER, S. – SWARBROOKE, J.: *Cestovní ruch, ubytování a stravování, využití volného času: Aplikovaný marketing služeb*. Praha: Grada Publishing, 2003.

KAZDOVÁ, L.: *Svet začínajú zaujímať novodobí seniori*. In: *Obchod*, roč. 19, č. 4, s. 25, 2014.

KOLEKTÍV: *Služby a cestovný ruch: súvislosti, špecifiká, cesta rozvoja*. Bratislava: SPRINT, 2001.

KOTÍKOVÁ, H.: *Nové trendy v nabídkе cestovního ruchu*. Praha: Grada Publishing, 2013.

Zoznam informátorov:

ČERNAJOVÁ, Andrea. *Marketingové oddelenie CK HYDROTOUR : 2015 – 2020*

ČUNDERLÍKOVÁ, Denisa. *Marketingové oddelenie Hotel SITNO**** : 2020*

MILKO, Matúš (1989). *Marketingové oddelenie CK HYDROTOUR : 2015 – 2020*

PACULÍKOVÁ, Simona (1985). *Event manager, GRAND Hotel Jasná**** : 2019*

ŽOLNÍR, Cyril, *Marketingové oddelenie CK SATUR (do 2017), Marketingové oddelenie CK HYDROTOUR od 2018 – súčasnosť : 2019*

Kontakt:

PhDr. Michal Kurpaš, PhD.
KMKaT FF UKF v Nitre
Štefánikova 67
949 74 Nitra
E-mail: mkurpas@ukf.sk

Mgr. Lucia Kurpašová
KMKaT FF UKF v Nitre
Štefánikova 67
949 74 Nitra
E-mail: luciakurpasova@gmail.com

Subkultúry súvisiace so športom so zameraním na slovenské futbalové prostredie – Ultras MŠK Žilina

Jeremiáš Straka

Kľúčové slová: Kultúra, Subkultúra, Kontrakultúra, Fanúšik, Ultras, Hooligans

Key words: Culture, Subculture, Counterculture, Fan, Ultras, Hooligans

Abstract: Football is one of the sports that is performed but also watched by a large number of people around the world. For this reason, it is the place of origin of various subcultures. In the presented article we focus on a specific group-subculture of ultras MŠK Žilina. We present the historical development, structural division, rules and possible sanctions, intergroup relations and specific symbols of the given group-subculture. We also focus on behaviors before, during and after a sporting event, which in this case is a football match. Based on the information obtained, we evaluate individual manifestations so that it is possible to distinguish whether they are manifestations of subculture or counterculture.

Úvod. Šport predstavuje jeden z kľúčových fenoménov dnešnej doby a stáva sa tak neoddeliteľnou súčasťou globalizovaného sveta. Samotný šport je v základnom jednoduchom delení dvojdimenzionálnou záležitosťou. V individuálnej rovine môže slúžiť ako zdroj zábavy a značných príjmov pre tých, ktorí ho uskutočňujú – športovci a organizátori (profesionálni, ale aj amatéri). Na druhej strane šport prináša príležitosť pre aktivitu a zábavu, ktorú

predstavuje samotné sledovanie športových podujatí. Komplexne by sme takúto skupinu ľudí mohli označiť ako športových divákov. Či už to vychádza z podstaty samotnej hry, alebo je to dielom niektorých iných vplyvov, najväčšiu pozornosť športových divákov na celom svete už dlhodobo a tradične priťahuje kolektívny šport – futbal. V niekoľkých posledných dekádach to však nie sú iba priaznivci z celého sveta, kto upriamuje svoju pozornosť k tejto nádhernej, dynamickej a zároveň taktickej hre. Futbal sa stal predmetom záujmu médií, politikov a predovšetkým akademických pracovísk z odboru sociológie, psychológie, antropológie, kulturológie, kriminalistiky, ale aj množstva iných disciplín. Objektom záujmu sa však nestáva iba hra, ale mimo nej aj niektoré špecifické prejavy a praktiky, ktoré sa objavujú pred, počas aj po ukončení športových podujatí. Spomínanými praktikami môžu byť napríklad rôzne pokriky, transparenty či zástavy, hádzanie predmetov na hraciu plochu, vniknutie na ihrisko, vytrhávajúce sedadla, bitky a napádanie fanúšikov súpera či bezpečnostných zložiek, polície, usporiadateľskej služby a podobne. Tento fenomén tak nabral nečakané obrátky a stal sa problémom v mnohých vyspelých, ale aj menej vyspelých krajinách, medzi ktoré sa zaraďuje aj Slovenská republika. Aj keď na našom území spomínaný jav nedosahuje až takých rozmerov ako napríklad v susednom Poľsku, kde sa to prenieslo až do životného štýlu množstva jednotlivcov, nemôžeme tento jav a jeho prejavy bagatelizovať a mala by mu byť venovaná náležitá pozornosť spoločenských vied.

Predmetom záujmu predkladaného článku je prezentácia a analýza subkultúr v slovenskom futbalovom prostredí. Zameriame sa na konkrétny príklad skupiny ultras MŠK Žilina. V rámci textu sa zameriame na fungovanie spomínanej skupiny, jej historický vývoj, štruktúru, pravidlá a sankcie, medziskupinové vzťahy a špecifické symboly. Zároveň sa venujeme aj analýze správania sa skupiny pred, počas a po športovom podujatí, ktorým je v našom prípade futbalový zápas. Na základe takejto analýzy môžeme bližšie určiť, či sa jedná o prejavy subkultúry alebo kontrakultúry.

Odborný článok, ako aj výskum, ktorý prebiehal pri jeho tvorbe, bol realizovaný vďaka projektu UGA s názvom Subkultúry súvisiace so športom a registračným číslom 1/7/2020.

Kultúra, subkultúra, kontrakultúra. Pre lepšiu orientáciu v problematike, ako aj pre určenie kritérií hodnotenia jednotlivých prejavov, je nevyhnutné definovať východiskové pojmy, ktoré s témou úzko súvisia – subkultúra a kontrakultúra.

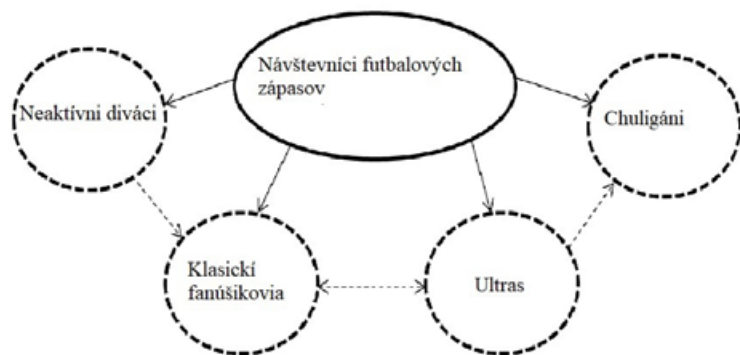
Každý veľký celok sa skladá z menších častí. Tak to je aj v prípade kultúry, ktorej súčasťou sú subkultúry. Týmto pojmom sa zaoberal Chris Barker, ktorý ho bližšie opísal v knižnej publikácii s názvom Slovník kultúrnych štúdií. Uvádza v ňom, že predpona „sub“ poukazuje na zvrchovanosť a odlišnosť od dominantnej, respektíve mainstreamovej spoločnosti. Tvorí ju skupina ľudí, ktorá zdieľa zvláštne hodnoty a normy, v ktorých sa rozchádza s dominantnou

spoločnosťou (Barker, 2006). V knihe Úvod do sociologie sa píše, že popri prvkoch zdieľaných celou spoločnosťou existujú rôzne elementy kultúry, ktoré sú spoločensky diferencované a modifikované a takýmto spôsobom vznikajú subkultúry – výrazne odlišné kultúry skupín (Havlík, 2007). Termín subkultúra je tiež charakterizovaný ako oddelená časť čiastkovej kultúry, vyčleňovanej podľa formálnej špecializácie, a to zhodne so sociálnou pozíciou skupiny ľudí, ktorej je takáto časť kultúry vlastná. Je to taká skupina ľudí, ktorá nemôže existovať oddelene od ostatných častí. Súčasťou subkultúry je vlastný životný štýl, hodnoty, komunikačné formy, žargóny a iné. Dôležitým znakom subkultúry je zjavné odlišenie sa od dominantnej kultúry (is.muni.cz, 2020). Dôležitou definíciou je aj tá, ktorú uvádza do súčasnosti neprekonaný knižný zdroj Človek v spoločnosti od Davida Krecha a kolektívu. Ten hovorí, že subkultúra je: „*tá časť celkovej kultúry spoločnosti, ktorá je typická pre niektorý výsek spoločnosti, napríklad pre etnickú skupinu, spoločensko-triednu alebo regionálnu skupinu*“ (Krech a kol., 1968: 426)

Ďalším termínom, ktorý je potrebné objasniť, je kontrakultúra. Tento pojem odkazuje na hodnoty, presvedčenie a postoje, respektíve kultúru minoritnej skupiny, ktorá je v opozícii k mainstreamovej alebo dominantnej kultúre. Kontrakultúra teda umiestňuje samú seba do opozície proti vládnucej kultúre, a to spôsobom, ktorým sa odlišuje od subkultúry. (Barkej, 2006) Je dôležité uviesť aj inú definíciu kontrakultúry. Tá opisuje daný termín ako subkultúru, pre ktorú je typický nesúhlas s ideami, normami a sociokultúrnymi regulatívmi prevládajúcej majoritnej kultúry. Neakceptuje kultúrne vzory, vzniká v opozícii mimo oficiálnu scénu, a pritom na jej pozadí, v inom prípade by stratila zmysel. Každá kontrakultúra je výsledkom kritiky, nie je však jej povinnosťou smerovať k úplnej negácii oficiálnej kultúry. (ismuni.cz, 2020)

Fanúšik, ultras, hooligans. Nevyhnutnou súčasťou článku je aj rozdelenie a charakteristika jednotlivých návštevníkov futbalového zápasu. Najviac využívanou je klasifikácia podľa Aceta, Smolíka a Sekota & Smolíka, ktorí rozdeľujú jednotlivých návštevníkov na futbalových štadiónoch do štyroch skupín: neaktívni diváci, klasickí fanúšikovia, chuligáni a ultras. Na základe daného delenia sme sa vedeli bližšie zamerať na nami skúmanú subkultúru. Z divákov sa môžu stať fanúšikovia. Pokiaľ sa budú čoraz viac identifikovať s klubom, môže dôjsť k situácii, že sa z nich stanú priaznivci ultras. Tí pomáhajú s choreografiami, kartóniádami, pyrotechnikou a pod. Tiež sa stáva, že jednotlivец zo skupiny ultras môže byť vylúčený alebo odíde sám. Je to najčastejšie z dôvodu, že osoba už nemá dostatok voľného času na prípravu choreografií, výjazdy na vonkajšie zápasy, kde sa jednotlivci z ultrasu vyprofilujú do skupiny chuligánov, najčastejšie bojom proti tzv. modernému futbalu, a sú znechutení z dlhodobej a až kriminalizujúcej kampani vedenej proti nim. (Acet, 2016; Smolík, 2008; Sekot a Smolík, 2009)

Obrázok č. 1: Návštevníci futbalových zápasov

Zdroj: Spracované podľa Acet, 2016; Smolík, 2008; Sekot a Smolík, 2009

Neaktívni diváci. Podobne ako na nešportových predstaveniach zaujíma neaktívneho diváka dej a výsledok predstavenia. Mnohokrát nie je spojený s konkrétnym klubom, nenesie jeho symboly a ani sa s klubom nestotožňuje. Divák teda nie je zaujatý, čo u neho zvyšuje objektívne hodnotenie hry aj jednotlivých výkonov. Nie je vždy prítomný na futbalových štadiónoch, ale zápas často sleduje prostredníctvom internetu, televízie a podobne. V televízii je umožnené priblížiť detaily jednotlivých akcií, spomaliť pohyb hráčov, opakovať dramatické situácie a góly, poskytovať rozhovory a podobne, čo nie je pre diváka na tribúne dosiahnuteľné. Na druhej strane je televízne diváctvo ochudobnené o atmosféru na futbalových štadiónoch, ktorá sa vytvára ako bezprostredná reakcia na vývoj zápasu. Televízia tak môže prispievať ku zmene štruktúry návštevníkov, ktorí sledujú futbalové zápasy priamo na tribúne. (Slepička, 2010) Divákov môžeme vidieť na futbalových štadiónoch výhradne v prípade atraktívneho súpera. Podľa skalných fanúšikov a ultras nie je divák považovaný za priaznivca klubu, pretože nenapĺňa základný predpoklad fanúšikovstva, aktívne podporovať tím počas celého zápasu. (Šusta a Pařízková, 2014)

Klasickí fanúšikovia. Jedná sa o jednotlivcov, ktorí navštevujú futbalové zápasy pravidelne, majú vzťah ku svojmu klubu, často preto, že štadión sa nachádza relatívne blízko ich trvalého bydliska. Fanúšik má isté očakávania k priebehu zápasu a vďaka identifikácii sa s mužstvom prežíva ako neúspechy, tak aj úspechy klubu. (Slepička, 1990) Identifikácia fanúšika s mužstvom, rovnako ako vernosť značke, je naviac považovaná za silnú a pozitívnu podporu pre futbalové tímy. (Hunt – Bristol – Bashaw, 1999) V rámci športu, obzvlášť vo futbale, sa návštevníci môžu stať lojálnymi fanúšikmi voči klubu, ktorý navštevujú. Mnohokrát sa z nich stávajú až fanatickí fanúšikovia,

ktorí málokedy vynechajú domáci zápas. (Thorne – Bruner, 2006) Fanúšikovstvo je odôvodnené celým radom faktorov ako získavanie znalostí, sociálna interakcia, vzrušenie a potešenie z hazardných hier a športového stávkovania. (Dwyer – Kim, 2011) Fanúšikovia očakávajú, že ich tím dokáže vyhrať väčšinu zápasov, prípadne všetky. Pokiaľ sa ich tímu aktuálne nedarí, tak fanúšikovia porovnávajú svoj tím s tímom ich najväčšieho rivala. Prežívajú radosť a vzrušenie, keď sa blíži dlho očakávaný zápas a ich tím neskôr porazí svojho rivala. (Havard, 2014)

Ultras. Ide o vysoko homogénnu skalnú fanúšikovskú skupinu, ktorá usiluje o čo najviac spektakulárny priebeh zápasov, vyhýba sa pri tom priamym konfliktom, násiliu a vandalizmu. Sú nositeľmi choreografií v zápasoch, k podpore tímov používajú pyrotechniku, transparenty a spev. (Sekot, 2013) Ich podpora je veľmi dobre organizovaná, občas je počuť militantná podpora svojho tímu. Pre ultras je znamením oddanosti vycestovať s tímom na zahraničný zápas. (Gushwan, 2012) Atmosféra je zásadnou zložkou a mala by byť aj zážitkom v deň zápasu pre futbalových ultras. Niektorí uvádzajú, že nie sú až tak sklamaní prehrou svojho tímu, ale atmosféra musí byť jedinečná. (Edensor, 2014) Značne prežívajú každý futbalový zápas a zaujímajú sa o klubový život. Počas zápasu ich nájdeme na postranných tribúnach za brámkami, ktoré sú určené väčšinou iba na státie. Takmer každý fanúšik je oblečený do klubového dresu, trička alebo vlastní aspoň šál svojho obľúbeného klubu a finančne podporuje svoj tím. (Scholz, 2015) Mnoho skupín ultras tvoria osoby, ktoré majú dostatok poznatkov a skúseností o futbale, kluboch a hráčoch. Okrem toho tieto skupiny zahŕňajú jednotlivcov, ktorí vrcholový šport robili alebo ešte aj robia na vysokej úrovni a osoby so širokou škálou zručností a znalostí. Športoví psychológovia zistili, že pokiaľ sa naskytne príležitosť, tak sa môžu čo najviac naučiť práve prostredníctvom dialógov s týmito priaznivcami. Aký majú pohľad a názor na klub, hráčov, ale aj zamestnancov a podobne. (Nesti, 2010)

Chuligáni. O futbalových chuligánoch sa hovorí ako o prevažne mládežníckej subkultúre, ktorá je spájaná so sociálne patologickými javmi. Futbaloví chuligáni sa združujú v skupinkách tvorených väčšinou mladými, militantne orientovanými priaznivcami. Tí prichádzajú na futbalové štadióny či do ich okolia s primárnym cieľom vyvolať konflikt či bitku s inými skupinami súperovho tímu. Bitke sa medzi aktívnymi fanúšikmi hovorí „tretí polčas“, „piknik“ alebo „grilovačka“. (Mareš – Smolík – Suchánek, 2004) Chuligáni dávajú tiež najavo svoju maskulinnú hrdosť spoločným zborovým spevom a odhodlaním brániť svoju česť pášťami. Navyše spoločne zdieľajú odmietavý postoj voči komercializovaniu hry, ktorá zväzuje schopnosť týchto mužov vyjadrovať svoju solidaritu s ostatnými mužmi v skupine práve zborovým spevom a oslavami. (King, 2000)

Geografické vymedzenie skúmaného objektu. Vybraný objekt skúmania sa nachádza v meste Žilina, čo indikuje už samotný názov športového

klubu. Žilina sa nachádza na sútoku troch slovenských riek: Váh, Kysuca a Rajčanka. Počtom obyvateľov je štvrtým najväčším mestom na Slovensku. Zároveň je najväčším mestom severozápadu Slovenskej republiky, a preto je aj administratívnym, dopravným a kultúrnym centrom tejto časti republiky. (Bechný – Mačejková, 2015)

Historický vývoj Ultras Žilina. Historický vývoj Ultras Žilina môžeme na základe dostupných zdrojov a informácií rozdeliť do nasledovných troch fáz:

1. neoficiálne fungovanie,
2. oficiálne fungovanie,
3. novodobé neoficiálne fungovanie.

Začiatok prvej fázy, respektíve neoficiálne fungovanie môžeme datovať do roku 1996, kedy bola založená najstaršia a do súčasnosti stále fungujúca skupina verných fanúšikov. Nesie názov *North Brigade* a ich miestom na štadióne bol severný sektor. Z dostupných zdrojov vieme, že žilinskí fanúšikovia boli odkiaľživa prezývaní ako Šošoni, tí radikálnejší fungovali ako skupina *Yellow Green Fanatics* (YGF). Táto skupina v súčasnosti už nefunguje. Až v roku 2010 väčšina ľudí spájaných s ultras či hooligans aktivitami začala vzájomne spolupracovať, pretože dovtedy oficiálny fanklub MŠK Žilina netvorili ľudia, ktorí by chceli prezentovať mentalitu ultras. Aj z tohto dôvodu bola podpora tímu na tribúnach veľmi slabá, počty ľudí v severnom sektore boli veľmi nízke a vedúce osoby podporovali klub len pre vlastný ošoh – zarábali na iných fanúšikoch. Po polročnom snažení sa podarilo spolupracujúcim skupinám dosiahnuť svoj cieľ v podobe vyhnania tohto fanklubu zo severnej tribúny a založenia nového, oficiálneho fanklubu a aj občianskeho združenia s názvom Žilinskí fanatici. (supporters.cz, 2020)

Cieľom oficiálnej skupiny bolo nadviazanie na predošlé fungovanie *Yellow Green Fanatics* a rozvíjať ultras mentalitu medzi ľuďmi v meste Žilina. V tejto dobe mala skupina niečo viac ako 300 členov a mnoho neoficiálnych sympatizantov. Oficiálnu skupinu tvorilo niekoľko malých skupín, ako napríklad *Severný Sektor*, *Forza*, *Semper Fidelis* či už spomínaná *North Brigade*. Najväčší zásah do fungovania vtedy pomerne čerstvo založenej oficiálnej skupiny bol historicky prvý postup MŠK Žilina do skupinovej fázy ligy majstrov. Vedenie klubu krátko na to zverejnilo nesmierne vysoké ceny vstupeniek na domáce zápasy. Napríklad na zápas proti FC Chelsea Londýn sa cena vstupeniek pohybovala v rozmedzí od 50 € až do 400 €. Oficiálna skupina – Žilinskí fanatici sa rozhodla odmietnuť platiť také vysoké sumy. Zároveň odmietli postoj vedenia klubu, ktoré uprednostnilo peniaze a zisk pred tým, aby sa verní fanúšikovia dostali na štadión. Takto sa začal oficiálny bojkot fanúšikov MŠK Žilina. Prestali navštevovať domáce zápasy MŠK Žilina a zorganizovali niekoľko akcií zameraných proti modernému futbalu a vykorisťovaniu fanúšikov. (supporters.cz, 2020) Vedenie klubu reagovalo na bojkot fanúšikov

ofenzívnym spôsobom. Zrušilo severnú tribúnu ako miesto určené pre ultras počas domácich futbalových zápasov. Počas bojkotu sa činnosti Žilinských fanaticov však nezrušili úplne. Aktívne sa podieľali na tvorbe atmosféry na hokejových zápasoch Žiliny, zúčastňovali sa zápasov Goralu Żywiec, s ktorého fanúšikmi mali oficiálnu družbu. V čase bojkotu sa MŠK Žilina opäť dostala do európskej súťaže a na jej štadióne hrali mužstvá ako Atlético Bilbao či Rijeka. Žilinskí Fanatici aj napriek atraktívnym súperom zo zahraničia nepoľavili a v bojkote pokračovali. Po niekoľkých rokoch bojkotu došlo pred sezónou 2016/2017 k stretnutiu predstaviteľov Žilinských fanaticov a vedenia klubu. Výsledkom niekoľkohodinového rokovania bolo oficiálne vyjadrenie klubu, že severná tribúna bude opäť otvorená pre fanúšikov Žiliny. Po návrate priaznivcov na tribúny štadióna sa však fungovalo zložito. Mnoho členov z obdobia pred bojkotom si založilo rodiny, určilo iné životné priority a prestalo chodiť na futbal. Takto sa z vyše tisícového kotla stal kotol so 100-200 členmi na obyčajných zápasoch a 500-600 členmi na šlágroch. Avšak hneď v prvú sezónu po návrate verných fanúšikov ultras na tribúny MŠK Žilina získala titul, tak ako to mnohí členovia a vedenie Žilinských fanaticov hovorili ešte pred začiatkom sezóny. Oslavy majstrovského titulu však priniesli ďalší konflikt. Po konečnom hvizde posledného domáceho zápasu mali povolené oslavy titulu fanúšikovia s hráčmi priamo na ihrisku. Avšak členovia bezpečnostnej služby nechceli vpustiť na hraciu plochu fanúšikov zo severnej tribúny a rozháňali ich obuškami. No v majstrovskom ošiali sa na tento konflikt zabudlo. V nasledovnej sezóne prišlo opäť k veľkému konfliktu. Stalo sa tak počas domáceho zápasu MŠK Žilina proti FC Spartak Trnava, v ktorom hosťujúci Spartak predčasne oslavoval titul. V prvej časti zápasu vyskočili štyria členovia Žilinských fanaticov na strechu a prešli po nej až nad sektor hostí, kde chceli ukradnúť vlajku Spartaku, no neúspešne. V druhej polovici zápasu fanúšikovia Trnavy vytrhli plot. Avšak samotní fanúšikovia pred týmto aktom upozorňovali usporiadateľov, že plot je veľmi labilný až nebezpečný. Usporiadatelia však nespravili nič a z tohto dôvodu fanúšikovia Trnavy zvesili plot. Na to už usporiadatelia reagovali a celý hostovský sektor, v ktorom sa nachádzali aj ženy s deťmi, vystriekali slzným plynom. Toto konanie vyprovokovalo fanúšikov Trnavy, čo vyústilo do potýčky s usporiadateľmi, ktorým sa situácia vymkla spod kontroly a musela byť privolaná polícia, ktorá kompletne vypratala hosťujúci sektor mimo štadión. V tomto momente fanúšikovia MŠK Žiliny prestali zo solidarity a úcty k fanúšikom Trnavy povzbudzovať svoj tím do konca stretnutia. V nasledujúcom týždni po zápase dala polícia klubu MŠK Žilina podmienku, aby dostatočne zabezpečil fanúšikovské sektory. Žilinskí fanatici z vlastnej vôle vypracovali niekoľko možností, ako tieto úpravy vykonať. No vedenie klubu videlo len jedinou možnosť, a to opätovné vysťahovanie domácich fanúšikov zo severnej tribúny. Aj napriek varovaniu zo strany vedenia oficiálneho fanklubu, že ak sa tak udeje, nastane opäť bojkot, sa vedenie MŠK Žilina definitívne rozhodlo

znovu zrušiť severný sektor ako miesto pre domácich fanúšikov a urobili z neho hosťovský sektor. Po tejto udalosti sa členovia oficiálneho fanklubu a zároveň občianskeho združenia Žilinskí fanatici rozhodli ukončiť svoju oficiálnu činnosť. (ultras-magazine.com, 2020)

Po týchto udalostiach, ktoré sa odohrali v roku 2018, už MŠK Žilina nemá svoj oficiálny fanklub. No aj napriek tomu jednotliví členovia Žilinských fanatikov pokračujú v podporovaní svojho obľúbeného klubu. Naďalej sa snažia o rozširovanie ultras mentality, avšak nie na oficiálnej báze. Takto ultras funguje až do súčasnosti. (Informátor 1, 2020)

Štruktúra, pravidlá a sankcie, medziskupinové vzťahy. Súčasný Ultras Žilina sa, tak ako aj v minulosti, skladá z viacerých menších skupín. Vedenie kompletného celku vykonáva užšia skupina. Z tejto skupiny sa určí na jednotlivé zápasy vždy jeden zástupca, ktorý plní funkciu lídra/speakera a organizuje činnosť fanúšikov počas zápasu. Aktuálny počet členov je približne 300 ľudí, avšak jadro ultras je tvorené cca 20 členmi. Všeobecne medzi sebou nerozlišujú, či sa jedná o člena skupiny, ktorá šíri mentalitu ultras, alebo mentalitu hooligans. Napriek tomu presne vedia, ktorá skupina sa sústreďuje na šírenie mentality hooligans. (Informátor 1, 2020)

Tabuľka č. 1: Štruktúra ultras MŠK Žilina

Vedúca skupina	Mladá Žilina (ultras)
Ostatné skupiny	Severný Sektor (ultras)
	North Brigade (ultras)
	Los Dementos (ultras)
	Vagabundi (ultras)
	Skazená Mládež (chuligáni)

Zdroj: Informátor 1, 2020

Pravidlá, ako aj sankcie za ich porušovanie nemá skupina Ultras Žilina nikde napísané a podávajú sa iba ústnou formou. Najdôležitejším pravidlom je strážiť si jednotlivé klubové suveníry, ako je napríklad vlajka – najcennejší klubový suvenír, šál a dres. Ak niekto z členov Ultras Žilina stratí alebo mu ukradnú niektorý zo suvenírov, tak v skupine stratí prestíž a zároveň dostane dohovor, aby sa podobná situácia v budúcnosti neopakovala. Ak sa však člen k strate suveníru neprizná a prídje sa na to, tak môže byť vyhodený z radov Ultras Žilina a tiež môže prísť k fyzickému trestu v podobe bitky. Ďalším pravidlom je, že žiaden člen skupiny ultras nemôže počas vykonávania svojej fanúšikovskej činnosti požívať nijaké drogy alebo byť pod ich vplyvom. Nemal by ich používať ani mimo aktivít spojených s ultras mentalitou. Za nedodržanie tohto pravidla je vinník vyhodený zo skupiny ultras, a to bez možnosti návratu. Tretím pravidlom je, že žiaden člen nemôže spolupracovať s políciou, ak sa jedná o činnosti spojené s Ultras Žilina. Pri nedodržaní

pravidla a zistení o takomto porušení je previnilec nenávratne vyhodený zo skupiny a vo veľkej miere mu hrozí aj fyzické napadnutie. Ďalším pravidlom, ktoré Ultras Žilina dodržiava, je pravidlo nepoužívania zbraní pri meraní síl s členom inej skupiny ultras. Ak je uvedené pravidlo niektorým z členov porušené, tak jednotlivec v značnej miere stráca prestíž a nadobúda status zbabelca. (Informátor 1, 2020)

Tabuľka č. 2: Pravidlá a sankcie ultras Žilina

Pravidlá	Sankcie
Strážiť klubové suveníry	Strata prestíže, dohovor, vyhodenie, bitka
Ultras proti drogám	Vyhodenie
Nehovoriť s políciou	Vyhodenie, bitka
Nepoužívať zbrane	Strata prestíže, status zbabelca

Zdroj: Informátor 1, 2020

Ultras MŠK Žilina udržiava aj medziskupinové vzťahy, ktoré rozdeľujú do troch foriem. Sú nimi družby, priateľstvá a nepriateľstvá. V prípade družieb ide o nadštandardné vzťahy medzi jednotlivými skupinami, ktoré sa prejavujú osobnými návštevami na zápasoch futbalových klubov, ktoré podporujú. Zároveň si vypomáhajú pri dohodnutých stretoch s inými skupinami. Ultras Žilina má v súčasnosti dve oficiálne družby. Jednou je družba s ultras poľského futbalového klubu Góral Żywiec, ktorá pretrváva už 18 rokov. Druhou je družba s priaznivcami druholigového španielskeho klubu Real Oviedo, ktorá trvá od roku 2018. Ultras MŠK Žilina má dve priateľstvá, konkrétne s poľskou Poloniou Bytom a ruským Lokomotivom Moskva. Takýto medziskupinový vzťah spočíva vo vzájomnej podpore a rešpekte jednej skupiny ku druhej. V rámci spomínaných vzťahov má žilinská skupina ultras aj svojich nepriateľov. Takéto nepriateľstvá sa prejavujú rôznymi spôsobmi. Najčastejšie si znepriatelené skupiny snažia navzájom ukradnúť klubové suveníry. Tiež dochádza k rôznym stretom medzi radikálnejšími členmi skupín. A, samozrejme, počas zápasov medzi skupinami dochádza k početným provokáciám prostredníctvom rôznych pokrikov a spievania chorálov, prípadne páleniu ukoristených klubových suvenírov nepriateľskej skupiny. Ultras Žilina považuje za nepriateľov všetky ostatné skupiny na území Slovenska, avšak najväčšiu rivalitu cítia k Banskej Bystrici, Slovanu Bratislava, Spartaku Trnava a DAC Dunajská Streda. V rámci susednej Českej republiky je to Sparta Praha, Baník Ostrava. Z Poľska sú to GKS Katowice a z Maďarska Ferencváros Budapešť.

Tabuľka č. 3: Medziskupinové vzťahy ultras MŠK Žilina

Družba	Priateľstvo	Nepriateľstvo
Góral Żywiec	Polonia Bytom	Banská Bystrica
Real Oviedo	Lokomotiv Moskva	Slovan Bratislava
		Spartak Trnava
		DAC Dunajská Streda
		Sparta Praha
		Baník Ostrava
		Ferencváros Budapest
		GKS Katowice

Zdroj: Spracované podľa informátora 1, 2020

Špecifické symboly. Ultras Žilina má svoje špecifické symboly, medzi ktoré patria vlajky, šály, chorály, pokriky alebo nálepky. Jednotlivé vlajky alebo šály vznikajú na princípe použitia klubových farieb, ktorými sú žltá a zelená. Doplnené sú o erb mesta Žilina, klubový erb, respektíve logo jednotlivé skupiny, ktorá je členom ultras. Vlajka má najpodstatnejší až posvätný význam pre členov ultras. Nemenej dôležité sú aj ostatné klubové suveníry ako šál, dres, tričko či nálepky, ktoré vznikajú na rovnakom princípe ako vlajky. Medzi špecifické symboly Ultras Žilina patria aj pokriky a chorály. Pokriky sa predávajú ústnou formou, vznikajú spontánne, často priamo počas futbalového zápasu. Samotné chorály vznikajú kvôli povzbudeniu hráčov klubu či zosmiešnenie súperovho klubu, ale aj, ako z textov vyplýva, na prejavenie svojej identity s danou skupinou ultras. (Informátor 1, 2020)

Obrázok č. 2: Vlajka Vagabundi

Zdroj: Ultraszilina.sk, 2020

Obrázok č. 3: Šál Žilinskí fanatici

Zdroj: Ultraszilina.sk, 2020

Uvádzame aj konkrétne príklady chorálov skupiny ultras MŠK Žilina. Chorál s názvom *MŠK Žilina na Slovensku najlepšia* zreteľne poukazuje na dôvod jeho vzniku a používania, ktorým je povzbudenie hráčov svojho klubu počas zápasov. Text chorálu *My sme zoskupenie ultras* opäť evidentne poukazuje na dôvod jeho vzniku a používania, ktorým je identifikácia sa ako skupiny ultras podporujúca klub zo Žiliny. Tretí uvádzaný chorál sa používa počas domácich zápasov na zastrašenie, resp. zosmiešnenie súpera. Používa sa v ňom však vulgárny výraz, pre ktorý môže spôsobovať akési nepohodlie ostatným účastníkom futbalového zápasu. Uvádzané špecifické symboly môžeme hodnotiť ako bežné prejavy subkultúry, avšak posledný z uvádzaných chorálov je negatívnym prejavom subkultúry ultras.

*MŠK Žilina na Slovensku najlepšia
MŠK! Žilina!
Na Slovensku najlepšia,
už sme tu,
na koni,
my žilinskí Šošoooooni!*

*Alealeeee,
alealeeee,
alealealealeeee.
Alealeeee,
alealeeee,
alealealealee (ultraszilina.sk, 2020)*

My sme zoskupenie ultras
 My sme zoskupenie ultrááás,
 my stojíme vždycky pri vááás,
 níítkoho sa nebojíméééé,
 vlááájky všade vyvesíméééé.
 V žíííľach prúdi nám krv žltááá,
 dúúúša zas zelená jééé,
 my sa nikdy nevzdávaméééé,
 za Žilinu život dáméééé.

 Láááááááááááááááá,
 láááááááááááááááá,
 láááááááááááááááá,
 láááááááááááááááá. (ultraszilina.sk, 2020)

Opakovačka

Každý v lige o tom veľmi dobre vie,
 že Žilina dneska (meno súpera) rozjebe.
 Ja ti poviem prečo si tak potichu,
 fandíš (meno súpera), ktorý je tu do počtu!
 Lalalalalalalalalalalalááá.
 Lalalalalalalalalalalalááá.

 Kááááždý to povíee,
 Žilina pod Dubňom vláááádne,
 kááááždý to póóóóvieee,
 Žilina pod Dubňom vláááádne (ultraszilina.sk, 2020)

Tabuľka č. 4: Prejavy správania počas zápasu MŠK Žilina – ŠK Slovan Bratislava

	AKÉ	POČET	PRÍČINY
Pozitívne	Vzostupný potlesk	11	Podpora hráčov počas hry
	Skandovanie „Žilina, Žilina!“	10	Zahrávanie rohového kopu, voľného priameho kopu
	Potlesk	35	Podpora hráčov počas hry
	Skandovanie mena strelca gólu MŠK Žilina	1	Úspešná ofenzívna či defenzívna hra
	Potlesk pre rozhodcu	1	Striedanie hráčov MŠK Žilina
Negatívne			Strelený gól MŠK Žilina
	Pískanie na súperovho hráča	3	Strelený gól MŠK Žilina
	Vulgárne pokriky na súperovho hráča	1	Udelenie žltej karty hráčovi ŠK Slovan Bratislava
	Pískanie na hlavného arbitra zápasu	9	Nebezpečný faul na hráča MŠK Žilina
	Vulgárne pokriky na hlavného arbitra zápasu	1	Vladimír Weiss ml. prichádza na trávnik
	Ironický potlesk a výsmech súperovmu hráčovi	2	„Prifilmovaný“ pád po osobnom súboji

Zdroj: Vlastné spracovanie, 2020

Prejavy správania sa pred, počas a po športovom podujatí a ich hodnotenie. Príklady prejavov správania sa ultras MŠK Žilina pred, počas a po športovom podujatí sme získali priamo na futbalovom zápase medzi MŠK Žilina a Slovanom Bratislava. Rozhovorom s členom skúmanej skupiny sme zistili informácie o prejavoch správania mimo športového podujatia. Vzhľadom na opatrenia prijaté v rámci ochrany proti aktuálne opäť šíriacemu sa vírusu Covid-19 je počet divákov na majstrovskom šampionáte obmedzený. Na zápase bola povolená kapacita divákov maximálne 1 000. Táto kapacita bola takmer dosiahnutá s počtom 972 prítomných ľudí. Na štadióne je sprístupnený iba východný a západný sektor, pričom v západnom sa nachádzajú majitelia VIP vstupeniek a do východného sektora majú prístup iba držiteľia celosezónnych permanentiek. Z dôvodu obmedzení sú

tak jednotlivé typy divákov na tribúnach zmiešané medzi sebou. A teda aj členovia Ultras MŠK Žilina sedia medzi bežnými divákmi či fanúšikmi a nie sú zhromaždení vo veľkej súdržnej skupine, respektíve sú rozmiestnení po menších skupinkách v celom východnom sektore štadióna. Od bežných fanúšikov sú rozlíšení čiernymi tričkami s nápismi ultras. Jednotlivé prejavy z uvedeného športového podujatia sme spracovali do prehľadnej tabuľky.

Tabuľka č. 5: Správanie členov ultras MŠK Žilina pred a po športovom podujatí

Stretávanie počas týždňa	Nie (iba členovia jadra)
Miesto stretávania	Oblúbený bar
Stretávanie tesne pred zápasom	Až na štadióne (v minulosti pochody z Mariánskeho námestia)
Činnosť tesne po zápase	„Ďakovačka“ hráčom
Činnosť po opustení štadióna	Rozídenie sa domov, do barov
Usporiadanie spoločných akcií	Raz do roka futbalový turnaj (iba členovia jadra)

Zdroj: Informátor 1, 2020

Záver. Z uvedených informácií o prejavoch správania počas športového podujatia môžeme hodnotiť všetky pozitívne prejavy ako prejavy subkultúry. Negatívne prejavy môžeme taktiež hodnotiť ako prejavy subkultúry, avšak v prípade negatívnych prejavov, ktorých cieľom je hlavný arbitér športového podujatia, môžeme už hovoriť o prejavoch kontrakultúry. V prípade prejavov správania ultras MŠK Žilina pred a po športovom podujatí môžeme konštatovať, že ide opäť o prejavy subkultúry.

Konkrétna subkultúra si vyžaduje ešte dôkladnejší výskum, ktorý však nie je možné v posledných mesiacoch uskutočniť z dôvodu pretrvávajúcej globálnej pandémie koronavírusu Covid-19. Preto je nutné už začatý výskum opätovne realizovať v období, kedy bude spomínaný globálny problém na ústupe a futbalové štadióny sa znovu naplnia ľuďmi.

Literatúra:

- ACET, M. – GUMUSGUL, O.: *The Open Sore of Football: Aggressive Violent Behavior and Hooliganism. Physical Culture and Sport. Studies and Research.* Varšava: Josef Pilsudski University of Physical Education in Warsaw. [online] (cit. 11.11. 2020) Dostupné na: <https://content.sciendo.com/view/journals/pcssr/71/1/article-p30.xml>.
- BARKER, Ch.: *Slovník kulturních studií.* Praha: Portál, 2006.
- BECHNÝ, L. – MAČEJKOVÁ, A.: *Žilina a okolie.* Martin: Studio 27, 2015.
- BLOG FANÚŠIKA: *O SITUÁCIÍ POD DUBŇOM.* [online] (cit. 11. 11. 2020) Dostupné na: <https://www.ultras-magazine.com/blog-fanusika-o-situacii-pod-dubnom/>
- DWYER, B. – KIM, Y.: *For Love or Money: Developing and Validating a Motivational Scale for Fantasy Football Participation.* *Journal of Sport Management*, roč. 25, č. 1, 2011, s. 70-83.

- EDENSOR, T.: *Producing atmospheres at the match: Fan cultures, commercialisation and mood management in English football.* *Emotion, Space and Society Journal*, roč. 15, 2014, s. 82-89.
- GUSHWAN, M.: *Fandom, brandom and the limits of participatory culture.* In *Journal of Consumer Culture*. 2012, roč. 12, č. 1, s. 19-40.
- HAVARD, C. T.: *Glory Out of Reflected Failure: The examination of how rivalry affects sport fans.* *Sport Management Review*, roč. 17, č. 3, 2013, s. 243-253.
- HAVLÍK, R.: *Úvod do sociologie.* Praha: Nakladatelství Karolinum, 2007.
- HUNT, A. Kenneth a kol.: *A conceptual approach to classifying sports fans.* *Journal of services marketing*, roč. 13, č. 6, 1999, s. 439-452. *Encyklopédie antropologie/ Encyclopaedia of anthropology.* [online] (cit. 11. 11. 2020) Dostupné na: <https://is.muni.cz/do/sci/UAntrBio/el/encyklopedie/index.html>
- KING, A.: *Football Fandom and Post-National Identity in the New Europe.* *British Journal of Sociology*, roč. 51, č. 3, 2000, s. 419-442.
- KRECH, D. a kol.: *Človek v spoločnosti.* Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1968.
- NESTI, M.: *Psychology in Football.* London: Routledge, 2010.
- SLEPIČKA, P.: *Divácká reflexe sportu.* Praha: Karolinum, 2010.
- SCHOLZ, P.: *Problematika fotbalového diváctví v České republice.* *Logos Polytechnikos*, roč. 6, č. 2, 2015, s. 131-143.
- ROZHOVOR S ČLENEM ŽILINSKÝH FANATIKOV. [online] (cit. 11. 11. 2020) Dostupné na: https://www.supporters.cz/clanek/rozhovor-s-clenem-zilinskyh-fanatikov/3846.html?fbclid=IwAR0n5H2TGlsB_rYpCMn_Zx6KG8lj3iSrZ3xiRbXELBNngL9czJ-jrhec1rk
- SEKOT, A.: *Sociologie sportu: Aktuální problémy.* Brno: Muni Press, 2013.
- SEKOT, A. – SMOLÍK J.: *Sportovní fanoušek ve fotbalovém kotli.* In *Studia sportiva*. roč. 3, č. 1, 2009, s. 77-94
- SLEPIČKA, P.: *Sportovní diváctví.* Praha: Olympia. 1990.
- SMOLÍK, J.: *Fotbalové chuligánství: Historie, teorie a politizace fenoménu.* Karlovy Vary: Zdeněk Plachý. 2008.
- ŠUSTA, D. – PAŘÍZKOVÁ, A.: *Spartanská šlechta: Elita proti všem.* *Sociológia – Slovak Sociological Review*, roč. 45, č. 5, 2014, s. 579-598.
- THORNE, S. – BRUNER, G. C.: *An exploratory investigation of the characteristics of consumer fanaticism.* *Qualitative Market Research*, roč. 9, č. 1, 2006, s. 51-72.

Informátor

Informátor 1, muž, 26, člen ultras Žilina

Kontakt:

Mgr. Jeremiáš Straka
KMKaT FF UKF v Nitre
Štefánikova 67
949 74 Nitra
E-mail: jeremias.straka@ukf.sk

Vývoj štruktúry a počtu prihlásených študentov na KMKT FF UKF v Nitre

Ján Válek

Kľúčové slová: počet študentov, zahraniční študenti, KMKT, FF UKF

Key words: number of students, foreign students, KMKT, FF UKF

Abstract: In last ten years the number of students studying on Faculty of Arts of University of Constantine the Philosopher in Nitra has been gradually decreasing. Within 10 years the Faculty has lost approximately one third of its students. On the contrary, number of students from foreign countries has been slowly but steadily increasing. Ten years ago there were only a few foreigners but now the Faculty hosts almost 100 of them. Department of culture and tourism management is perceiving similar development in number and composition of its students. Total number is decreasing and number of foreign students is increasing. Also the country of origin is changing throughout the times. In 2010 most of foreign students were from Hungary, Romania or Serbia but now the leading country became Ukraine.

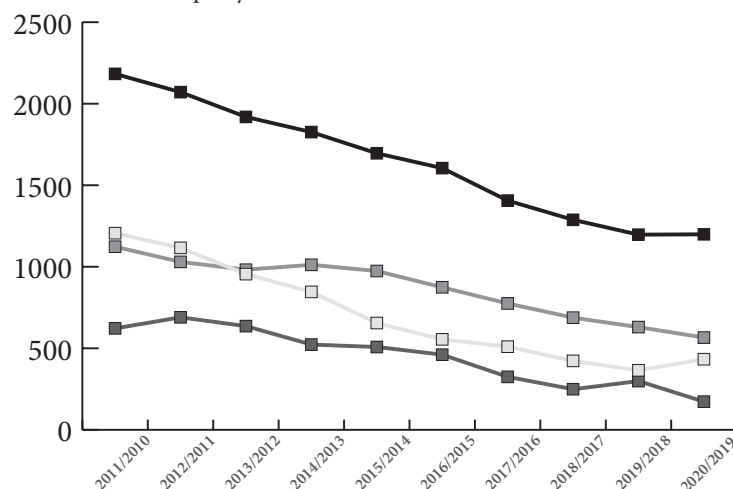
Úvod. Celkový počet prihlásených študentov na denné študijné programy na Filozofickej fakulte Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre má v posledných niekoľkých rokoch mierne klesajúcu tendenciu. Oproti tomu sa však záujem zahraničných študentov o štúdium na univerzite každoročne zvyšuje. Inak tomu nie je ani v prípade Katedry manažmentu kultúry a turizmu, ktorá v posledných rokoch zaznamenáva o niečo znížený počet prijatých študentov, z ktorých je však čoraz väčšia časť zo zahraničia.

Cieľom štúdie je zanalyzovať vývoj počtu študentov na jednotlivých stupňoch a formách štúdia na Filozofickej fakulte Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre za posledných 10 rokov a prostredníctvom grafov znázorniť a interpretovať dosiahnuté výsledky. Zároveň článok poskytuje podobné informácie o počte zahraničných študentov. Následne sa zameriava na dosiahnutie rovnakých cieľov z pohľadu Katedry manažmentu kultúry a turizmu FF UKF. V tomto prípade je zároveň cieľom zanalyzovať krajiny pôvodu zahraničných študentov. V závere sa zameriava na zistenie motivácie študentov na štúdium na tejto katedre, najväčších výziev pri jeho začiatku a tiež na motiváciu zahraničných študentov na príchod na Slovensko za vzdelaním.

Počet študentov na FF UKF. Na bakalárskych programoch FF UKF zaznamenávajú celkové počty študentov počas posledných 10 akademických rokov klesajúcu tendenciu. Za desaťročné obdobie sa počet študentov vo všetkých ročníkoch interného bakalárskeho štúdia znížil približne o jednu tretinu. Tieto tendencie môžeme pripísať zhoršenej demografickej krivke a zároveň zhoršenej sociálnej situácii, ktorá má však výraznejší vplyv najmä na počty externých študentov, ktorých štúdium je spoplatnené a ich počet klesá výraznejšie ako počet interných študentov. (Garaj, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018; Jurová 2019, 2020)

Obdobný priebeh klesajúcej krivky môžeme sledovať aj pri vývoji celkového počtu študentov magisterských študijných programov. V tomto prípade je však pokles počtu študentov v dennej forme o niečo miernejší, no externá forma klesá takmer rovnakým tempom. Keď porovnáme situáciu celkového počtu študentov v oboch stupňoch aj typoch štúdia, zistíme, že po 10 rokoch je na fakulte iba približne 48 % z niekdajšieho celkového počtu študentov. (Garaj, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018; Jurová 2019, 2020)

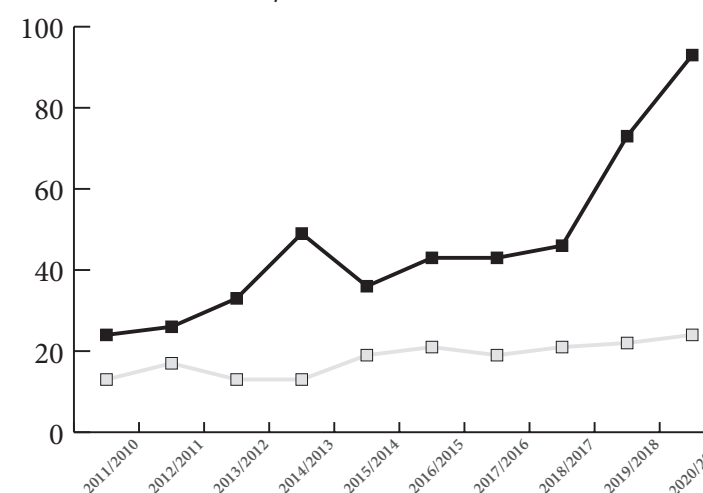
Graf č. 1: Celkové počty študentov na FF UKF

Zdroj: Ján Válek, 2020

Čo sa týka zahraničných študentov na FF UKF, ich počet naproti celkovému počtu každoročne v danom časovom horizonte rastie. Výrazný nárast zahraničných záujemcov o štúdium na Slovensku môžeme pozorovať hlavne na bakalárskom stupni, kde sa ich celkový počet v súčasnosti oproti stavu pred 10 rokov zoštvornásobil. Na magisterskom stupni je počet zahraničných študentov viac-menej konštantný, len s drobnými odchýlkami. Čo sa týka externého štúdia, tento druh nie je medzi cudzincami populárny, o čom svedčí fakt, že ani v jednom akademickom roku nepresiahol ich počet v tejto forme hodnotu 10. (Garaj, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018; Jurová 2019, 2020)

Graf č. 2: Počet zahraničných študentov na FF UKF

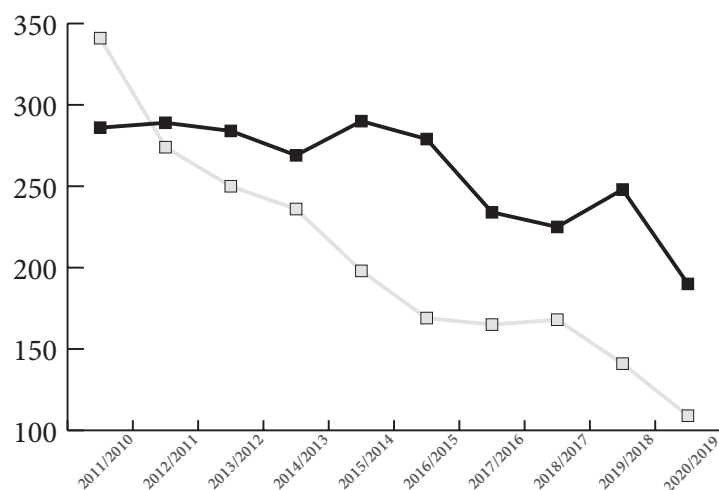

Zdroj: Ján Válek, 2020

Počet študentov na KMKT FF UKF. Situácia na Katedre manažmentu kultúry a turizmu UKF sa vyvíja obdobným smerom, aj keď celkový pokles študentov nie je až taký rapidný ako v celofakultnom meradle. Počty študentov v jednotlivých ročníkoch interného štúdia medziročne mierne kolíšu, ale približne si udržiavajú podobné hodnoty. Rapidný rozdiel môžeme badať iba na prvom ročníku v akademických rokoch 2019/2020 a 2020/2021, kde je rozdiel takmer 40 študentov. To sa prejavuje aj v celkovom počte študentov na katedre v tomto roku. Situácia sa zhoršuje aj v externej forme štúdia, čoho dôsledky môžeme sledovať napríklad v tom, že sa neotvoril prvý ročník externého štúdia v Lučenci. Pokles počtu študentov v tejto forme štúdia je omnoho výraznejší. (AIS2 UKF, 2020)

Katedra manažmentu kultúry a turizmu sa každým rokom teší väčšej popularite a obľube u zahraničných študentov. Nasvedčuje tomu fakt, že boli na katedre prítomní už aj pred 10 rokmi a v súčasnosti sa ich počty každoročne zvyšujú. Paralelne ako na fakultnej, tak aj na katedrovej úrovni prevládali

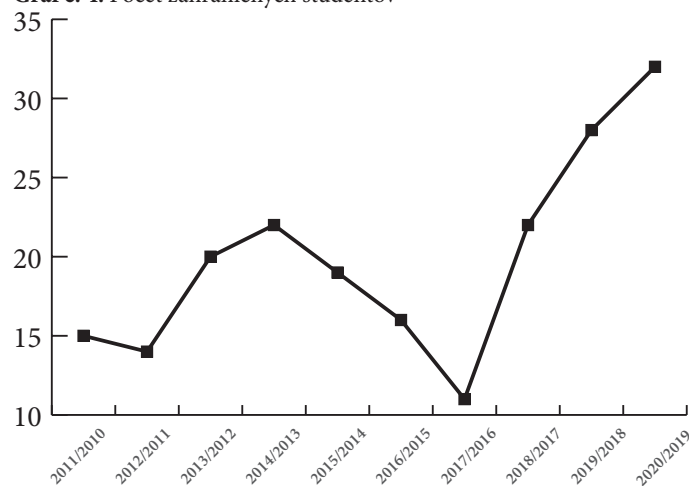
Graf č. 3: Počet študentov na KMKT

Zdroj: Ján Válek, 2020

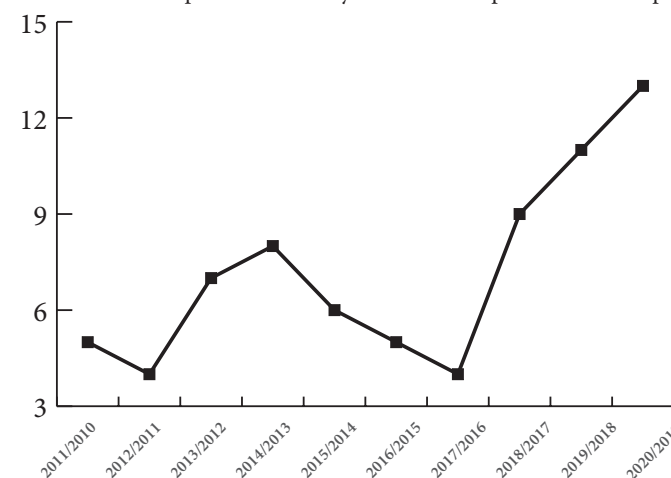
pred 10 rokmi študenti najmä zo Srbska, ale aj Rumunska a Maďarska. V posledných rokoch idú tieto krajiny mierne do úzadia a do popredia s výrazným nárastom v počte študentov sa dostáva Ukrajina a mierne sa zvyšujú aj počty študentov z Ruska či Bieloruska. Pre porovnanie v akademickom roku 2011/2012 bolo na katedre 6 srbských, 4 maďarských a 4 rumunských študentov, v roku 2016/2017 to boli 7 srbských, 5 rumunských, 1 maďarský, 2 tureckí a 1 ruský študent a v súčasnosti je na katedre zapísaných 15 ukrajinských, 6 srbských, 4 maďarských, 2 ruských, macedónski a bieloruskí a jeden egyptský študent. (AIS2 UKF, 2020)

Graf č. 4: Počet zahraničných študentov

Zdroj: Ján Válek, 2020

Graf č. 5: Podiel počtu zahraničných študentov oproti celkovému počtu študentov na KMKT

Zdroj: Ján Válek, 2020

Vnímanie štúdia prvákmi KMKT FF UKF. Pre potreby tejto štúdie sme medzi študentmi prvého ročníka KMKT uskutočnili focusový rozhovor. Rozhovoru sa zúčastnilo 38 študentov prvého ročníka tejto katedry. Rozhovor bol zameraný na témy ako motivácia študentov na štúdium na KMKT, plánované budúce uplatnenie, problémy pri nástupe na štúdium a motivácia zahraničných študentov na príchod do slovenských univerzít. Ako prvé sme sa pýtali na motiváciu študentov pri výbere študijného odboru riadenie kultúry a turizmu. Najčastejšie odpovede boli, že ich oslovil širší záber katedry, teda že nie je špecifikovaná výhradne na kultúru alebo turizmus, ale naopak spája tieto dve oblasti dokopy. Ďalšími faktormi boli možnosť študovania druhého cudzieho jazyka, spoznávanie kultúry Slovenska, ale aj celého sveta, získanie prezentačných schopností a schopnosti vedenia ľudí alebo zorientovanie sa v problematike cestovného ruchu.

Pri otázke aké plány majú prváci po skončení štúdia, uviedli napríklad zamestnanie v cestovnej kancelárii, prípadne založenie si vlastnej spoločnosti s cestovaním a vytváraním cestovateľských balíčkov, prácu v gastronómii, hotelierstve, na delegátskych pozíciách, organizovanie podujatí alebo pozíciu na ministerstve.

Ako najťažšiu súčasť začiatku štúdia na vysokej škole jednoznačne uvádzali zorientovanie sa v Akademickom informačnom systéme AIS2, pridávanie si predmetov, vytváranie rozvrhu a podobne. To však môže sčasti súvisieť s tohtoročným elektronickým zápisom, pri ktorom absentovalo vysvetlenie základných funkcií tohto systému prvákovi počas osobných zápisov. Ďalšie deklarované problémy sa viažali s orientáciou v budovách UKF, ktoré sú lokalizované vo viacerých častiach Nitry, čo študentom z iných miest spočiatku robilo mierny problém. Naopak, žiadny problém nepocítovali s prechodom

Obrázok č. 1: Študenti KMKT

Zdroj: Roman Zima, 2014

z pevného časového harmonogramu výučby na stredných školách na rôzno-rodejší vysokoškolský systém. Niektorí to priam považujú za výhodu.

Tiež sme sa pýtali zahraničných študentov na ich motiváciu prísť študovať na slovenské vysoké školy. Ako hlavné dôvody uviedli veľmi drahé štúdium v domovskej krajine, nízky počet neplatených miest na univerzitách, korupciu vo vysokoškolskom systéme, nepriaznivú politiku školstva, ktorá kladie vysoké nároky a požiadavky na prijatie na vysokú školu alebo aj štipendiá, ktoré slovenské univerzity a vláda poskytujú. Na druhej strane ako najväčšiu prekážku pri štúdiu na Slovensku uviedli jednoznačne jazykovú bariéru, ktorú musia v čo najkratšom možnom čase prekonať, administratívne a byrokraticky náročný proces nástupu do aktuálneho akademického školského roka aj nejasné protiepidemiologické pravidlá pri príchode na Slovensko zo zahraničia.

Záver. Z uvedených faktov jasne vyplýva, že vývoj demografickej a sociálnej situácie na Slovensku výrazne vplýva aj na počty študentov na vysokých školách. Nástup počtovo slabších ročníkov študentov sa prejavuje aj na Filozofickej fakulte UKF, a to znížením počtu jej študentov v oboch formách štúdiá. Trend vývoja je totožný aj na Katedre manažmentu kultúry a turizmu FF UKF. Na druhej strane, počty študentov na univerzite v čoraz vyššej miere dopĺňajú študenti pochádzajúci z rôznych krajín Európy, ale aj iných častí sveta. Súčasná situácia naznačuje, že v nasledujúcich rokoch sa bude počet zahraničných študentov ešte viac zvyšovať a ich prílev sa pravdepodobne bude ešte väčšmi preklápať z krajín ako Srbsko, Maďarsko a Rumunsko na východné krajiny ako Ukrajina, Bielorusko a Rusko.

Literatúra a pramene:

- GARAJ, B. (zost.): Výročná správa Filozofickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre za rok 2010. Nitra: Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre. 2011
- GARAJ, B. (zost.): Výročná správa Filozofickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre za rok 2011. Nitra: Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre. 2012
- GARAJ, B. (zost.): Výročná správa Filozofickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre za rok 2012. Nitra: Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre. 2013
- GARAJ, B. (zost.): Výročná správa Filozofickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre za rok 2013. Nitra: Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre. 2014
- GARAJ, B. (zost.): Výročná správa Filozofickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre za rok 2014. Nitra: Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre. 2015
- GARAJ, B. (zost.): Výročná správa Filozofickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre za rok 2015. Nitra: Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre. 2016
- GARAJ, B. (zost.): Výročná správa Filozofickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre za rok 2016. Nitra: Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre. 2017
- GARAJ, B. (zost.): Výročná správa Filozofickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre za rok 2017. Nitra: Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre. 2018
- JUROVÁ, J. (zost.): Výročná správa Filozofickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre za rok 2018. Nitra: Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre. 2019
- JUROVÁ, J. (zost.): Výročná správa Filozofickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre za rok 2019. Nitra: Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre. 2020

Kontakt:

Mgr. Ján Válek
KMKaT FF UKF
Štefánikova 67
949 74 Nitra
E-mail: jan.valek@ukf.sk

Recenzia

Záhumenská, L.: English for slovak traditional culture. Nitra: UKF v Nitre. 2019, 195 s.

PaedDr. Lucia Záhumenská, PhD.

Európsky plurilingvizmus odzrkadľuje podmienky meniacej sa multikultúrnej Európy 21. storočia. Základnou podmienkou jazykovej politiky EÚ je požiadavka M+2, ktorá predpokladá, že každý občan Európskej únie by mal okrem materinského jazyka aktívne ovládať dva cudzie jazyky. Požiadavky takejto bezprostrednej interkultúrnej komunikácie sú v súčasnosti jednou z kľúčových priorít cudzojazyčného vzdelávania.

Cudzí jazyk ako médium bežnej, ale aj odbornej komunikácie má svoje výrazné zastúpenie na vysokých školách, keďže ich cieľom je vychovať odborníkov, ktorí budú schopní uplatniť svoje

vedomosti nielen doma, ale aj v zahraničí. Aj to je jedným z dôvodov fokussácie vysokoškolského vzdelávania na oblasť výučby cudzích jazykov. Úroveň vzdelávania cudzích jazykov odzrkadľuje aktuálne potreby spoločnosti a rešpektuje potreby jednotlivých študijných odborov. Publikácia *English for Slovak Traditional Culture* od autorky PaedDr. Lucie Záhumenskej, PhD. vychádza ako špecifická forma vysokoškolských učebných textov v cudzom jazyku. Svojou koncepciou reflektuje odborné požiadavky zamerania štúdia na Katedre manažmentu kultúry a turizmu, ktorá svojich absolventov pripravuje nielen v odboroch kultúra, cestovný ruch či gastronómia, ale jeho neoddeliteľnú súčasť tvorí tiež výučba cudzieho jazyka. Zodpovedajúc európskej tendencii dominancie anglického jazyka, ktorý sa stáva novou formou „lingua franca“, má aj katedra vysoký podiel študentov, ktorí sa učia práve tento jazyk. Nesporne je prioritným cieľom ich cudzojazyčného vzdelávania nadobúdanie rečovej kompetencie, t.j. schopnosti komunikovať v cudzom jazyku. Preto tvorí práve komunikácia v cudzom jazyku nosnú líniu ich vzdelávania, na ktorú prirodzene nadväzujú ďalšie relevantné kompetencie.

Avšak na úrovni vysokoškolského vzdelávania nemožno komunikáciu oddeľiť od istého odborného rámca. Práve táto skutočnosť tvorí dominantný cieľ predkladanej publikácie.

Publikácia vyšla v roku 2019 vo vydavateľstve Univerzity Konštantína Filozofa v náklade 150 kusov v anglickej jazykovej mutácii. Ako napovedá samotný názov, je určená k lepšiemu osvojeniu si odbornej slovnej zásoby z oblasti tradičnej kultúry. Jej prioritným zámerom je jej využitie ako vysokoškolských učebných textov s doplňujúcimi cvičeniami. V tomto kontexte možno povedať, že ide o dosť neobvyklý spôsob poňatia problematiky cudzojazyčného vzdelávania a primárny okruh čitateľov, resp. užívateľov publikácie je preto dosť obmedzený. Na druhej strane treba podotknúť, že práve podobný formát publikácie je na slovenskom knižnom trhu ojedinelý a o to významnejší. Autorka sa totiž v publikácii venuje špecifickému okruhu kultúry, akým tradičná kultúra bezpochyby je. Mnohé ňou použité výrazy a slovné spojenia nie sú obsiahnuté v bežnom rozsahu slovnej zásoby, a preto si ich sumarizácia vyžiadala náročné rešeršné a komparatívne aktivity na nájdenie vhodných anglických ekvivalentov. Tým zároveň vytvorila vhodnú obsahovú bázu pre študentov katedry pre ich ďalšie vzdelávanie.

Obsahové zameranie predkladanej publikácie je možné z pohľadu didaktiky cudzích jazykov zaradiť medzi učebnice krajinovedy. V tomto aspekte je nutné zdôrazniť, že väčšinou sa krajinoveda venuje geografickým, politickým a kultúrnym špecifikám krajiny, ktorej jazyk sa učiaci učí. Ako totiž uvádzajú viacerí didaktici cudzích jazykov, je znalosť spoločensko-kultúrneho kontextu jedným zo základných pilierov úspešnej komunikácie v cudzom jazyku. To znamená, že jazyk a kultúra sú kľúčové pre medzikultúrnu komunikáciu. Pod medzikultúrnou komunikáciou rozumieme vyučovanie jazykov prostredníctvom kultúrnych hodnôt vlastnej krajiny, ale aj krajiny študovaného jazyka. Komunikácia je tak chápaná ako historicky a spoločensky determinované sociálne správanie, ktoré sa uskutočňuje prostredníctvom rečových aktov s cieľom vzájomného dorozumievania a vzájomnej súčinnosti. Avšak práve pri učení sa cudzieho jazyka zostáva prezentovanie vlastnej kultúry zanedbávanou zložkou. Učiaci sa následne vie pochopiť správanie a komunikačnú situáciu rodeného hovoriaceho, ale svoju vlastnú kultúru a tradície v cudzom jazyku predstaviť nevie. Práve tým je predkladaná publikácia jedinečná, že po jej naštudovaní je učiaci sa schopný hovoriť a diskutovať o odborných témach z oblasti tradičnej kultúry, tiež sa vie k danej problematike adekvátne vyjadriť a vie predstaviť svoju krajinu z historického aspektu.

Text učebnice je delený do piatich tematických celkov: Tradičná slovenská kultúra, Základné pojmy tradičnej kultúry, Tradičná slovenská strava, Slovenská ľudová architektúra a jej zachovávanie, Slovenské folklórne festivaly. Každý z nich je pritom rozdelený na rôzny počet podkapitol resp. lekcí. Najkratší, posledný celok obsahuje tri lekcie, najdlhší až štrnásť lekcí; rozsah ostatných celkov je päť, šesť a desať podkapitol. Pozitívnym aspektom

konceptie učebných textov je ich jednotnosť. Práve takáto koncepcia umožňuje čitateľovi / učiacemu sa ľahkú orientáciu v učebnici tak pri jej používaní vo vyučovacom procese, ako aj formou samostatného štúdia.

Každá lekcia začína didaktickým textom nasledovaným cvičením na zistenie porozumenia textu. Rozsah jednotlivých didaktických textov nepresahuje jednu stranu, tento fakt hodnotím pozitívne, keďže je tým zabezpečená dynamika práce s textom. Text je koncipovaný s predpokladom znalostí bežnej hovorovej angličtiny, zadania úloh sú uvádzané iba v cudzom jazyku. Cvičenia na porozumenie textu sú rozličné, či už ide o doplnenie názvu jednotlivých odsekov textu, odpovedanie na otázky formou výberu z viacerých možností, doplnenie odpovedí alebo výber, či sú dané výpovede správne alebo chybné. Pozitívne hodnotím fakt, že priamo na tejto dvojstrane autorka uvádza aj tzv. *Glossary*, čiže krátky zoznam slovnej zásoby použitej v danom texte spolu s jej prekladom, čo zabezpečuje prehľadnosť a eliminuje potrebu ďalšieho vyhľadávania neznámych pojmov. Prezentovaná slovná zásoba zahŕňa množstvo slovnej zásoby venovanej tradičnej kultúre na Slovensku, ktorá najmä z dôvodu špecifčnosti nie je medzi učiacimi sa sprofanovaná, a preto je potrebné jej venovať mimoriadnu pozornosť. Práve prehľbovaniu a osvojeniu si tejto špecifickej slovnej zásoby je venovaná nasledujúca časť lekcie, kde autorka prezentuje produktívne cvičenia na budovanie slovnej zásoby a precvičovanie vybraných gramatických javov. V učebných textoch sú zastúpené cvičenia zodpovedajúce štandardným požiadavkám, nájdeme tu cvičenia na tvorbu slov, na konjugáciu slovies v rôznych časoch, na použitie anglických určitých a neurčitých členov, stupňovanie prídavných mien či špecifické použitie rôznych predložiek. Pozitívom je rozmanitosť a rôznorodosť tak lexikálnych, ako aj gramatických cvičení, pričom sa autorka zjavne snažila čitateľa zaujať a motivovať a zároveň sa vyhnúť stereotypnosti. Predstavené cvičenia nadväzujú na obsahové zameranie lekcie. Posledné cvičenie každej lekcie je zamerané na aktívne použitie anglického jazyka v kontexte daného tematického celku, obvykle s cieľom rozvoja jazykových zručností hovorenia alebo písania. Dôležitou, a vôbec nie samozrejmovou, súčasťou učebných textov je kľúč k cvičeniam, ako aj anglicko-slovenský slovník použitých pojmov, ktoré tvoria záverečnú časť publikácie. Slovník použitých pojmov je rozdelený abecedne, obsahuje neznáme pojmy, ako aj pojmy tradičnej kultúry, možno by bolo bývalo zaujímavé vytvoriť samostatný slovensko-anglický slovník pojmov tradičnej kultúry.

Z obsahového hľadiska možno konštatovať, že autorka sa zamerala na základné aspekty slovenskej tradičnej kultúry v kontexte vyučovaného študijného programu. Študenti Katedry manažmentu kultúry a turizmu sa problematike obsiahnutej v predkladanej učebnici v anglickom jazyku venujú v špecializovaných predmetoch v slovenčine a je reálny predpoklad, že texty a terminológiu obsiahnutú v predloženej publikácii využijú v ich budúcej profesii. Autorka pri tvorbe textov vychádzala zo slovenskej literatúry

odporúčanej odborníkmi pôsobiacimi na katedre, aby sa terminologicky a koncepčne neodchýľila od vyučovanej teórie. V jednotlivých lekciách vysvetlila kľúčové pojmy pre daný tematický celok, uviedla zjednodušené definície a príklady. Väčšina textov má deskriptívny charakter. Ako pozitívum predkladanej učebnice hodnotím kompletizáciu špecifických pojmov tradičnej kultúry v anglickom jazyku, ktorá doteraz na Slovensku absentovala. Ambíciou autorky nebolo vytvorenie odborných vedeckých textov, ich obsah a forma sú adekvátne koncipované pre didaktické účely. Poukazujú na významné prvky slovenskej tradičnej kultúry, absente v nej však prvok tradičného odievania.

Vyučovanie cudzích jazykov je komplexný proces, ktorý zahŕňa rozvoj receptívnych aj produktívnych zručností. Autorka sa v knihe sústreďuje najmä na osvojenie odbornej slovnej zásoby pomocou receptívnej zručnosti čítanie, ktoré dopĺňa cvičeniami na písanie a hovorenie. V knihe absente súbor cvičení zameraných na počúvanie, čo mohlo učiacim sa uľahčiť osvojenie si správnej výslovnosti. Zahrnutie podobných cvičení je však z hľadiska technickej realizácie pomerne náročné, a preto je jeho neprítomnosť v predložených textoch tvorených v podmienkach vysokoškolského pedagóga vcelku pochopiteľná.

Celkovo predkladanú publikáciu hodnotím pozitívne. Učebné texty sú koncipované s ohľadom na odborné zameranie katedry, ale zároveň zohľadňujú jazykové kompetencie učiacich sa. Koncepcia gramatických a lexikálnych cvičení pôsobí motivačne a v závere knihy uvedený kľúč k cvičeniam zároveň umožňuje samostatnú prácu a sledovanie vlastného pokroku učiaceho sa. Publikácia je vhodným didaktickým materiálom a nájde svoje uplatnenie vo vysokoškolskom prostredí.

Andrea Molnárová

Recenzia

PŮTOVÁ, B.: Antropologie turismu. Praha: Kalolium, 2019, 241 s.

V priebehu 20. a 21. storočia sa s postupným rozvojom dopravnej infraštruktúry a zvyšovaním socioekonomického štandardu širokých vrstiev obyvateľstva vo vysokej miere začal rozvíjať aj masový cestovný ruch. Cestovanie prestalo byť len výsadou panovníckych dvorov či zbohatlíckych obchodníkov. So vzrastaním ekonomickej úrovne strednej vrstvy obyvateľstva a zjednodušením prepravy osôb aj na väčšie vzdialenosti sa cestovanie za účelom rekreácie a oddychu stalo bežnou súčasťou masy obyvateľstva európskych, ale aj iných krajín. Od prvotných dovolení na blízky

plážach či miestnych kúpeľoch sa postupne zraky turistov začali obracať na čím ďalej, tým exotickéjšie krajiny s cieľom obohatiť svoje vedomosti alebo len posilniť svoj sociálny status. Od tejto chvíle sa domorodé a dovtedy viac menej uzavreté spoločenstvá primitívnejších kultúr začali stretávať nielen s antropológmi a cestovateľmi, ale aj s masami turistov.

Na túto skutočnosť antropológovia spočiatku veľmi nereagovali a naďalej skúmali len pôvodné kultúry s cieľom zmapovať ich čo najpodrobnejšie a najpresnejšie. So zvyšujúcou sa frekvenciou turistov ale nemohli ďalej iba nečinne sledovať prúdiace masy krátkodobých návštevníkov a v 70. rokoch 20. storočia sa postupne začali zaujímať o to, či a do akej miery ovplyvňujú turisti domorodé kultúry a na druhú stranu ako domorodci ovplyvňujú turistov. Tento záujem dal vzniknúť novému odvetviu antropológie, a to antropológii turizmu, ktorá ako prvá neskúmala už iba hostiteľov, ale aj samotných hostí, teda turistov, ale i antropológov, misionárov či cestovateľov.

Problematiku tohto relatívne mladého odvetvia a jeho jednotlivých oblastí sa rozhodla skúmať aj Barbora Půtová vo svojej knihe Antropologie turismu. Antropológia turizmu spája vo svojej podstate výskum oblasti tradičnej

kultúry a cestovného ruchu a ich vzájomné pôsobenie prostredníctvom aktérov cestovného ruchu, teda turistov, sprostredkovateľov, poskytovateľov služieb, zamestnancov infraštruktúry cestovného ruchu či domácich obyvateľov. Zaujíma sa o to, do akej miery ovplyvňujú turisti jednotlivé aspekty pôvodnej kultúry v cieľovom mieste a definuje pozitívne a negatívne aspekty tohto vzťahu. V tejto knihe autorka zhrnula všetky poznatky o tejto téme od množstva rôznych autorov, často s diametrálne odlišnými názormi, ktoré rozdelila do siedmich kapitol. Ponúka tak prehľad výsledkov vyše pol storočia dlhého bádania a výskumu v tejto oblasti. O silnej teoretickej základni tohto diela svedčí aj vyše 25 strán citovaných bibliografických záznamov.

Úvodnú kapitolu a vstup do problematiky tvorí stručný prehľad historického vývoja turizmu od jeho počiatkov v starovekých Olympijských hrách a náboženských či obchodných cestách, cez rímske dobyvačné cesty, rekreačné a výletné miesta rímskych patricijov, pútnické cesty mníchov i bežných ľudí, dobyvačné výpravy, objaviteľské cesty európskych moreplavcov a s nimi spojené kolonizácie a dobývanie území v Novom svete, aristokratické cesty za vzdelávaním a poznávaním kultúr, tovarišské vandrovky, počiatky a rozvoj kúpeľníctva a plážovej rekreácie, založenie prvej cestovnej kancelárie, prvé organizované výlety, rozvoj hotelierstva, zaoceánske plavby, balíčky cestovných kancelárií až po moderné all inclusive dovolenky. Osobitý dôraz kladie na súdobé formy turizmu, ako napríklad temný turizmus, cykloturizmus, ekoturizmus a podobne.

Druhá kapitola sa venuje vzniku, vývoju a základným témam antropológie turizmu ako subdisciplíny sociokultúrnej antropológie. Približuje tu počiatkový nezaujem antropológov o štúdium turizmu a ich postupný prerod a zistenie, že takýto druh akulturačného pohybu a spôsobu života výrazne vplýva aj na domorodé kultúry, ktoré sú cieľom cestovania, aj na samotných cestovateľov. Postupne vznikli dva smery, z ktorých jeden pripisoval turistom charakter pútnikov a druhý považoval turizmus za druh moderného imperializmu a kolonializmu. Antropológovia skúmali pozitívne aspekty ako ekonomický rozvoj a príležitosť k oživeniu a zachovaniu kultúrnej identity a negatívne aspekty ako nárast ekonomickej asymetrie alebo modifikácia kultúrnych prvkov.

Tretia kapitola pojednáva o turizme, jeho vymedzení a typológii. Vzhľadom na množstvo a rôznosť definícií turizmu autorka zdôrazňuje toleranciu a porozumenie rozmanitosti jeho definícií. K rozdeleniam turizmu ponúka široké množstvo atribútov od viacerých autorov. Ide napríklad o vnímanie turizmu ako novodobého rituálu alebo púte, ako formy neokolonializmu a imperializmu, ako spôsobu vytvárania etnických vzťahov, ako úniku od bežného do nevšedného života alebo ako hľadania, získania alebo potvrdzovania skúseností. Všetky tieto charakteristiky turizmu vychádzajú z antropologických základov a do popredia kladú vzťahy turistu s destináciou, turizmom alebo so sebou samým.

Nasledujúca kapitola obdobne opisuje definície a typológiu, ale tentokrát turistu. Najprv turistu vymedzuje ako hlavného aktéra turizmu a následne ho opäť podľa viacerých kritérií rozdeľuje, napríklad podľa miery a intenzity naviazaného vzťahu k navštíveným lokalitám, na základe jeho očakávanej skúsenosti, podľa počtu turistov a ich ochote adaptovať sa, na základe orientácie na autenticitu a mnohých iných kritérií rôznych antropológov. V spomínaných dvoch kapitolách autorka miestami kladie až prílišný dôraz na antropologickú stránku problematiky, čo spôsobuje nedostatočné definovanie pojmov z pohľadu cestovného ruchu. Tým, že sa autorka výhradne spolieha na antropologický aspekt, riešenia z pohľadu iných vedných disciplín utláča na úplné minimum aj v ostatných kapitolách.

V piatej kapitole autorka definuje autenticitu a turistické predstavy. Autenticita je v podstate nepolapiteľný koncept, ktorý nemá súbor kľúčových kritérií pre identifikáciu a štandardnú definíciu a jej význam sa odlišuje od miesta k miestu. Zároveň zdôrazňuje, že aj keď sa turisti môžu domnievať, že zažili autentický domorodý svet, ich predstavy môžeme považovať za neautentické, pretože sú súčasťou vykonštruovanej a umelo zinscenovanej turistickej reality. To, čo turisti považujú za autentické, do istej miery závisí aj od ich predchádzajúcich vedomostí a skúseností. Taktiež domorodé kultúry často prispôbujú svoje „autentické“ životy predstavám turistov z rôznych dôvodov.

Ďalej sa autorka venuje obrazu turistickej destinácie, ktorý zahŕňa konfigurácie znalostí, pocitov a stereotypov, ktoré sa vzťahujú ku konkrétnej lokalite. Ide o obraz, ktorý si vo svojej mysli vytvárajú turisti pred, počas a po pobyte na určitom mieste na základe rôznych podnetov, akými môžu byť predchádzajúce vedomosti, reklamy, sprostredkovatelia alebo rozprávanie známych. Tiež sa tu venuje značkovaniu destinácie, ktorá slúži ako komerčný nástroj na ovplyvňovanie turistického očakávania, a teda do istej miery formuje turistický obraz u potenciálnych návštevníkov.

Siedma kapitola rieši problematiku interakcie hostiteľov s hosťami a sociokultúrne dopady turizmu. Moderný turizmus narušil pôvodné vzťahy hostiteľa s turistom a urobil z nich jednoducho iba poskytovateľa služieb a zákazníka. Na interakcie medzi nimi vplývajú predovšetkým kultúrna vzdialenosť, dĺžka pobytu, postoje a očakávania alebo typ a počet turistov. Vymedzuje tu stupne podráždenosti hostiteľov v prípade presýtenia miesta turistami a ich nevhodného správania, ktoré však do istej miery môžu zmiernovať kultúrni sprostredkovatelia. Taktiež tu popisuje negatívne vplyvy turizmu na kultúry, ktorými môžu byť modifikácia tradičných hodnôt, zmena sociálnej štruktúry, devalvácia prostredia, ale zároveň vyzdvihuje aj pozitívne aspekty turizmu, ako revitalizačný proces tradičnej kultúry, posilnenie hrdosti hostiteľov na lokálnu kultúru, kultúrne dedičstvo a etnickú identitu, získavanie externého uznania alebo opätovné zhodnotenie kultúrnych prvkov.

Posledná kapitola pracuje s pojmom suveníru, jeho charakteristikou a kategorizáciou. Opisuje, ako sa z tradičného artefaktu transformáciou môže stať

suvenírov. Uvádza rôzne delenia suvenírov podľa rôznych autorov na základe niekoľkých odlišných kritérií, pričom záleží na ich pôvode, materiáli, výrobcovi alebo mieste nákupu. Dôležitou súčasťou je aj význam, ktorý suveníry môžu zastávať v živote turistov.

Autorka v tejto publikácii zhromaždila obrovské množstvo doteraz získaných poznatkov z oblasti antropológie turizmu, ktoré veľmi prehľadne tematicky rozdelila do jednotlivých kapitol. Pridanú hodnotu pridávajú publikácií aj vložené konkrétne príklady dotýkajúce sa práve riešenej problematiky, ktoré bližšie objasňujú čitateľovi širší kontext. Zároveň je text doplnený vhodnými ilustráciami, ktoré jasne demonštrujú spomínané fakty a príklady. Je jasné, že pred napísaním tejto práce musela autorka podstúpiť rozsiahly výskum celého odvetvia antropológie turizmu a preštudovať množstvo kníh, z ktorých následne veľmi prirodzeným a oku lahodiacim spôsobom citovala vybrané pasáže podporujúce a potvrdzujúce jej tvrdenia. V neposlednom rade je prednosťou tejto knihy štýl písania, ktorý dovoľuje aj čitateľovi bez hlbších predchádzajúcich vedomostí z oblasti či už antropológie, alebo cestovného ruchu bez väčších problémov knihu dokončiť. Autorka postupuje etapovite od základných jednoduchších tém k náročnejším, čím postupne buduje takmer od základov nové vedomosti recipienta. Zároveň využíva odborný prejav, avšak bez nadmerného násilného rušivého využívania odborných slov, ktoré by zbytočne znášali čítanie. Napriek tomu, že v knihe je vlastný prínos autorky minimálny a skôr sa zameriava iba na zhrnutie poznatkov od iných autorov, má táto publikácia jednoznačne potenciál byť zaujímavým obohatením pre študentov a odborníkov ako kulturologických a antropológických odborov, tak aj odborov cestovného ruchu.

Ján Válek

Recenzia

DIB, A.: Marketingový plán na jednu stránku. Nejrychlejší cesta k penězům. Praha: Grada, 224 s.

Marketingový plán na jednu stránku. Nejrychlejší cesta k penězům je skvelá kniha pre začínajúcich podnikateľov, ktorí hľadajú nové a inovatívne spôsoby využitia technológií a marketingu na dosiahnutie rýchleho rastu. Napísal ju autor Allan Dib, niekoľkonásobný podnikateľ, svojhlavý marketér, odborník na technológie a autor bestselleru, ktorý založil a vybudoval niekoľko podnikov v rôznych odboroch, vrátane informačných technológií, telekomunikácií a marketingu.

Kniha je zostavená interaktívne, a preto v nej nájdete odkazy, ktoré vás nasmerujú k špeciálnym zdrojom na webových stránkach marketingového plánu na jednu stranu. Tieto zdroje sú k dispozícii výhradne čitateľom knihy a vytvorené tak, aby išli ruka v ruku s výkladom na iných stránkach. Zahŕňajú predlohu a príklady marketingového plánu na jednu stranu, ale aj odkazy, videá a články uvádzané v knihe.

Autor opisuje 3 časti, ktoré pozostávajú z 3 fáz. Prvou je takzvaná fáza „pred“, potom nasleduje fáza „počas“ a posledná je fáza „po“. Fáza „pred“ sa zaoberá potenciálnymi zákazníkmi, ľuďmi, ktorí možno ani nevedia, že existujete. V tejto fáze identifikujete svoj cieľový trh a oslovujete ho prostredníctvom reklamných médií. Cieľom fázy je dosiahnuť, aby ľudia vedeli, kto ste a prejavili záujem o vaše podnikanie. Táto časť obsahuje dôležité informácie a rady, ako napríklad prečo nie je dobrý nápad cieľiť svoje produkty na všetkých, prečo môže hromadný (masový) marketing vášmu podnikaniu uškodiť, ako pri voľbe ideálneho cieľového trhu využijete index PVP, prečo je väčšina reklám nanič, prečo by ste nikdy nemali konkurovať iba cenou alebo ako dosiahnuť dobré návratnosti investície (ROI) do reklamy.

Fáza „počas“ sa zaoberá potenciálnymi zákazníkmi, čo sú ľudia, ktorí vás poznajú a prejavili záujem o vašu ponuku. V tejto fáze získavate sľubných zákazníkov, staráte sa o sľubných zákazníkov a snažíte sa premeniť sľubných zákazníkov na platiacich zákazníkov. Cieľom tejto fázy je dosiahnuť to, aby vás ľudia mali radi a niečo si u vás prvýkrát kúpili. Hlavné témy v tejto časti sú: prečo by ste nemali k svojim zákazníkom pristupovať rovnako; ako dosiahnuť, aby vás cieľový trh vnímal ako odborníka a autoritu; ako prevládovať konkurenciu a stať sa jednotkou; ktoré tri hlavné typy ľudí potrebujete vo svojom tíme, aby vaše podnikanie fungovalo; ako byť pre zákazníkov vítaným hosťom a nie otravou.

Posledná fáza „po“ sa zaoberá zákazníkmi, ktorí vás majú radi a už si u vás niečo kúpili. V tejto fáze sa snažíte, aby sa zákazníci stali vašimi nadšenými fanúšikmi, takže im sprostredkujete prvotriedny zážitok. Potom sa usilujete, aby si zákazníci pravidelne u vás niečo kupovali, a tak sa zvyšovala hodnota vzťahu so zákazníkom. Napokon sa snažíte, aby vás zákazníci odporučili ostatným. Táto fáza prebieha ako neustále sa opakujúci cyklus, keď prehľbujete vzťahy so zákazníkmi a získavate od nich viac odporúčení. Dočítate sa, prečo potrebujete, aby sa zákazníci stali vašimi nadšenými fanúšikmi a ako to dosiahnuť, ako inovovať, aj keď je váš produkt nudný a obyčajný, ako odstrániť najväčšiu slabinu vášho podnikania alebo tiež ako získať späť stratených zákazníkov či prilákať zákazníkov, ktorí u vás nedávno nakúpili.

Roman Zima

Správa

Prof. Jaroslav Čukan laureátom Ceny Ondreja Štefanka

Na pôde Demokratického zväzu Slovákov a Čechov v Rumunsku sa 11. septembra 2020 uskutočnilo slávnostné odovzdávanie ocenení laureátom Ceny Ondreja Štefanka za rok 2020. Okrem Jána Chlebnického (Maďarsko) a Vladimíra Valentíka (Srbsko) získal túto prestížnu cenu zahraničných Slovákov aj pracovník Katedry manažmentu kultúry a turizmu Filozofickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre prof. PhDr. Jaroslav Čukan, CSc. Slávnostný ceremoniál sa každoročne koná v marci, avšak kvôli pandémie koronavírusu bol presunutý na september. S ohľadom na aktuálne cestovné obmedzenia si prof. Čukan ocenenie nemohol prevziať osobne.

Obrázok č. 1 Ocenený s pamätnou medailou

Zdroj: Archív KMKT FF UKF v Nitre, 2020

Cena bola nášmu kolegovi udelená za príspevok k rozvoju a propagácii slovenskej literatúry tvorenej v slovenskom zahraničnom svete. Jaroslav Čukan sa už takmer 30 rokov venuje výskumu tradičnej aj súčasnej kultúry Slovákov žijúcich v Maďarsku, Srbsku, Rumunsku a Chorvátsku. Medzi jeho

najvýznamnejšie diela (v spoluautorstve s kolegami z Katedry manažmentu kultúry a turizmu FF UKF v Nitre) patria teritoriálne knižné publikácie Kultúrny potenciál Slovákov v Chorvátsku (2016), Kultúrny potenciál Slovákov v Banáte (2018), Kultúrny potenciál Slovákov v Srieime (2018), Kultúrny potenciál Slovákov v Báčke (2018), Kultúrny potenciál Slovákov v Rumunsku (2019) a monografie obcí Erdevík (2005), Borumlak a Varzaľ (2006), Butín (2008), Pivnica (2010), Boľovce (2011), Silbaš (2012), Soľany (2014) a Vojlovica (2015).

Obrázok č. 2: Porota Ceny Ondreja Štefanka

Zdroj: Demokratický zväz Slovákov a Čechov v Rumunsku, 2020

Cena Ondreja Štefanka sa udeľuje na pamiatku literáta a významného lídra slovenskej Dolnej zeme Ondreja Štefanka od roku 2009. Ocenené sú osobnosti, ktoré svojou činnosťou dlhodobo a výrazne prispievajú k rozvoju slovenského zahraničného sveta. Cenu udeľuje Kultúrna a vedecká spoločnosť Ivana Krasku so sídlom v Nadlaku v spolupráci so Svetovým združením Slovákov v zahraničí, ktoré združuje 101 najvýznamnejších krajanských spolkov a inštitúcií z 24 štátov sveta.

Ján Válek

Správa

Správa z výskumu: Stratégia rozvoja cestovného ruchu v Pliešovciach

Na jeseň v roku 2019 a v lete v roku 2020 realizovala Katedra manažmentu kultúry a turizmu FF UKF v Nitre dva terénne výskumy zamerané na mapovanie, analýzu a hodnotenie primárnej a sekundárnej ponuky cestovného ruchu v obci Pliešovce. Zistené poznatky budú implementované do stratégie rozvoja cestovného ruchu, ktorá bude spracovaná na základe spolupráce obce Pliešovce a KMKaT FF UKF v Nitre pre potreby Komisie služieb, cestovného ruchu a regionálneho rozvoja OZ obce Pliešovce. Projekt je realizovaný pod vedením doc. PhDr. Mariána Žabenského, PhD., ktorý v minulosti riadil podobné projekty v mikroregiónoch Tribečsko a Radošinka. V Pliešovciach sa ho zúčastnili študenti: Mgr. Simona Martinčeková, Bc. Katarína Čanecká, Bc. Alexandra Ďurčovičová, Bc. Barbora Czvedlerová a Bc. Adam Zachar.

Stratégiu rozvoja cestovného ruchu je možné rozdeliť do 3 základných celkov. Prvým je analýza historického, resp. prehistorického vývoja a súčasného stavu obce. Druhá časť sa opiera o mapovanie primárnej a sekundárnej ponuky cestovného ruchu a jej hodnotenie. Záverečná časť je zameraná na vypracovanie návrhu stratégie rozvoja cestovného ruchu, ktorá je prezentovaná prostredníctvom dlhodobých, strednodobých a krátkodobých cieľov. Obec Pliešovce má rozsiahle a rozmanité katastrálne územie. Jeho výskum bol časovo aj organizačne náročný. Identifikovali sme tu dva relatívne odlišné celky. Prvým z nich je samotná obec Pliešovce, ktorá reprezentuje štandardné kompaktné osídlenie v rámci Slovenska. Druhým je špecifická lokalita Zaježová, ktorá je známa roztrateným osídlením, a ktorá združuje rozmanitých obyvateľov s rozdielnymi potrebami. Ide o *starousadlíkov* – pôvodných obyvateľov, *stromákov* – ekologicky zmýšľajúcu komunitu a ostatných *novousadlíkov*. Z tohto dôvodu bude jedným z cieľov ďalšieho výskumu hľadať možnosti ako tieto lokality prepojiť. Dôležité je, aby Pliešovčania a Zaježovčania začali spoločne participovať na rozvoji cestovného ruchu s prihliadnutím na rôznorodosť ich potrieb. Za výstupy výskumu považujeme aj diplomové práce študentov, ktorí na ňom participovali. V roku 2021 by mali byť dokončené

práce:

1. Adama Zachara: Možnosti rozvoja cestovného ruchu v Pliešovciach s akcentom na tvorbu turistickej trasy,
2. Barbory Czvedlerovej: Možnosti rozvoja cestovného ruchu v obci Pliešovce s akcentom na tvorbu hipotrás
3. Alexandry Ďurčovičovej: Možnosti rozvoja cestovného ruchu v obci Pliešovce s akcentom na tvorbu investičného projektu ubytovacieho a stravovacieho zariadenia.

Na záver je možné konštatovať, že sa nám počas terénneho výskumu podarilo definovať, popísať a zosumarizovať jednotlivé atraktivity cestového ruchu. Takto predložené skutočnosti majú využitie v procese plánovania, tvorby rozvojových projektov, žiadostí o dotácie na rozvoj a pri celkovej realizácii rozvoja turizmu v Pliešovciach. Pri koncipovaní stratégie rozvoja cestovného ruchu sa budeme snažiť prezentovať odporúčania a výstupy, ktoré sa budú opierať o konkrétne návrhové opatrenia.

Zároveň ďakujeme pánovi Ing. Štefanovi Sýkorovi, starostovi obce, a Milanovi Kyselovi, členovi komisie služieb, cestovného ruchu a regionálneho rozvoja za nevšedné prijatie a aktívnu podporu v procese realizácie výskumu.

Obrázok č. 1: Výskumný tím v teréne

Zdroj: Marián Žabenský, 2020

Obrázok č. 2: Ekokomunita Sekier

Zdroj: Marián Žabenský, 2020

Obrázok č. 3: Lazy Bukovinka

Zdroj: Marián Žabenský, 2020

Marián Žabenský

Správa

Svetový deň cestovného ruchu si na UKF v Nitre pripomenuli aj v časoch pandémie koronavírusu

Katedra manažmentu kultúry a turizmu FF UKF v Nitre v spolupráci s mestom Nitra každoročne organizuje popularizačné podujatia pri príležitosti Svetového dňa cestovného ruchu. Vyhlásila ho Svetová organizácia cestovného ruchu a pripadá na 27. september. Tohtoročný už 15. ročník podujatia na UKF v Nitre sa vzhľadom na súčasnú epidemiologickú situáciu nekonal tradičnou formou prednášok, výstav či súťaží pre študentov a návštevníkov univerzity. Namiesto toho organizátori zvolili alternatívu moderovaných rozhovorov s odborníkmi z praxe v priestoroch televízneho štúdia, ktoré sú prístupné aj širokej verejnosti na internete.

Témy videorozhovorov sa venovali predovšetkým súčasným páčivým problémom cestovného ruchu, hotelierstva, gastronómie a kultúry v súvislosti s pandemiou Covid-19. Hostami boli zástupcovia gastronomických prevádzok, hotela, cestovných kancelárií a divadla. Mimoriadne úprimne a fundovane priblížili fungovanie týchto entít od marca 2020 až po aktuálnu situáciu.

Prvým hosťom bol Ivan Plačko, riaditeľ hotela Chateau Appony v Oponiciach, ktorý odpovedal aj na otázky týkajúce sa ekonomických dopadov, zamestnanosti a preferencií hotelovej klientely. Ďalším hosťom bol Jozef Lacina, spolumajiteľ baru a kaviarne Zanzibar v Nitre. Opisoval škálu problémov, ktoré im spôsobil koronavírus a následné opatrenia proti jeho šíreniu. Podnetnými boli operatívne riešenia vzniknutých situácií a adaptácia na zmenené podmienky podnikania. Tretím hosťom bol Marek Michlík, majiteľ reštaurácie Karla v Nitre. Hovoril o prispôbení sa situácii, empatii k zamestnancom a nastolených nových výzvach, ktoré pandémia priniesla do gastronomického priemyslu. Roman Berkes, prezident Slovenskej asociácie cestovných kancelárií a cestovných agentúr a konateľ spoločnosti HappyTravel.sk, v rozhovore priblížil, ako vníma krízu v cestovnom ruchu z pohľadu

cestovných kancelárií, reakcie klientov na nerealizované dovolenky aj pohľad na budúcnosť podnikania v tomto segmente. Kultúrny sektor zastupovala Slávka Cívánová, dramaturgička a projektová manažérka Divadla Andreja Bagara v Nitre. Objasnila prístup divadla počas obmedzenia prevádzky aj vnímanie situácie manažmentom a členmi hereckého súboru.

Organizátormi podujatia sa stali Katedra manažmentu kultúry a turizmu FF UKF v Nitre, Mesto Nitra a Turistické informačné centrum Nitra. Jeho partnermi boli Chateau Appony****, Zanzi Bar Nitra, Reštaurácia Karla, HappyTravel.sk, SACKA a Divadlo Andreja Bagara v Nitre. Za spoluprácu ďakujeme Požičovni FotoZolo, Nitra Mi Chutí a Sola Switzerland. Možno konštatovať, že vzniklo cenné audiovizuálne dielo, ktorého diváci majú možnosť získať jedinečné, v tomto rozsahu doposiaľ nepublikované, informácie.

Ján Válek

Obrázok č. 1: Z produkcie Svetového dňa cestovného ruchu v Nitre

Zdroj: Roman Zima, 2020

Obrázok č. 2: Marek Michlík s Katarínou Kompasovou

Zdroj: Roman Zima, 2020

Obrázok č. 3: Jozef Lacina (vľavo) s Borisom Michalíkom

Zdroj: Roman Zima, 2020